

เรื่องน่ารู้ ๑๕ เรื่อง

โดย

เสถียร โพธินันทะ

จกในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายสิริ แสงดอกไม้

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๑

เรื่องน่ารู้ ๑๕ เรื่อง

โดย

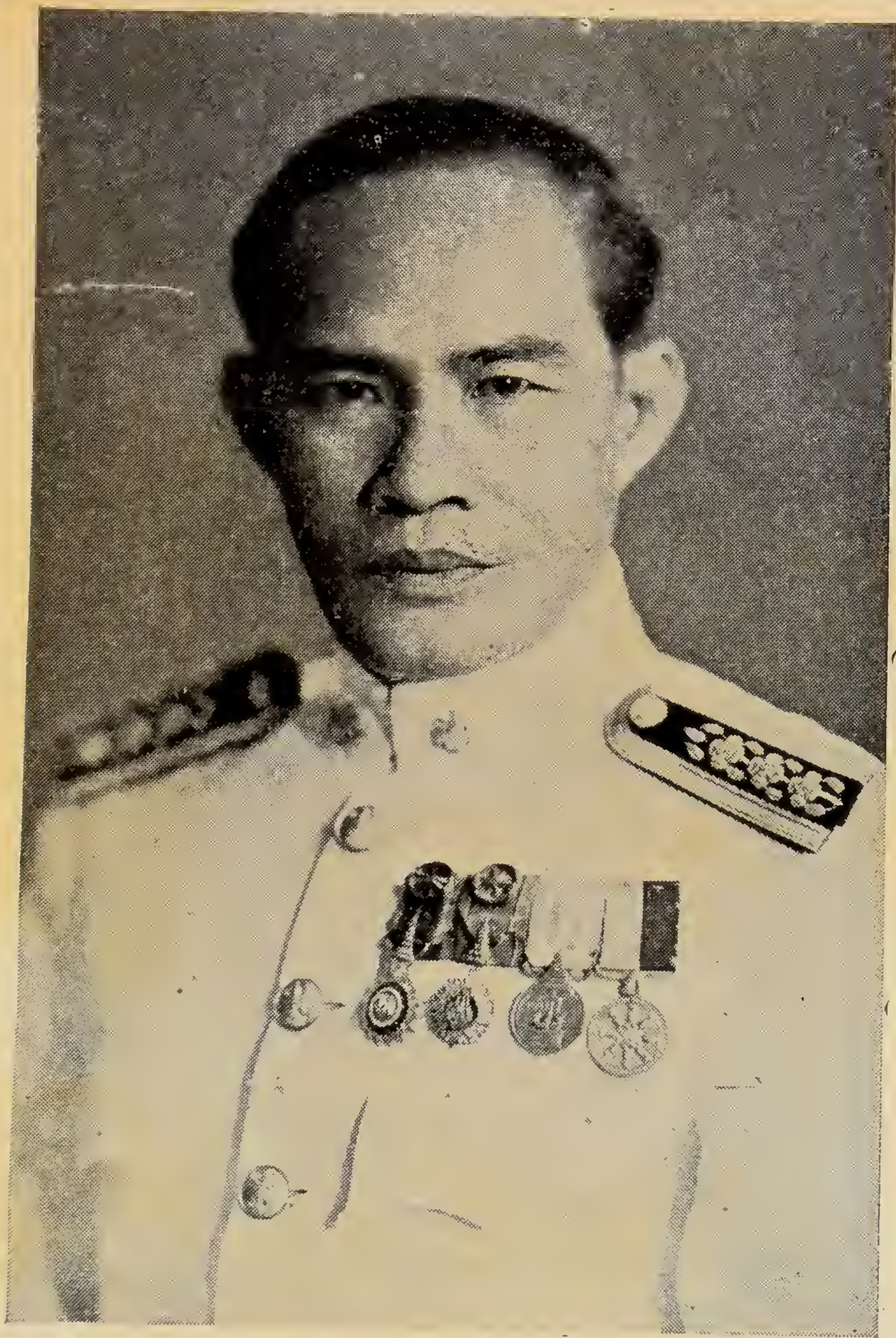
เสถียร โพธินันทะ

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายสิริ แสงดอกไม้

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๑

นายสิริ แสงดอกไม้

ชาตะ ๕ มีนาคม ๒๔๕๖

มตะ ๒ มีนาคม ๒๕๐๙

ประวัติ

นายสิริ แสดงดอกไม้ เกิดวันที่ ๕ มีนาคม ๒๔๕๖ ณ ตำบลโพนางดำออก อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท เป็นบุตรนายนวม นางเมือง มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๕ คน คือ

๑. นางผาด ทองสงค์

๒. นายสิริ แสดงดอกไม้

๓. นางผ่อง แพ่งเกษร (ถึงแก่กรรม)

๔. นายแผ้ว แสงดอกไม้

๕. นายวิภัช แสงดอกไม้

นายสิริ ได้อุปสมบททั้งแต่เยาว์วัย ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และหนังสือไทยควบคู่กันมา ทางพระสอบได้นักธรรมโท และเปรียญประโยค ๓ ทางหนังสือไทยสอบได้มัธยม ๘ และได้รับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิตแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เริ่ม

เข้ารับราชการกรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๘๓ ตำแหน่งเสมียนพนักงาน ได้เลื่อนชั้นเป็นประจำแผนก เมื่อวันที่ ๑ กันยายน ๒๔๘๘ เป็นชั้นโท ตำแหน่งหัวหน้าแผนก เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๔๙๓ ครั้นวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๒ ได้เลื่อนเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นเอก ตำแหน่งคลังจังหวัดเอก จังหวัดนครปฐม และย้ายไปดำรงตำแหน่งคลังจังหวัดเอก จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๐๕ ครั้งสุดท้ายได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งคลังจังหวัดเอก จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๗ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ครั้งสุดท้าย จตุรถาภรณ์ช้างเผือก

นายสิริ แสงดอกไม้ ได้ทำการสมรส กับ นางจำรูญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ มีบุตรธิดารวม ๓ คน คือ

๑. น.ส. อาภรณ์ แสงดอกไม้

๒. นายชวลิต แสงดอกไม้

๓. ด.ญ. อารีย์ แสงดอกไม้

นายสิริ ป่วยเป็นโรคมะเร็งที่ปอด ได้เข้าทำการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อปลายเดือนตุลาคม ๒๕๐๘ และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๐๙ สิริรวมอายุได้ ๕๓ ปี.

คำไว้อาลัย
แด่
คุณสิริ แสงดอกไม้

ข้าพเจ้าเรียก คุณสิริ แสงดอกไม้ว่า "พี่หริ" ทุกคำ นับตั้งแต่ได้เริ่มรู้จักจนกระทั่งถึงวันที่ต้องจากกันชั่วกัลปาวสาน ที่เรียกว่าพี่หรินั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าได้เรียกด้วยปากและด้วยใจ เพราะไม่ว่าสิ่งใดที่พี่หริได้ปฏิบัติต่อข้าพเจ้านั้น ได้เป็นไปด้วยความจริงใจและปรารถนาดีต่อน้องชายอยู่เสมอ

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสร่วมรับราชการกับพี่หริถึงสองครั้ง ครั้งแรกที่จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งปลัดจังหวัด ส่วนพี่หริได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งคลังจังหวัดเอก จังหวัดนครปฐม เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องที่น่าประหลาดที่บังเอิญเราทั้งสองได้ถูกแต่งตั้งให้ไปอยู่จังหวัดเดียวกัน

และเป็นครั้งแรกที่เราทั้งสองได้มีชีวิตออกรับราชการในหัวเมืองเป็นครั้งแรกพร้อมกัน เหตุผลอีกอันหนึ่งที่อาจจะทำให้เราทั้งสองเกิดความสนิทสนมกันอย่างรวดเร็ว ก็เพราะข้าพเจ้าเอง เคยรับราชการอยู่ในกรมบัญชีกลางมาก่อน เป็นธรรมดาของผู้ออกรับราชการต่างจังหวัดครั้งแรกที่พยายามจะปฏิบัติงานในหน้าที่ให้ได้ผลดีที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด ข้าพเจ้าจำได้ว่าในการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการทหารที่จังหวัดนครปฐมครั้งนั้น เป็นครั้งแรกสำหรับข้าพเจ้าจึงเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าได้สนใจเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพื่อป้องกันความบกพร่องและการเอารัดเอาเปรียบประชาชน หลังจากที่การคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการทหารได้ผ่านไปแล้วพี่หริเป็นคนแรกที่ได้บอกให้ข้าพเจ้าฟังว่า การคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการทหารในครั้งนั้น ประชาชนในจังหวัดนครปฐมพอใจเป็นอย่างมาก เพียงแต่คำสรรเสริญเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านี้ข้าพเจ้าก็รู้สึกขอบคุณและ

ทำให้เกิดกำลังใจอย่างสูง อันเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าไม่สามารถจะลืมพี่หริได้ แม้กระทั่งบัดนี้

ต่อมาข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งปลัดจังหวัดนครสวรรค์ได้ประมาณปีเศษ กระทรวงการ-คลังก็แต่งตั้งให้พี่หริไปดำรงตำแหน่งคลังจังหวัดนคร-สวรรค์สืบต่อจากคุณจอม บูลสมบัติ คลังเขตในปัจจุบันนี้ คล้าย ๆ กับจะทราบว่าข้าพเจ้ากับพี่หริรักใคร่ชอบพอกันเป็นอย่างมาก จึงได้ให้โอกาสร่วมรับราชการกันอีก ซึ่งก็เป็นเช่นนั้น พี่หริก็ยังคงเป็นพี่หริของข้าพเจ้าคนเดิมนั่นเอง สิ่งใดที่ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติไปดีพี่หริก็ได้ให้กำลังใจอยู่เสมอ ถ้าสิ่งใดอาจเกิดความบกพร่องหรือเสียหาย พี่หริก็ให้ความกรุณาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังเช่นเดียวกัน การปฏิบัติเช่นนี้ในระหว่างบุคคลต่างสังกัดกัน แทบจะหาไม่ได้ในชีวิตราชการปัจจุบัน ถึงแม้บุคคลในสังกัดเดียวกัน ก็มักนิยมปฏิบัติในทำนองตัวใครตัวมัน เพราะฉะนั้นการที่พี่หริได้

ประพฤติปฏิบัติต่อข้าพเจ้าอย่างสม่ำเสมอ ตลอดชีวิตรับราชการที่ได้อยู่ร่วมกันมา จึงเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะลืมเสียได้

ต่อมาในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เราจึงต้องจากกันอีกครั้งหนึ่ง มาได้ข่าวว่าพี่หริป่วยในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ข้าพเจ้าเองก็ได้สอบถามความเจ็บป่วยอยู่เสมอ บางทีก็ได้ทราบข่าวดี คืออาการดีขึ้น บางครั้งก็ได้ทราบข่าวว่า อาการทรุดหนักลง จนกระทั่งได้ทราบความครั้งสุดท้ายว่า ลงมารับการผ่าตัดที่โรงพยาบาลศิริราช ข้าพเจ้าและภรรยาก็ได้ถือโอกาสไปเยี่ยม ซึ่งหาได้คิดมาก่อนว่า ครั้งนั้นจะเป็นครั้งสุดท้ายที่ข้าพเจ้าและภรรยา จะได้พบพี่หริผู้มีพระคุณอีก ในการพบครั้งนั้นพี่หริมีอาการดีขึ้นมาก และเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า อีกไม่กี่วันนายแพทย์จะให้กลับบ้านได้แล้ว ข้าพเจ้าและภรรยาก็พลอยดีใจด้วยเป็นอย่างมาก แต่ครั้นแล้วก็ได้รับข่าวอย่างกระทันหันว่า พี่หริ

ได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคมะเร็งเสียแล้ว เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๐๙ ข้าพเจ้าและภรรยารู้สึกเสียใจอย่างสุด ซึ่งที่ต้องเสียพี่ชายที่ดีที่สุดในชีวิตของข้าพเจ้าอย่างกระทันหัน และไม่มีวันที่จะได้กลับคืนมาอีกเลย

อย่างไรก็ตาม ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าได้ร่วมรับราชการกับพี่หรินั้น พี่หริเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือจากเพื่อนร่วมงานและประชาชนทั่วไปอย่างสูง ไม่เคยปรากฏประวัติที่ด่างพร้อย หรือมีมลทิน และไม่เคยปรากฏว่าพี่หริประสงค์ร้ายต่อผู้ใด พี่หริมีจิตใจเป็นกุศลอยู่เสมอ กุศลกรรมอันนี้ย่อมจะส่งผลให้พี่หริได้รับแต่สิ่งที่ดีในภพหน้า แม้พี่หริจะจากเราไปอย่างไม่มีวันกลับ แต่คุณงามความดีของพี่หริก็ย่อมจะตรึงอยู่ในความทรงจำของพวกเราอยู่ชั่วกัลปาวสานเช่นเดียวกัน.

(นายดำรง สุนทรศารทูล)
ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม

อาลัยถึง

คุณสิริ แสงดอกไม้

คุณสิริ แสงดอกไม้ เป็นคนมีอายุในปูน ๕๐ ปีเศษ มีใบหน้ายิ้มน้อย ๆ อยู่เสมอ อย่างคนอารมณ์ดี มีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย พูดน้อย เสียงเบา ๆ ได้รับแต่งตั้งให้มาดำรงตำแหน่งคลังจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๐๗ มาอยู่ไม่นานนักก็เป็นที่รักของเพื่อน ๆ กรมการจังหวัดด้วยกัน และบรรดาข้าราชการในแผนกคลังทุกคน ตลอดจนบรรดาผู้มาติดต่อเกี่ยวข้องด้วย กับเป็นที่ไว้วางใจ และทำให้ข้าพเจ้าสบายใจ ในส่วนงานของคลังไปได้ด้านหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าย้ายมาอยู่จังหวัดนครสวรรค์ ในเดือนแรกก็เริ่มขวนขวายจะสร้างโรงพยาบาลนครสวรรค์ขึ้นใหม่

เพราะของเก่าผุพัง และเป็นโรงพยาบาลขนาดเล็กไม่สมฐานะของจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นจังหวัดใหญ่มาก ทั้งชาวปากน้ำโพมีฐานะดีขั้นเศรษฐีอยู่มากคนด้วยกัน งานก้าวหน้าไปด้วยดีจนกระทั่งได้ลงมือก่อสร้าง แต่เราได้เงินจากสำนักงบประมาณมาเพียง ๑๒ ล้านเศษ ไม่เพียงพอแก่การก่อสร้าง และจัดหาสิ่งจำเป็นของโรงพยาบาลขนาด ๓๖๐ เตียง จำเป็นต้องขอบริจาคสมทบจากชาวนครสวรรค์ อีกไม่ต่ำกว่า ๑๐ ล้านบาท การหาเงินจำนวนมากมายเช่นนี้ เราจำเป็นต้องพูดจาให้ราษฎรเข้าใจแจ่มแจ้งและเห็นพ้องด้วย อีกทั้งจักต้องมีทีมที่ราษฎรไว้เนื้อเชื่อใจว่าเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต คุณสิริ แสงดอกไม้ จึงเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งกรรมการผู้รับ และรักษาเงินที่ราษฎรบริจาค คุณสิริ ได้ทำงานนี้ด้วยความตั้งใจจริงและเรียบร้อยดีตลอดมา กระทั่งในเดือนตุลาคม ๒๕๐๘ จู่ ๆ ก็ได้ทราบว่า คุณสิริ ป่วยและเดินทางเข้ากรุงเทพ ฯ

แล้ว เพื่อเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช ข้าพเจ้าได้ติดตามข่าวจากผู้อำนวยการโรงพยาบาลนครสวรรค์ ทันทีที่ได้ทราบจากการตรวจของ นายแพทย์โสภณ นาคไพรัชช์ ว่าสงสัยจะเป็นโรคมะเร็งที่ปอด จึงแนะนำให้รีบไปเข้าโรงพยาบาลศิริราชโดยด่วน คุณสิริ จึงไม่ทันได้พบปะพูดจาและร่ำลากับข้าพเจ้า

ต่อมาข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมที่โรงพยาบาลศิริราชหลายครั้ง ก็ทราบว่ามีอาการดีขึ้น ครั้งสุดท้ายพบนายแพทย์ผู้รักษา แจ้งว่าอาการของคุณสิริ แสงดอกไม้ ดีขึ้นมาก อีกสักเดือนสองเดือนคงจะกลับไปทำงานได้ ถ้าไม่มีอะไรแทรกเข้ามา ข้าพเจ้าก็ดีใจนำเอาถ้อยคำของนายแพทย์ไปเล่าให้เจ้าตัวฟัง และลากลับด้วยความสบายใจ แต่ต่อมาอีกไม่ถึงครึ่งเดือน ก็ได้ทราบด้วยความเสียใจอย่างยิ่งว่า คุณสิริ แสงดอกไม้ เพื่อนร่วมงานที่เรารัก และไว้วางใจอย่างยิ่งผู้นี้ ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้วที่โรงพยาบาลศิริราช เพื่อนฝูงและผู้ใต้บังคับ

บัญชาต่างหันหน้าเข้าปรับทุกข์กันด้วยความเสียดายและอาลัยถึง ทั้ง ๆ ที่ทุกคนระลึกถึงคำสอนของพระตถาคตได้อยู่ว่า สังขารนี้ไม่เที่ยง ไม่มีใครหลุดรอดพ้นจากความตายไปได้ เมื่อมีความเกิด ก็จะมีความแตกดับไปในที่สุด ทุกสิ่ง ทุกอย่าง เป็น อนิจจํ.

แต่คนดีเท่านั้นที่คนเสียดาย มีคนอาลัยถึง แม้สังขารจะแตกดับไปนานเท่านาน ก็จะไม่มีใครเลือนลืม จะหยิบยกเอาคุณงามความดีและชื่อเสียงมากล่าวยกย่องอ้างอิงอยู่เสมอ พระท่านจึงกล่าวว่าคนเช่นนี้ ดับสูญไปแต่ร่างกาย ชื่อเสียงหาได้ดับสูญไปด้วยไม่

ขอให้วิญญาณของคุณสิริ แสงดอกไม้ จงไปสู่สุคติภพ และขอให้คุณงามความดีที่ทำไว้ จงเป็นเยี่ยงอย่างแก่บุตรหลาน และเพื่อนร่วมชาติทั้งหลายตลอดกาลนาน.

(นายเยียน โพธิสุวรรณ)

อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๑

คำอาลัย

คุณสิริ แสงดอกไม้ ข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นเอก ตำแหน่งคลังจังหวัดเอก จังหวัดนครสวรรค์ และได้ถึงแก่กรรมในขณะดำรงตำแหน่งดังกล่าว

ในฐานะที่ข้าพเจ้ากับคุณสิริ แสงดอกไม้ ได้รู้จักมักคุ้นเป็นเพื่อนรักกันมาช้านานนับสิบ ๆ ปี คือสมัยตั้งแต่กรมสรรพากรยังมีสำนักงานอยู่ที่หอรัษฎากรพิพัฒน์ในพระบรมมหาราชวัง ประกอบกับในระยะเกือบยี่สิบปีมานี้ ข้าพเจ้าได้ย้ายบ้านพักไปอยู่ใกล้กันกับคุณสิริที่คลองบางระมาด จึงได้รู้เรื่องคุณสิริได้เป็นอย่างดี

ในทางราชการนั้น คุณสิริ แสงดอกไม้ เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจในการทำงานดี และมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง ซึ่งจะเห็นได้ว่าได้รับการเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งมาตามลำดับ

ในทางส่วนตัวนั้น คุณสิริ เป็นคนที่มีกิริยาวาจา

สุภาพเรียบร้อย มีนิสัยใจคอโอบอ้อมอารีต่อทุกคนที่พบเห็น ทุกครั้งที่ได้พบเห็นหน้า ทุกคนย่อมจะต้องได้รับการต้อนรับด้วยอาการยิ้มแย้มแจ่มใส โดยเฉพาะกับเพื่อนฝูงแล้ว คุณสิริมักจะช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ และป้องกันมิให้เพื่อนฝูงประพฤติไปในทางชั่ว ในด้านทางศาสนา คุณสิริก็ประกอบแต่กรรมดี เคยอุปสมบทในพระพุทธศาสนา และทำบุญสุนทาน ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากอยู่เป็นนิจ

ข้าพเจ้าจำได้เป็นมั่นเหมาะว่า เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๖ เป็นวันที่ข้าพเจ้าได้เดินทางไปรับราชการในตำแหน่งใหม่ที่จังหวัดชัยนาท วันนั้นเป็นเวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. เศษ พอรถยนต์จอดที่หน้าบ้านพักสรรพากรจังหวัด บุคคลแรกที่ข้าพเจ้าพบก็คือคุณสิริ แสงดอกไม้ ซึ่งนั่งรวมกลุ่มอยู่กับคุณวิภัช และคุณมาลัย ซึ่งในขณะนั้นคุณสิริรับราชการอยู่ในตำแหน่งคลังจังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดปราจีน-

บุรีกับจังหวัดชัยนาท เดินทางโดยรถยนต์ก็เป็นระยะทางไกลไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ กิโลเมตร แต่ที่คุณสิริได้อุตส่าห์เดินทางไปถึงชัยนาทเพื่อรอรับข้าพเจ้านั้น ก็เพราะความรักใคร่นับถือกันอย่างมากนั่นเอง ฉะนั้นการที่คุณสิริ แสงดอกไม้ มาด่วนจากไปเสียก่อนเช่นนี้ข้าพเจ้าจึงมีความเสียใจและอาลัยอยู่มาก ขอตั้งจิตอธิษฐานเอาความรักใคร่นับถือ ประกอบกับคุณงามความดีของคุณสิริ แสงดอกไม้ ที่ได้กระทำมา จงเป็นกำลังให้ดวงวิญญาณของคุณสิริ ไปสู่สุคติภพ และขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงนำความปรารถนาดีของข้าพเจ้านี้ ให้วิญญาณคุณสิริ แสงดอกไม้ ได้ทราบด้วยเถิด.

นายอิ่ง วีระประจักษ์

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๓

คำไว้อาลัย

ผมกับคุณสิริ แสงดอกไม้ ได้รู้จักคุ้นเคยกันมาเป็นเวลากว่าสิบปี และมีเวลาใกล้ชิดกันมากเมื่อครั้งคุณสิริ แสงดอกไม้ ดำรงตำแหน่งคลังจังหวัดเอกที่นครปฐม ปราจีนบุรี และจังหวัดสุดท้ายคือนคร-สวรรค์ ได้ไปมาหาสู่กันฉันมิตรสนิท และทราบซึ้งในความเป็นอยู่ของกันและกันเป็นอย่างดี ผมได้ไปเยี่ยมในวันรุ่งขึ้นหลังจากคุณสิริ แสงดอกไม้ เข้าโรงพยาบาลแล้ว และได้ไปเยี่ยมเป็นประจำสัปดาห์ละครั้งสองครั้ง หลังจากทำการผ่าตัดและทราบผลแล้ว พร้อมกับให้กำลังใจ และเห็นว่าคุณสิริ แสงดอกไม้ เป็นผู้มีกำลังใจเข้มแข็ง อดทนต่อความเจ็บปวด เพราะไม่เคยพูดเลยว่าเจ็บตรงนั้นปวดตรงนี้ นอกจากจะครางออกมาเองโดยไม่รู้สึกตัว ระหว่างอยู่ตามลำพังได้เคยปรารภกับผมว่า "เป็นห่วงลูก" ผมซึ่งเป็นผู้ฟังและ

เป็นผู้ปลอบใจคนไข้ ก็อดที่จะเศร้าใจมิได้ เพราะคนเราเมื่อมีอายุเข้าสู่วัยกลางคนแล้ว ห่วงสำคัญคือลูก ถึงแม้ว่าจะเคยว่ากล่าวสั่งสอน หรือบางครั้งเข้าในลักษณะ "ดุ" ก็ตาม แต่ใจจริงนั้นทั้งรักและเป็นห่วงลูกยิ่งกว่าสิ่งใด และผมก็ได้รับปากว่าจะช่วยเหลือบุตรของคุณสิริ แสงดอกไม้ ตามสมควรเท่าที่จะพึงกระทำได้ ทั้ง ๆ ที่รู้แท้แน่แก่ใจแล้วว่าคุณสิริ แสงดอกไม้ จะมีชีวิตอยู่อีกไม่นานนัก แต่ก็อดใจหายไม่ได้เมื่อได้ทราบในตอนเช้าวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๐๙ ว่าคุณสิริ แสงดอกไม้ จากไปแล้วโดยไม่มีวันกลับ

คุณสิริ แสงดอกไม้ เป็นบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีและผู้มีพระคุณ ยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือนได้ ทั้งเป็นผู้มีความมานะอดทน ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนจนได้เลื่อนวิทยฐานะสูงขึ้น ดังที่ได้ทราบกันดีอยู่แล้ว และยังเป็นบุคคลผู้เปี่ยมด้วยความเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี รักพี่รักน้องและมิตร

สหายอย่างเลิศ ไม่ว่าผู้ใดจะเป็นญาติ หรือเป็นมิตร หรือผู้ที่อยู่ในปกครอง หากมีเรื่องเดือดร้อนในทางกาย หรือทางใจก็ตาม เมื่อมาขอคำปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือ เป็นต้องได้รับความสมหวังกลับไป อย่างน้อยความเครียดต่าง ๆ ก็ผ่อนคลายไปทุกครั้ง จึงเป็นที่รักใคร่และนับถือของญาติพี่น้องและมิตรสหายทุกคน นอกจากนี้ยังให้การอุปการะผู้ใกล้ชิดโดยไม่นึกถึงความลำบากเหนื่อยยากซึ่งจะบังเกิดขึ้นกับตนเองเลย จนในบางขณะมิตรสหายถึงกับเผลอพลั้งปากเรียกว่า "ผู้ให้ตลอดกาล" อันเป็นการสรรเสริญอยู่ในที

เมื่อถึงวาระอันต้องสิ้นไปด้วยโรค cencer ซึ่งเป็นโรคที่ไม่ค่อยจะพบอาการในขั้นแรก แต่เมื่ออาการปรากฏให้ทราบก็มักจะรุนแรงยากต่อการรักษา ซึ่งทางครอบครัวก็มิได้นิ่งนอนใจหรือหมดอาลัย ได้ให้การรักษาพยาบาลเป็นอย่างดี ย่อมยังความโศกสลดแก่ญาติมิตรเป็นอย่างยิ่ง อันความตายของคนเรา ย่อมเป็น

ไปตามธรรมดาของสังขาร และเป็นอนิจจัง ซึ่งไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยงได้ แต่คุณงามความดีที่ได้กระทำไว้ ย่อมเป็นเกียรติประวัติที่จารึกอยู่ในความทรงจำของญาติมิตรตลอดกาลนาน

ด้วยอำนาจแห่งกุศลผลบุญ อันพึงเกิดแต่การให้การอุปการะมาแต่หนหลังของคุณสิริ แสงดอกไม้ และกุศลทักษิณานุปทานอื่นอีก ที่คณะเจ้าภาพอันมีญาติมิตร และภรรยา บุตรธิดา ได้ร่วมกันบำเพ็ญอุทิศบูชาคุณานุคุณทั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยอุปถัมภ์อำนวยอิฐ-วิบูลมนุญผลและความสงบสุข แด่คุณสิริ แสงดอกไม้โดยควรแก่วิสัยในสัมปรายภพ ทุกประการ.

พยนต์ เปลี่ยนสิน

บ้านบางซื่อ พระนคร

พระคุณของพี่

คุณพี่สิริ ได้ให้ความอุปการะเลี้ยงดูข้าพเจ้ามาตั้งแต่เล็ก การวางตัวของท่านที่มีต่อข้าพเจ้าเท่าที่ได้สังเกต ท่านปกครองข้าพเจ้าแบบบิดากับบุตร ฉันพี่และฉันเพื่อน ยามใดที่ข้าพเจ้ามีความทุกข์ร้อน ท่านจะพลอยเป็นทุกข์ด้วย และคอยปลอบประโลมใจให้คำตักเตือนแนะนำ สั่งสอนแบบพ่อสอนลูก เมื่อถึงคราวสนุกสนาน หรือยามว่างไม่มีธุระการงานอื่นใด ท่านจะชวนพูดคุย หยอกล้อกันเล่นเหมือนเพื่อนสนิท คุณสิริ เป็นคนดี มีศีลธรรม และจิตใจสูง เป็นคนพูดน้อยชอบฟังมากกว่าพูด คำพูดของท่านแต่ละคำจึงเป็นหลักเป็นฐาน ไม่เคยทำให้ใครเจ็บช้ำน้ำใจเลย ท่านไปอยู่ที่ไหนก็มีแต่คนชอบพอรักใคร่ มีเพื่อนฝูงมาก ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่เป็นคนคอเหล้า ท่านไม่ชอบดื่มสุรา แต่ชอบเป็นคนเสียสละทั้งเวลา และทรัพย์ คือซื้อสุราเลี้ยง

เพื่อนฝูง และอยู่ร่วมวงสนทนากับเขาได้ในบางครั้งจนดึกดื่น ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยสร้างเวรสร้างกรรม มีแต่คุณงามความดี เป็นคนอารีอารอบต่อเพื่อนฝูง และญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องคนใดเดือดร้อนตกทุกข์ได้ยากก็คอยให้ความอุปการะช่วยเหลือตลอดมา ครั้งแรกที่ท่านรู้สึกตัวว่าป่วย ได้ปรึกษาหารือกับข้าพเจ้าว่าจะเข้าทำการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาล แม้จะต้องทำการผ่าตัดก็ยอม เพราะอยากหาย เมื่อได้ให้ข้าพเจ้าช่วยเหลือในความห่วงใยต่าง ๆ ของท่านที่มีต่อบุตร ภริยา หมดสิ้นแล้ว ก็ได้เข้าทำการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อปลายเดือนตุลาคม ๒๕๐๘ หลังจากที่ได้ทราบว่าป่วยเป็นมะเร็ง และทำการผ่าตัดแล้ว ดูท่านรู้สึกมีความดีใจมาก เพราะทุกคนที่เฝ้ารักษาพยาบาลจะบอกให้ท่านทราบแต่เพียงว่า หมอตัดเนื้อร้ายทิ้งแล้ว แต่ความจริงนั้นหมอเพียงแต่ผ่าดูแล้วเย็บเข้าไปใหม่ไม่ได้ตัดอะไรทิ้งเลย เพราะทำอะไร

ไม่ได้ มะเร็งที่เป็น เป็นที่ขั้วปอด หมอหมดหนทางเยียวยา และก็คงรู้กันแต่เราเท่านั้น ทุกคนที่เฝ้ารักษาพยาบาลต่างจะหลบสายตา เมื่อได้ยินคุณพี่สิริพูดว่า พี่หายแล้วไม่ช้าคงไปทำงานได้ ข้าพเจ้าได้เฝ้าดูอาการของพี่จนวาระสุดท้าย สงสารอย่างที่สุด และไม่มีครั้งใดในชีวิตที่ข้าพเจ้าจะเสียใจเท่าครั้งนี้ การสูญเสียคุณพี่ที่เคารพรักจึงทำให้ข้าพเจ้าว้าเหว่ และปล่อยเวลาให้ทิ้งทอดมาไม่ได้ทำการฌาปนกิจจนเลยขวบปี ทั้งนี้เพราะการพบเห็นยอดพระเจดีย์สีทอง ของวัดโสมนัส-วิหารครั้งใด ข้าพเจ้าคิดเสียว่าพี่ชายข้าพเจ้ายังอยู่ ยังไม่ได้จากข้าพเจ้าไป ทำให้เกิดความอบอุ่นใจขึ้นอย่างบอกไม่ถูก แต่ข้าพเจ้าก็ไม่อาจรอเวลาต่อไปได้ เพราะความจำเป็นทางศาสนา ฉะนั้น ขออำนาจแห่งคุณ-พระศรีรัตนตรัยและผลกรรมดีที่คุณพี่สิริ แสงดอกไม้ได้กระทำไว้จงส่งผลดลสนองให้คุณพี่สิริ ได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพทุกเมื่อเทอญ.

นายวิภัช แสงดอกไม้

คำไว้อาลัย

คุณสิริ แสงดอกไม้ ได้เริ่มรับราชการเป็นเสมียนทางสำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง เมื่อเดือนพฤษ-ภาคม ๒๔๘๓ แล้วสอบแข่งขันตำแหน่งข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นตรีทางกรมบัญชีกลางได้ จึงได้โอนมารับราชการอยู่กับกรมบัญชีกลาง ในตำแหน่งประจำแผนก แผนกแบบบัญชีและคดี กองประมวลบัญชี ตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ๒๔๘๘ ได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นเป็นหัวหน้าแผนก และเป็นคลังจังหวัดชั้นเอก ตำแหน่งราชการครั้งหลังสุด เป็นคลังจังหวัดเอก จังหวัดนครสวรรค์

คุณสิริ เป็นคนที่สงบ มักน้อย และคงแก่เรียนสอบได้ทั้งนักธรรมโท เปรียญตรี มัธยมแปด และธรรม-ศาสตร์บัณฑิต นอกจากนี้ยังได้เข้าศึกษาวิชาการบัญชีและได้อบรมวิชาการบริหารงบประมาณแผ่นดินแผน

ใหม่ ความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นผลทำให้การปฏิบัติราชการก้าวหน้าลุล่วงไปด้วยดี นอกจากการปฏิบัติราชการแล้ว คุณสิริ ยังได้รับหน้าที่พิเศษอีกหลายอย่าง เช่นเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งคลังจังหวัดเอก จังหวัดปราจีนบุรี ก็ได้รับเชิญนั่งเป็นสำรองตุลาการในศาลมณฑลทหารบกที่ ๒ ตลอดจนได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการหาเงินสร้างเรือนคนไข้พิเศษ โรงพยาบาลจังหวัดปราจีนบุรี และเป็นประธานกรรมการการเงิน ในการจัดงานประจำปีของจังหวัด เป็นต้น

ถึงแม้ว่าผมจะไม่ค่อยได้มีโอกาส ติดต่อหน้าที่การงานกับคุณสิริ ใกล้ชิดนัก แต่ก็ได้สังเกตเห็นว่า คุณสิริ เป็นคนมีระเบียบ ทำงานได้เรียบร้อย และเอาใจใส่ต่อหน้าที่การงานดี เป็นที่ไว้วางใจของผู้บังคับบัญชาอย่างมาก ผลงานก็ไม่มีที่ติ ปกติคุณสิริ ไม่เคยมีโรคภัยไข้เจ็บอะไร สุขภาพร่างกายก็สมบูรณ์ แต่

พอล้มเจ็บก็ได้ทราบว่าเหลือกำลังแพทย์จะรักษาได้เสีย แล้ว เพราะมะเร็งแผ่สร้านไปทั่วปอด และได้ถึงแก่กรรมในเวลาต่อมา ผมได้ทราบข่าวการจากไปของคุณสิริ ด้วยความเสียใจอย่างสุดซึ้ง เพราะได้ด่วนจากไปในเมื่อยังมีกำลัง ความสามารถ ที่จะช่วยให้งานของประเทศชาติดำเนินไปด้วยดี ตามแนวการปรับปรุงระบบบัญชีที่วางไว้อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชีวิตจะสูญไป แต่คุณงามความดีตลอดจนผลงานที่ได้ทำไว้จะคงอยู่ ผมจึงขอถือโอกาส ในการที่ได้มีการฌาปนกิจศพคุณสิริในวันนี้ ขอตั้งจิตอธิษฐานให้ดวงวิญญาณของคุณสิริจงประสบสุขในสัมปรายภพเทอญ.

นายเยื่อ สุสายัณห์

อาลัยพี่

ถึงแม้จะทราบชัดอยู่ว่า "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เกิดขึ้นแล้ว ย่อมแตกสลายไปเป็นธรรมดา ทุกคนหนีความตายไม่พ้น" ก็จริง แต่ก็อดที่จะเศร้าใจสลดใจไม่ได้ เมื่อทราบข่าวว่าพี่สิริ แสงดอกไม้ ได้ถึงแก่มรณกรรม พี่น้อง ลูกหลาน ญาติสนิทมิตรสหายที่ใกล้ชิด จะเศร้าโศกสลดใจอาลัยถึงสักเพียงใด

ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ที่ได้พบรู้จักคุ้นเคยกับพี่สิริ แสงดอกไม้ ซึ่งข้าพเจ้านับถือเสมือนพี่ชายคนหนึ่ง จึงขอแสดงความอาลัยอย่างสุดซึ้ง ในการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของพี่สิริ แสงดอกไม้ อดีตคลังจังหวัดนครปฐม ปราจีนบุรี และนครสวรรค์ พี่สิริ แสงดอกไม้ มีอะไรหลายอย่างที่ลืมไม่ลง คือ

การรู้จักประมาณตนและงาน ไม่เคยเห็นพี่สิริ แสงดอกไม้ บ่นท้อถอยในการปฏิบัติงานเลย ประกอบกับความมีอัธยาศัยไมตรีอันดีต่อผู้มาติดต่อ พี่สิริ

แสงดอกไม้ วางตนได้เหมาะสม เป็นที่ชอบพอรักใคร่แก่ผู้ที่ได้รู้จักและคุ้นเคยตลอดมา

ในวาระแห่งการพระราชทานเพลิงศพนี้ ขอเดชะบุญที่พี่สิริ แสงดอกไม้ ได้ประกอบกรรมดีในชาตินี้ และขอผลบุญกุศลที่ญาติมิตรอุทิศส่งไปให้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของพี่สิริ แสงดอกไม้ จงประสพแต่ความสุข ความสงบ ในสัมปรายภพนั้นเทอญ

วิญญาณท่านสถิตด้าว แดนใด
กุศลน้อมนำไป สู่ท่าน
ปรีดิ์เปรมเกษมฤทัย ใดยิ่ง เสมอมา
สัมปรายภพนั้น สุขล้ำเลิศเทอญ

ประเสริฐพงษ์ ศังขะศิลปิน

หัวหน้ากองคลังกลาง

กรมธนารักษ์

๒๓ *เมษายน* ๒๕๓๑

ไว้อาลัยแด่คุณสิริ

ชีเอ๋ยชีวิต
มาปลดปลิดเร็วกว่าวันอันเหมาะสม
ไกลเกินคาดหวาดอารมณ์
ทรวงระบมอกสั่นขวัญกระจาย
เช้าเห็นหน้าผาสุกมิทุกข์หมอง
ตกดึกคลองชลนาแทบชีวาวาย
อันความตายสุดจะห้ามปรามได้เอย
ความเอ๋ยความเศร้า
ยกใดเทียบเปรียบเอาเท่าไฉน
ชีวิตหนึ่งสูญพรากสิ้นจากไป
เหมือนดวงใจดวงตาพาแหลกราญ
จะยอมพลีชีวิตอุทิศร่าง
หากเป็นทางแลกให้ฟื้นคืนสถาน

จะสละเลือดเนื้อเข้าเจือจาน
ยอมวายปราณแลกให้อยู่เชิดชูเอย
 ว้าเอ๋ยว้าเหว่
เคยสรวลเสสุขอยู่ในหมู่สหาย
เคยถนอมกล่อมจิตคู่ชิดกาย
มาวางวายเหว่ว้าให้อาดูร
กระแสเสียงเคยกังวานมิผ่านก้อง
แววตาสองเปี่ยมเมตตามาดับสูญ
ความโอบอ้อมอารีมีเกื้อกูล
สุขสมบูรณ์เคยรับดับสิ้นเอย
 ความเอ๋ยความรัก
ยังตระหนักทุกฤดีมิลืมหลง
ความอบอุ่นที่ได้รับประทับลง
มักใจตรงทั่วถ้วนล้วนบูชา
รักการงานหน้าที่มิบกพร่อง
รักพี่น้องมวลมิตรคิดยากหา

รักซื่อตรงคงอยู่คู่ภรรยา
รักทั่วหน้านับประเสริฐเลิศแล้วเอย

ความเอ๋ยความดี
ยังจะมีใครในแดนนี้แม้นเหมือน
สักกี่คนจะประสบได้พบเยือน
ดังดุจเดือนภพนี้มีดวงเดียว
ถึงเรือนกายวายไปลับไม่หวลกลับ
ยังประทับความดีไว้ให้คนเหลียว
จะสูญสิ้นสูญร่างเพียงอย่างเดียว
ความดีเหนี่ยวประดับไว้ไม่สูญเอย

โชคเอ๋ยโชคชะตา
ลิขิตมาเช่นไรไม่แปรผัน
ประกอบคุณความดีทุกวี่วัน
ยังไม่พ้นกฎทัณฑ์ต้องพลันวาย
แม้บุญกรรมทำไว้ได้เพียงนี้
คุณความดีมีมากล้วนหลากหลาย

เกิดมาเปล่าคราวไปใช่เปล่าตาย
ยิ่งสุดท้ายคือความดีที่สร้างเอย
วิญเอ๋ยวิญญาณ
จงไปสู่สุขสถานวิมานสรวง
พ้นความเกิดเวียนว่ายตายทั้งปวง
อยู่ในห้วงวิมุติหลุดพ้นทัณฑ์
อันคุณความดีที่สร้างไว้
จะตรึงแน่นแผ่นไผทไม่แปรผัน
มิสูญลับดับเลือนเหมือนชีวัน
ชั่วกัปกัลป์คงอยู่คู่ฟ้าเอย.

ขอผลบุญแห่งความดีที่ได้บำเพ็ญไว้ในโลกนี้ จงดลบันดาลให้คุณสิริ สุดที่รัก จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ.

จาก ภรรยา

สารบาญ

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ สำเร็จขึ้นจากการรวบรวมบทความบางบท ที่ข้าพเจ้าเขียนลงในนิตยสารทางพระพุทธศาสนา มีนิตยสารธรรมจักษุ, พุทธจักร, ยุวพุทธิกะ และพุทธธรรม. ย่อมเป็นการแน่นอนว่า จะต้องมีบทความอีกหลายบทที่มิได้ถูกรวมพิมพ์ด้วย ข้าพเจ้าเริ่มเขียนบทความทางพระพุทธศาสนาเมื่ออายุ ๑๕ ปี และความเรียงชิ้นแรกที่ได้ตีพิมพ์ออกสู่บรรณภพพระพุทธศาสนา คือเรื่อง " พระพุทธศาสนากับคนหนุ่ม " เป็นความเรียงที่เขียนขึ้นในวัย ๑๗ ปี ขณะเป็นนักเรียนมัธยมปลายแห่งโรงเรียนมัธยมบพิตรภิมุข ปลายสงครามโลกครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าเสียใจที่ไม่อาจจะหาต้นฉบับเรื่องนั้นมาตีพิมพ์ในหนังสือนี้ได้ แม้นิตยสารธรรมจักษุที่ลงพิมพ์เรื่องนั้นไว้ บัดนี้ก็หมดตลาดไปนานแล้ว อย่างไรก็ดี หวังว่าหนังสือเล่มนี้คงจะนำ

ประโยชน์ในทางปกิณณกะความรู้ให้เกิดแก่ท่านไม่มากก็น้อย และหากจะมีข้อบกพร่องอันใดแล้ว ก็กรุณาให้อภัยด้วย.

เสถียร โพธินันทะ

๑ มกราคม ๒๔๙๗

"พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก"

(บทความวิสาขบูชา)

ขอนอบน้อมแด่พระผู้ชี้สันติบทแก่นิกรชน

วันเพ็ญวิสาขะนี้ เป็นวันประสูติ, ตรัสรู้, และปรินิพพาน ของพระมหาบุรุษผู้ค้นพบหนทางแห่งอนันตสันติ พวกเราทั้งหลายได้มาประชุมพร้อมกันรำลึกถึงพระคุณทั้งหลายของพระองค์ อันสรุปโดยย่อได้สามคือ พระปัญญาธิคุณหนึ่ง, พระวิสุทธิคุณหนึ่ง, และพระมหากรุณาธิคุณอีกหนึ่ง ถึงแม้ว่าพระบรมครูของพวกเราทั้งหลายพระองค์นั้นได้เสด็จดับขันธปรินิพพานนับเป็นเวลาเกือบสามพันปีแล้วก็จริง แต่รอยพิมพ์แห่งพระคุณของพระองค์ ยังคงทรงอิทธิพลเจิดจ้าอยู่ในดวงหทัยของ ทวยชน อย่างซาบซึ้งตรึงตราไม่มีวันเสื่อมคลาย พลโลกส่วนหนึ่งผู้อยู่ในร่มเงาแห่งโพธิ

รัศมี ได้ประชุมประกอบพิธีสมโภช วันวิสาขบูรณมี ทุก ๆ ปี นับตั้งแต่เพรงกาลจวบจนปัจจุบัน และบัดนี้ เราพุทธศาสนิกชนไทยทั้งหลายก็กำลังจะกระทำพิธีวิสาขบูชา จึงได้ชื่อว่าเราได้ร่วมประชุมกันกับมวลมนุษย์อีกจำนวนมากหลาย ที่อยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของโลก เป็นมหาสันนิบาตสมาคม เพื่อสำแดงออกซึ่งความนอบน้อมเคารพอย่างสูงยิ่งในพระผู้ควรบูชา คือพระองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

พวกเราทั้งหลายสวดมนต์อยู่ในโบสถ์ เบื้องหน้าพระพุทธปฏิมาจินตนาการของเราฉ่ำชื่นไปด้วยพระพุทธคุณ เรานอบน้อมแด่พระองค์ทั้งกาย, วาจา, ใจ จักรพรรดิผู้ซึ่งไม่ต้องการพิชิตโลกด้วยอาวุธและโลหิต แต่ทรงพิชิตโลกด้วยธรรมะ แทนที่เราจะได้ยินเสียงร้องโกญจนาทของช้างศึกหรือเสียงอาวุธโล่ห์ดังกระทบกัน เสียงคร่ำครวญของผู้ต้องบาดเจ็บในการสงครามแผ่พระราชอาณาจักรของพระองค์ แต่

เรากลับได้ยินเสียงพร่ำสอนถึงความเมตตากรุณา ในความไม่เบียดเบียนกัน และเสียงสำรวลเบิกบานในความปีติที่ได้ดื่มจากธรรมรส ธรรมาณาจักรของพระองค์แผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วจากแคว้นหนึ่งสู่อีกแคว้นหนึ่ง จากประเทศหนึ่งสู่อีกประเทศหนึ่ง แล้วก็จากทวีปหนึ่งสู่อีกทวีปหนึ่ง พระองค์ทรงบรรลุถึงความเป็นจักรพรรดิของโลก มีมหาสมุทร ๔ เป็นขอบเขตต์ สมจริงดังคำพยากรณ์ของเหล่าโหราจารย์ แต่มิได้เป็นจักรพรรดิที่ประทับบนบัลลังก์กองกระดูก หากเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชที่มีธรรมอาสน์เป็นบัลลังก์ ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์เดียวในโลกที่ไม่เคยเสื่อมสลายไปกับกาลเวลา และเป็นพระจักรพรรดิที่ไม่อาจมีผู้ใดผู้หนึ่งมาแย่งชิงได้ ในขณะที่พวกศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ อ้างว่าตนเป็นทูตสวรรค์ที่พระเป็นเจ้าส่งมา หรือเป็นผู้ที่พระเจ้าตลใจให้สั่งสอนมนุษย์ ต่างไม่กล้าปฏิญญาความตรัสรู้จริงของตนเอง ต้องซัดไป

อ้างพระเจ้าอย่างนั้นอย่างนี้ ทั้งนี้ก็เพราะตนมิได้เป็นผู้รู้แจ้งอะไร จึงไม่กล้ารับผิดชอบศาสนีของตน แต่เมื่อเรามาดูที่พระพุทธศาสนา เราจะไม่พบว่ามีแห่งหนึ่งแห่งใดที่พระบรมศาสดาของเราตรัสว่า ทรงเป็นทูตของสวรรค์หรือว่าพระเจ้ามาดลใจให้พูดอย่างพวกเจ้าลัทธิเหล่าอื่นประกาศ.

ในสมัยนั้น อินเดียมีเจ้าลัทธิใหญ่เป็นคู่แข่งกับพระพุทธศาสนาอยู่ก่อนแล้วหกลัทธิ ศาสดาทั้งหกลัทธินั้นเป็นผู้มีอายุแก่กว่าพระองค์ทั้งสิ้น เป็นเหตุให้มีคนพากันแปลกใจที่พระองค์ผู้อยู่ในวัยหนุ่มกล้าประกาศว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาข้อนี้แก่พระราชาแห่งโกศลผู้มาทูลถามว่า *กษัตริย์ไม่ควรหมิ่นว่าทรงพระเยาว์, งูอย่าหมิ่นว่าตัวเล็ก, ไฟอย่าหมิ่นว่าเล็กน้อย และภิกษุอย่าหมิ่นว่าหนุ่ม ๆ* ความจริงในยุคนั้นการประดิษฐานพระศาสนาลำบากมาก ถ้ามิ

ใช่เป็นหลักคำสอนที่สมบูรณ์ด้วยเหตุผลจริง ๆ เพราะปรากฏว่าได้มีลัทธิศาสนาต่าง ๆ จำนวนมากมายเขาสอนกันอยู่ก่อนแล้ว และที่ทรงอิทธิพลก็คือลัทธิทั้งหกอันมี *นิครนถนาฏบุตร*, *มักขลิโคสาล*, *บูรณกัสสป*, *อชิตเกสกัมพล*, *ปกุทธกัจจายนะ*, และ *สัญชัยเวลัฏฐบุตร* เป็นศาสดา *แต่อาศัยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยความจริงคงทนต่อการเพ่งพิสูจน์ จึงสามารถประดิษฐานสำเร็จและเจริญก้าวหน้าเกินศาสนาลัทธิอื่นในยุคเดียวกัน* เจ้าลัทธิบางเหล่าพาลูกศิษย์บริวารทั้งคณะกลับใจมานับถือพระพุทธศาสนาออกบวชเป็นภิกษุก็มาก พระราชาทั้งหลายผู้ครองแคว้นใหญ่น้อยตลอดจนประชาชนพากันละทิ้งศาสนาเดิมของตน มานับถือพระพุทธศาสนาเป็นแคว้น ๆ พระพุทธศาสนามีอะไรดีหรือ ? จึงสามารถกลับใจคนชั้นศาสดาเจ้าลัทธิได้ ข้อนี้น่าคิดดูเพราะเหตุที่พุทธศาสนาเจริญรวดเร็วขึ้นหน้าลัทธิอื่น ๆ

เป็นเหตุให้พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้นต่างไม่ชอบพระพุทธ-ศาสนาและโฆษณาชวนเชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิชชามายากลับใจคนให้มาเลื่อมใส จนเป็นเหตุให้เจ้าลิจฉวีองค์หนึ่งอยากพิสูจน์ว่าเป็นจริงอย่างที่ร่ำลือหรือไม่ จึงเสด็จมาทูลถามพระองค์ พระบรมศาสดาตรัสว่า *อย่าเชื่อตามที่เขาร่ำลือ แต่จงเชื่อด้วยการพิจารณาเห็นด้วยปัญญาของตนเอง* แล้วทรงถามว่า *โลภะ, โทสะ, โมหะ,* เกิดแก่ผู้ใดแล้ว ผู้นั้นย่อมทำบาปอกุศล เกิดเป็นทุกข์โทษขึ้น หากกำจัดโลภ, โกรธ, หลง, ทั้งสามนี้ได้ ก็ย่อมเป็นการกุศลนำมาซึ่งความสุขจริงหรือไม่ เจ้าลิจฉวีองค์นั้นทูลตอบว่า *ใช่ทุกประการ* ในที่สุดเจ้าองค์นั้นก็เลื่อมใส ทูลปฏิญญาตนเป็นอุบาสกนับถือพระพุทธ-ศาสนา ถึงตอนนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า พระ-องค์ได้ตรัสบ้างหรือว่าให้เข้ามาเป็นสาวก พระองค์จักเป็นศาสดา เจ้าลิจฉวีก็ทูลว่าเปล่า ทรงเลื่อมใส

ในพระธรรมที่มีเหตุผลนั้นขึ้นมาเอง พระบรมศาสดาจึงตรัสต่อไปว่า เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์ก็ทรงสอนธรรมแก่คนทั่ว ๆ ไปอย่างนี้เป็นปรกติแล้ว มีที่ไหนเล่าที่ว่าทรงใช้วิชามายาหลอกลวงเขามานับถืออย่างที่พวกลัทธิอื่นเขาว่ากัน เจ้าลิจฉวีองค์นั้นทั่วความปราโมทย์ยิ่งขึ้นทูลว่า พระเจ้าข้า *มายาเป็นเครื่องกลับใจนี้ดี มายาเป็นเครื่องกลับใจนี้งาม พระเจ้าข้า หากญาติสายโลหิตซึ่งเป็นที่รักของหม่อมฉัน ตลอดจนกษัตริย์, พราหมณ์, แพทย์ ศูทร,* พึงกลับใจได้*ด้วยมายานี้ ความกลับใจนั้นก็จะเป็นประโยชน์ และสุขแก่เขาเหล่านั้นตลอดกาลนาน* อันนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงพระวิสุทธิคุณของพระบรมศาสดาส่วนหนึ่ง.

เมื่อกล่าวมาถึงเรื่องนี้แล้ว ก็ทำให้คิดไปถึงเรื่องหลักการเชื่อในศาสนาต่าง ๆ ที่มีวิธีการ *ขู่ให้เชื่อ* โดยอ้างพระผู้สร้างถึกลับว่า ถ้าไม่เชื่อหรือเชื่อแต่ยังใช้ปัญญาค้นหาเหตุผลแล้ว เป็นต้องถูกท่านผู้สร้าง

นั้นลงโทษสาปแช่ง แต่เมื่อเราดูในพระพุทธศาสนา ถึงแม้จะมีพระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า *คนเราจะข้ามโอฆะได้ด้วยสัทธา* หรือว่า *สัทธาเป็นเพื่อนสองของบุรุษ* หรือในคุณธรรมของอุบาสกอุบาสิกาที่มีว่า *ตถาคตโพธิสัทธา* แปลว่า เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็จริง แต่ไม่มีการ *ผูกขาด* บังคับสาปแช่ง หรือกีดขวางห้าม มิให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองพิสูจน์เหตุผลในพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เลย ตรงกันข้ามพระศาสดากลับสอนไม่ให้เชื่อแม้ในพระองค์เองถ้าหากเป็นการเชื่อที่ผู้เชื่อไม่ใช้ปัญญา พิจารณา และทรงสอนหลักของความไม่เชื่องมงาย ๑๐ ประการ ดังปรากฏพิสดารใน *กาลามสูตร*

การเชื่อความตรัสรู้ของพระองค์ ต้องเป็นการเชื่อที่เกิดขึ้นหลังจากการค้นหา *เหตุผล* ประจักษ์ด้วยใจ ตนเองแล้ว ดังเจ้าลิจฉวีเบื้องต้นนั้น หาได้เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นด้วยการ *ขู่* ให้กลัวไม่

ในสมัยพุทธกาล มีอุบาสกผู้หนึ่ง ชื่อจิตตคฤหบดี เป็นคนที่มีชื่อเสียงในการสนทนาธรรม เป็นอนาคามีบุคคล วันหนึ่งได้ไปสนทนากับนิครนถนาฏบุตรเจ้าลัทธิเชน เจ้าลัทธินั้นถามว่า "ดูก่อนจิตตคฤหบดี ท่านเชื่อพระสมณโคดมแน่หรือว่า สมาธิที่ไม่มีความตรึกความตรองมีอยู่ ธรรมที่ดับความตรึกความตรองมีอยู่ ?" จิตตอุบาสกตอบว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่เชื่อพระผู้มีพระภาคในข้อนี้เลย" เท่านี้เองก็พอแล้วสำหรับนิครนถนาฏบุตร ที่จะทำลายพระพุทธศาสนา เพราะจิตตคฤหบดีเป็นมหาสาวกผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้ายังกล่าวคำเช่นนี้ นิครนถนาฏบุตรจึงทอดสายตามองบริษัทที่อยู่ ณ ที่นั้น ทำนองว่าให้รู้เห็นเป็นพยานด้วย แล้วประกาศว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงดูเถิด ท่านจิตตคฤหบดีนี้เป็นคนตรงไม่โอ้อวด ไม่มีมายา จิตตคฤบดีเข้าใจธรรมว่าพึงยังความตรึกความตรองให้ดับ ก็เท่ากับเข้าใจว่า

พึงกางกั้นลมด้วยข่าย หรือพึงกางกั้นกระแสแม่น้ำคงคาได้ด้วยฝ่ามือของตน" จิตตคฤหบดีเกรงนิครนถนาฏบุตรจะไม่เข้าใจความหมายของตน จึงถามขึ้นว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านย่อมเข้าใจว่ากระไร คือ ญาณ และ สัทธา อย่างไหนจะประณีตกว่ากัน?" นิครนถนาฏบุตรตอบว่า "ญาณนั่นแหละประณีตกว่าสัทธา" จิตตคฤหบดีจึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าจำนงได้ทีเดียวว่า สามารถสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม แล้วบรรลุปฐมฌาน...... ทุติยฌาน......ฯ ล ฯ ไม่มีความตรึกคือวิตก ความตรองคือวิจาร ข้าพเจ้าเมื่อรู้เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่เชื่อสมณะหรือพราหมณ์ใด ๆ ว่า สมาธิที่ไม่มีวิตกวิจารมีอยู่ ฯ ล ฯ" จากเรื่อง ๆ นี้แสดงให้เห็นว่า สัทธาของพระพุทธศาสนาที่ถูกตรงต้องเป็นสัทธาที่เกิดด้วย *ญาณ* ความเห็นกระจ่างด้วยใจของตนเอง มิใช่ว่าเพราะพระพุทธเจ้าตรัสแล้วก็เป็นเชื่อหมด เช่น

จิตตคฤหบดีเป็นตัวอย่าง จิตตคฤหบดีมิได้เชื่อว่ามีสมาธิดับวิตกวิจารได้ เพราะเป็นสิ่งที่ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า แต่เชื่อเพราะตนได้บรรลุถึงสภาพนั้น ๆ แล้วเองต่างหาก อันนี้ทำให้พระพุทธ-ศาสนา *เลิศ* เด่น *ยิ่งขึ้น* แสดงว่าพระพุทธศาสนามีของดีแท้จริง ๆ ไม่ต้องอ้างว่าผู้นั้นผู้นี้กล่าว และแสดงว่าของดีไม่กลัวใครพิสูจน์ พระพุทธศาสนาจึงไม่ต้องมีการขู่ว่าไม่เชื่อจะมีโทษอย่างนั้นอย่างนี้ ที่ศาสนาอื่นต้องมีการขู่นั้น ก็คล้ายกับแสดงว่าศาสนาและลัทธินั้น ๆ มีคำสอนยังไม่ค่อยสมบูรณ์แท้จริง เจ้าลัทธิกลัวคนมีปัญญาจะจับเท็จได้ จึงจำต้องใช้วิธีขู่และห้ามมิให้คิดพิจารณาใด ๆ ทั้งสิ้น ความข้อนี้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนาก็ยิ่งจักนำความเลื่อมใสปีติในพระพุทธศาสนาทวีตรีคูณ เรื่องบางเรื่องที่ลึกซึ้งเช่นเรื่อง *พระนิพพาน* ที่มีผู้คัดค้านไม่เชื่อว่าจะมีได้ หรือแม้เรื่อง *สวรรค์–นรก* ตายแล้ว

เกิดเหล่านี้มักเป็นปัญหาถกเถียงกันบ่อย ๆ นั้น ถ้าผู้สงสัยเหล่านั้นได้สละเวลามาปฏิบัติตามวิธีการที่ท่านวางไว้ให้อย่าง จริงจัง ไม่ ท้อถอย สิ่งที่ตนสงสัยเหล่านั้นก็จัก *แจ่มแจ้ง* แก่ตนเองหมด แล้วทีนี้เราก็ไม่ต้องไปเชื่อใครที่ไหนอีกต่อไป เช่น *เรื่องพระนิพพาน ถ้าเราปรารถนาจะพิสูจน์ว่า พระนิพพาน ที่ พระพุทธเจ้า ตรัส* นั้นอยู่ *ที่ไหน* มี*จริง เพียงไร เราก็จะลงมือขจัดขัดเกลา ราคะ, โทสะ, โมหะ ให้หมดจดแล้ว พระนิพพาน ก็จะปรากฏแก่เราเอง* แต่นี่ *ผู้ไม่เชื่อ* ไม่เคย*ประพฤติปฏิบัติ* อะไรเลยแล้วก็ตะโกนว่า *ข้าพเจ้าไม่เชื่อ อุปมาดังคนที่ตาบอดมาแต่กำเนิด ตะโกนบอกว่า ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าในโลกนี้มีสีสดงดงามฉะนั้น.*

สูงขึ้นมาในขั้นธรรมปฏิบัติ พระพุทธศาสนาสอนให้ถอนให้ละอุปาทานหรือตัดความยึดถือในสรรพสิ่งออก

เสียจากจิตใจ แม้จนกระทั่งความยึดมั่นถือมั่นในสภาพความจริง การสอนให้ละความยึดถือนั้น ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่มีกันอยู่ทุก ๆ ศาสนาและปรัชญา แต่มี *เหลื่อมล้ำ* ตรงที่ของใครจะไปได้ *สูงกว่า มีเหตุผลกว่า* เท่านั้น เช่นบางศาสนาสอนให้ละความยึดถือเห็นแก่ตนของตนเอง มาเห็นแก่พรรคพวกของตน หรือขยายวงกว้างออกไปจนถึงหมู่มนุษยชาติ แต่ไม่เอื้อเฟื้อไปจนถึงพวกสัตว์เดรัจฉาน บางศาสนาก็สอนให้ละความยึดถือในโลกมนุษย์ แต่ให้ยึดถือในสวรรค์หรือในองค์พระผู้สร้าง ปรัชญาในอินเดียไปได้ไกลกว่านั้นที่ไม่สอนให้ยึดถือในสวรรค์..... หรือพระเป็นเจ้าที่มีรูปร่าง แต่สอนให้ยึดถือใน *พระพรหม* ซึ่งเป็นนปุงสกลิงค์ไม่มีรูปร่างปรากฏ และให้ปรารถนาพรหม โดยที่เขารู้ว่า *สวรรค์* ยังเป็นสถานที่ไม่มั่นคง บางปรัชญาไปไกลยิ่งกว่า สอนว่า แท้จริงสรรพสิ่งล้วนเป็น *มายา* ตัวเราเองนี้แหละที่เป็นพรหมหรือ

อาตมัน หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความจริงแท้อยู่ก่อนแล้ว หากมาเกิดโมหะไม่รู้เข้าทีหลัง จึงต้องมาเวียนอยู่ใน *วัฏฏสงสาร* สรุปแล้วได้ความว่าศาสนาปรัชญาทั้งหลายเหล่านั้น บัญญัติสั่งสอนกันขึ้นตามขอบขีดแห่งพุทธิพลของเจ้าลัทธินั้น ๆ เจ้าลัทธิใดที่มีความ *ฉลาดน้อย* ความหลงมากก็สอนได้ในขั้นให้ละความยึดถือในสิ่ง *หยาบ ๆ คับแคบ* เจ้าลัทธิใดที่มี *ปัญญามาก* ความหลงเบาบาง ก็สอนได้ในขั้นให้ละ *อุปาทานที่ละเอียดหน่อย* เช่นให้ละอุปาทานในตนย่อย ละความหลงที่แบ่งแยกนั่นนี่มายึดถือในตนสากลซึ่งเป็นอุปาทานที่สูงละเอียดประณีตขึ้นมา แม้ที่สุดจนความรู้สึกยึดถือว่า *มีตน* หรือ *ไม่มีตน* ใน *พระนิพพาน* ของบางนิกายในพระพุทธศาสนา ก็ชื่อว่ายังมีความหลงอยู่นั่นเอง ศาสนาปรัชญาเหล่านั้น จึงเป็นการทำลายอุปาทานอย่างหนึ่ง แต่กลับไปถือมั่นเอากับอุปาทานอีกอย่างหนึ่ง แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็น

ความจริง ก็ตาม มันเท่ากับว่าเปลี่ยนแปลง *รูปโฉม* ของ *อุปาทาน* เท่านั้น เนื้อแท้ก็ยังเป็น มหา *โมหะ* ความมืดอันใหญ่หลวงอยู่นั่นเอง ยังไม่มีใครที่อาจ สอนการละอุปาทานในสิ่งทั้งปวงได้เลย *เด็ดขาด* นอกจาก *พระสัมมาสัมพุทธเจ้า* ผู้ซึ่งกล่าวบันลือ สีหนาท *ยืนยันว่า สิ่งทั้งปวงไม่ว่าจะเป็น สังขตะ คือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งหรือ อสังขตะ สิ่งไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ล้วนเป็นสภาพว่าง เปล่าปราศจากตัวตนหรือของตน ไม่ควรยึดมั่น ถือมั่นทั้งสิ้น* สังขตธรรมมีสภาพ *เกิด* แล้วก็ *ดับ* ตรงกันข้ามกับอสังขตธรรมทุกอย่าง แต่เนื้อแท้ ธรรมทั้งสอง *ไม่แตกต่างจากกันเลย* ในข้อที่ว่าต่างก็ มีความ *ว่างเปล่า* เป็นสภาพ.

อันว่าสังขตธรรมนั้น ย่อมเกิดจากเหตุปัจจัย สิ่ง *ใดเกิดมาแต่เหตุปัจจัย สิ่งนั้นไม่มีภาวะของมันเอง* เป็นดุจมายาปราศจากแก่นสารจึงจัดเป็น สูญ ส่วน

อสังขตธรรมนั้นเล่าก็ไม่มีการเกิดขึ้น เพราะความที่ปราศจากเหตุปัจจัย *เมื่อไม่มีการเกิด จึงไม่มีการดับ อันใดที่ไม่มีการเกิดขึ้น อันนั้นจึงชื่อว่าไม่มี* ดุจดอกฟ้ากับเขากระต่าย ซึ่งเป็นของที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะโดยสภาพเป็นของไม่มี ดังนั้นจึงจัดเป็นสูญ ก็แต่ว่าสภาพแห่งความไม่มีอะไร ๆ ทั้งหมดนั้นแหละมีอยู่ทรงอยู่ตลอดนิรันตรกาล *พระนิพพาน* จึงเป็นสภาพที่ *ดับ* โดยอรรถว่าดับความมีความเป็นทั้งมวล *ผู้ที่จะบรรลุพระนิพพานต้องละความรู้สึกว่าอัตตาหรือตน และอนัตตาหรือมิใช่ตนออกหมดจดสิ้นเชิงจึงจักสำเร็จ* เพราะพระนิพ-พานพ้นจากสภาพทั้งสองคือ *ความมี* และ *ความไม่มี*, *ตน* และ *มิใช่ตน* พระพุทธศาสนาขึ้นพ้นจากข่ายแห่งสัสตทิฏฐิ ความเห็นว่าเที่ยง และ นัตถิกทิฏฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ อันเป็น มูลทิฏฐิ ของมวลศาสนาปรัชญาในโลก *พระพุทธธรรมจึงเป็นของบริสุทธิ์*

บริบูรณ์พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะ ควรแก่การน้อมนำเข้ามาในตน.

ที่ว่า *บริสุทธิ์* ก็เพราะ *พระพุทธธรรม* ไม่เจือด้วยของ *ถ่อ* ของ *หลอก* มี *เหตุ* ก่อนทั้ง *ผล* พ้นจากการหลงติดแม้ในสิ่งที่ประณีตลึกซึ้ง เช่นลัทธิ ปรมาตมัน ของพราหมณ์ จักป่วยกล่าวไปใยกับการ *หลงติดงมงาย* ในสิ่งหยาบ ๆ ตื้น ๆ เช่นเรื่อง *พระผู้สร้าง*เล่า ที่ว่าบริบูรณ์นั้นก็เพราะพระพุทธธรรมสอนตั้งแต่ *ง่าย* ขึ้นไปหา *ยาก* หรือ *ตื้น* ลงไปหา *ลึก* โดยลำดับ แล้วแต่ *อุป-นิสัย* ของบุคคล *สมบัติผู้ดี* ก็มีสอนใน *พระพุทธธรรม* *วิชาการปกครอง* ก็มีสอนใน *พระพุทธ-ธรรม* *หน้าที่ของพ่อบ้านแม่เรือน* ก็มีสอนใน *พระพุทธธรรม* *ตำราพิชัยสงคราม* ก็มีสอนใน *พระพุทธธรรม* แต่ไม่ใช่สอนให้ไปรบรา *ฆ่าฟัน* ใครต่อใคร *พระพุทธธรรมสอนให้เรารบกับตัวของเราเอง*

และข้าศึกของตัวเราก็คือ ราคะ, โทสะ, โมหะ พระพุทธธรรมจึงเป็นเหมือน โรงพยาบาล ที่มี ยาทุกชนิด พร้อมที่จะทำการรักษาโรคทุกอย่างให้แก่ประชาชน แม้อันนี้ก็นำให้เห็นถึงปัญญาคุณของพระบรมศาสดาได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประสูติก่อนพุทธศก ๘๐ ปี เสด็จออกผนวชมหาภิเนษกรมณ์ เมื่อพระชนม์ ๒๙ พรรษา ตรัสรู้ พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อพระชนม์ ๓๖ ปี ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดระยะนั้นเป็นต้นมาจากวัยหนุ่มสู่วัยกลางคน จากนั้นก็ถึงวัยชราในปีที่ ๘๐ แห่งพระชนมชีพ พระองค์ก็ดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ด้วยพระอาการอันสงบ ณ สาลวันของมัลลกษัตริย์ แห่งกุสินารานคร ท่ามกลาง ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา, และพระราชาอำมาตย์ทั้งหลาย หลังจากที่ได้ตรากตรำทรมานพระวรกาย เหนื่อยยากในการเทศนา

โปรดเวไนยสัตว์ สถาปนาธรรมาณาจักร อันสุขสงบขึ้นในโลกที่รกชัฏด้วยกิเลสาสวะ อำนวยหิตประโยชน์ให้แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นอเนกตลอดระยะกาล ๔๕ พรรษา แม้อันนี้ก็นำให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ส่วนหนึ่ง วันวิสาขบูชาประกอบด้วยอภิกรณ์ สาม อย่าง มาประกอบกันขึ้น ฉะนี้ ควรที่ ชาวเราเหล่าพุทธสาวกพึงทำความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วในไตรทวาร น้อมจิตระลึกถึงพระพุทธจริยาทั้งหลาย แล้วน้อมนำมาเป็นทิฏฐานุคติ ประพฤติปฏิบัติตาม ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่ท่านทั้งหลายสิ้นกาลนาน บุญใดที่ท่านทั้งหลายได้สั่งสมไว้แล้วในพระศาสนานี้ ด้วยอำนาจแห่งบุญนั้น ขอท่านทั้งหลายพึงประสพแต่ความเย็นใจทุกเมื่อ.

ขอสิ่งเจริญมีแก่สรรพสัตว์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ

กับ

พระพุทธศาสนา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งบรมราชจักรีวงศ์พระนามเดิมว่า *กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์* เป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปีวอก พ. ศ. ๒๓๖๗ ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ๒๗ พรรษา ได้เสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมายุ ๖๔ พรรษา ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ นอกจากจะต้องทรงทำสงครามรบพุ่งกับพม่า ญวน, เขมร, มลายู, อันเป็นฝ่ายรัฏฐาภิบาลนโยบายแล้ว ว่าโดยพระราชอัธยาศัยนั้น *พระบาท*

สมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระบวร-พุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทรงปรารถนาพระโพธิญาณใคร่จะได้ตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์หนึ่งในอนาคตกาล ทรงอุตสาหะวิริยะบำเพ็ญทศบารมี มีทาน, ศีล ฯลฯ เป็นต้น ตลอดพระชนมายุ จะกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เป็นพระโพธิสัตว์พระองค์หนึ่งก็ได้ ด้วยทรงอนุวัตรตามจริยาแห่งพระโพธิสัตว์ บรรดาที่สร้างสมถึงสบารมีทั้งหลายในปางก่อน ครั้งสมัยที่ยังทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างโรงทานบริจาคข้าวปลาอาหาร และยาแก้โรคต่าง ๆ แก่บรรดายาจกวณิพกทั้งหลายทุกเวลา และให้ถวายบิณฑบาต ไทยทาน สมณบริขารแด่พระภิกษุสามเณรทุกวันไป นอกจากวัตถุทานบริจาคแล้ว ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระธรรมกถึกแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชุน และให้อาจารย์ผู้

เชี่ยวชาญในมคธภาษาบอกคัมภีร์แก่ภิกษุสามเณร อันเป็นส่วนธรรมทานอีกด้วย ครั้นถึงวันพระก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปล่อยสัตว์บรรดาที่ถูกกักขังหรือจักถึงมรณฆาต ให้ได้ซึ่งความอิสระเกษมสำราญ นั้นจัดเป็นส่วนอภัยทาน แลทรงแจกเงินแก่ผู้เฒ่าผู้แก่คนยากจนคนละเพียงหนึ่ง เดือนละ ๘ ครั้ง เมื่อเสด็จเสวยราชสมบัติแล้ว ก็ยิ่งทรงมั่นในพระราชกุศลมากขึ้น มีพระบรมราชโองการให้สร้างเก๋งโรงทานขึ้นใหม่ที่ริมกำแพงพระราชวังด้านริมแม่น้ำ ทรงบำเพ็ญกุศลกิจมุ่งพระโพธิญาณยิ่ง ๆ ขึ้นไป แลเมื่อทรงสดับข่าวว่าที่ประเทศจีนมีผู้คนอดอยากแร้นแค้นมากนัก ด้วยต้องผจญอุทกภัยบ้าง,ฉาตกภัยบ้าง,ยุทธภัยบ้างเนือง ๆ จึ่งเมื่อถึงฤดูเรือลูกค้าวาณิชจะออกไป พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็ทรงพระราชทานข้าวมอบให้สำเภาจีนที่มาค้า ณ กรุงเทพ ฯ ลำละ ๕๐ ถังบ้าง ลำละเกวียนบ้าง พากันออกไปแจกจ่ายบรรเทาทุกข์แก่บรรดาคนจีนที่อด

อย่างเหล่านั้นเป็นนิจนิรันดร.

พระราชกิจที่โปรดมากที่สุดของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็คือ *การสถาปนาปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ทั้งในกรุงและนอกกรุง* พระอารามใดที่เก่าแก่ชำรุดทรุดโทรม ก็ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ปฏิสังขรณ์ใหม่ พระอารามใดที่เจ้านายข้าราชการหรือราษฎรผู้เป็นเจ้าของจัดสร้างอยู่ เมื่อทรงทราบก็ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ร่วมสมทบด้วย บางพระอารามเจ้าของสร้างมิทันแล้วด่วนมรณะเสียก่อน หรือว่าหมดกำลังจะสร้างต่อไปด้วยใหญ่โตนัก ทรงทราบก็ทรงรับสถาปนาก่อสร้างต่อให้จนสำเร็จแต่ก่อนกุฏิสงฆ์ตามวัดมักจะสร้างด้วยไม้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นตึกก่ออิฐถือปูนเสียเพื่อให้ถาวร ทรงสถาปนาปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ, พระวิหาร, พระเจดีย์ พระพุทธปฏิมาให้งดงามแล้วไปด้วยศิลปวิจิตร-กรรม ประเทศไทยเราในปัจจุบันนี้ที่มีพระอารามหลวง

ใหญ่ ๆ เช่นวัดพระเชตุพนอันอุดมด้วยศิลปะงดงามยวดชาวต่างประเทศได้นั้น ส่วนมากเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมขึ้น เจ้านายข้าราชการราษฎรใด หากได้สถาปนาพระอารามก็เป็นที่โปรดปรานยิ่งนัก.

พระอารามอื่น ๆ ที่ทรงสร้างจะของดไม่กล่าว จะกล่าวแต่พระอารามใหญ่ ๆ ที่สวยงามสัก ๒ อาราม คือ *วัดเทพธิดา* และ *วัดราชนัดดา* ซึ่งเป็นอารามที่สร้างด้วยความประณีตในด้านศิลปะ แม้ฝรั่งแขกเมืองก็สรรเสริญ แต่มาในปัจจุบันนี้สภาพกลับกลายเป็นวัดที่ถูกปล่อยให้ทรุดโทรมผุพังไปตามยถากรรม บริเวณวัดซึ่งครั้งหนึ่งเคยร่มรื่น ก็เป็นสภาพที่รกด้วยหญ้าและสกปรกไปเสียแล้ว ปูชนียสถานสำคัญ ๆ อันควรกล่าวถึง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงสถาปนาและซ่อมแซม มีอาทิเช่น *มณฑปพระพุทธบาท วิหารพระพุทธไสยาสน์ ณ วัดพระเชตุพน* องค์พระ

พุทธไสยาสน์ยาว ๙๐ ศอก *เป็นพระพุทธไสยาสน์ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ* และทรงสถาปนาพระมหาเจดีย์ ๒ องค์สูง ๓ เส้น ๒ศอก *ทรงสถาปนา วัดพระโตเสาชิงช้าซึ่งสร้างค้างมาแต่รัชกาลที่ ๒ ให้สำเร็จ มีพระอุโบสถ, วิหาร และพระระเบียง ตลอดจนกุฎิสงฆ์ จนแล้วเสร็จ พระราชทานนามว่า วัดสุทัศน์เทพวราราม* แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ *พระยาพิพัฒน์รัตนราชโกษา* เป็นแม่กองสร้างพระปรางค์องค์ใหญ่ ณ *วัดสระเกศ* แต่ไม่สำเร็จเพราะดินทรุด ทรงสร้างพระวิหารประดิษฐานพระพุทธปฏิมาซึ่งเชิญมาแต่พิษณุโลกสูง ๒๔ ศอก ๕ นิ้ว มีนามว่า *พระอัฏฐารสฯ* เป็นต้น พร้อมทั้งกุฎิสงฆ์ด้วย พระปรางค์ใหญ่วัดอรุณราชวราราม ของเดิมสูงเพียง ๘ วา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงสถาปนาก่อสูงขึ้นไปอีกเป็น ๓๕ วา(รวมสูง ๑ เส้น ๑๓ วา๑ ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว) เป็นพระมหาเจดีย์เชิดชูเกียรติแห่งประเทศ จนตราบเท่า

ปัจจุบัน (เดี๋ยวนี้ไม่ได้รับการบูรณะอย่างไร ปล่อยให้ทรุดโทรมเป็นที่น่าอนาถ) เจ้าพระยานิกรบดินทร์ สร้างวัดกัลยาณมิตร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็ทรงสมทบช่วยโปรดให้สร้าง พระวิหารใหญ่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งองค์ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ ถวายพระนามว่าพระ พุทธไตรรัตนนายก ในตำนานว่าด้วยวัตถุสถานที่ทรงสร้างว่า รวมจำนวนได้ ๗๓ วัด (รวมทั้งส่วนที่ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ด้วย)

ในแผ่นดินของพระองค์ท่าน การศึกษาพระปริยัติธรรมรุ่งเรืองมากภิกษุสามเณรสอบไล่ได้เปรียญมีจะมาก ๆ รูปใดเป็นเปรียญและพระเปรียญที่ได้ดำรงสมณศักดิ์ ก็สามารถโปรดบิดามารดาได้ในชาตินี้ คือหากไม่ต้องตกระกำลำบาก จะต้องเป็นไพร่หลวงไพร่สม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ พระราชทานการยกเว้นให้ในฐานะเป็นโยมสงฆ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ ฯ (รัชกาลที่ ๔) ซึ่งทรงผนวชอยู่ก็

ปรากฏว่าทรงเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก และทรงตั้งนิกายธรรมยุตขึ้น ข้างฝ่ายการติดต่อทางศาสน-สัมพันธ์กับต่างประเทศ ซึ่งในยุคนั้นมีประเทศลังกา ปรากฏว่าในปี พ.ศ.๒๓๘๕ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงส่งพระเถระไทยไปสืบพระศาสนา และสอบทานคัมภีร์ ตลอดจนอัญเชิญคัมภีร์ที่ขาดเหลือมาเพิ่มเติม พระที่ไปครั้งนั้นมี ๕ รูป โดยสารเรือกำปั่นหลวงชื่อจินดาดวงแก้ว ไปอยู่ ๑ ปี จึงกลับ โดยยืมคัมภีร์จากลังกามาราว ๔๐ คัมภีร์ อีกคราวหนึ่ง ในปี พ.ศ ๒๓๘๗ ทรงจัดส่งคณะจาริกไปลังกาอีกคณะหนึ่ง ประกอบด้วยภิกษุ ๖ รูปสามเณร ๑ อัญเชิญคัมภีร์ที่ยืมมาไปส่งคืน คณะนี้ได้กลับมาภายในปีนั้น พร้อมด้วยยืมคัมภีร์มาอีก ๓๐ คัมภีร์ ครั้งนั้นมีพระเณรคฤหัสถ์ชาวลังกาติดตามมาด้วยประมาณ ๔๐ คนเศษ.

ในพระราชพงศาวดารผู้เขียนได้บันทึกถึงพระราชจริยาวัตรตอนหนึ่งว่า " ละครผู้หญิงก็ไม่ได้ทรง ทรง

แต่พระราชกุศลและการแผ่นดิน" ซึ่งทำให้เราเข้าใจในพระราชอัธยาศัย ของกษัตริย์ พระองค์นี้ได้ซาบซึ้งตลอด เมื่อประชวรหนักใกล้สวรรคตก็ยังทรงใฝ่ในพระราชกุศลกิจมิวายเว้น โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอรรณพเบิกพระราชทรัพย์ ถวายเป็นจตุปัจจัยแด่ภิกษุสามเณร แต่บรรดาที่ได้รับนิตยภัตทั้งในกรุงและนอกกรุง รวมจำนวน ๗,๓๕๙ รูป สิ้นพระราชทรัพย์ไป ๑,๘๓๙ ชั่ง ๑๕ ตำลึง โปรดเกล้าฯ ให้แจกเงินแก่ราษฎรคนละหนึ่งบาททุกวัน ทรงอาลัยในการพระราชกุศลอื่น ๆ ถึงกับตรัสฝากฝังไว้ว่า "...การงานสิ่งใดของเขา (ฝรั่ง) ที่ดี ควรจะเรียนเอาไว้ได้ ก็ให้เอาอย่างเขียนเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว ทุกวันนี้คิดสละห่วงใหญ่ให้หมด อาลัยอยู่แต่วัด สร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยทะนุบำรุง เงินในพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นชั่ง ขอสัก ๑ หมื่นเถิด ถ้า

ผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว ให้ช่วยบอกแก่เขาของเงินรายนี้ให้ช่วยทนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย" ครั้นมาถึงวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ ก็เสด็จสวรรคต พุทธอาณาจักรสิ้นมหากษัตราธิราชผู้เป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภกอย่างแท้จริงไปพระองค์หนึ่ง เช่นเดียวกับอดีตมหาราชแห่งจักรวงศ์ผู้ทรงเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภกอย่างแท้จริงทั้งหลาย.

อภิธัมมัตถสังคหะ

ในบาลีประโยค ๙ อันเป็นประโยคอุดมสูงสุดของปริยัติธรรมในประเทศไทย นักศึกษาจะต้องศึกษาคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีอันเป็นหลักสูตรสำคัญ หนังสืออภิธัมมัตถวิภาวินีนี้มีอรรถอันลึกซึ้ง, ยากทั้งทางความหมายและทางไวยากรณ์เช่นไร ท่านที่เคยเรียนผ่านมาแล้วคงรู้ชัดแก่ใจดี คัมภีร์นี้เป็นฎีกาแก้ความในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะให้กระจ่าง ความยากของการศึกษาพระอภิธัมมปิฎกซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๗ คัมภีร์ด้วยกันนั้น อยู่ที่ศัพท์เฉพาะของพระอภิธรรม และการแจกซอยสภาวธรรมอันหนึ่ง ๆ ให้ละเอียดถี่ยิบนับด้วยร้อยด้วยพันและด้วยหมื่น วิชาเลขคณิตโดยเฉพาะการคิดเลขในใจ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาใช้บ่อย ๆ ในการศึกษาพระอภิธัมมปิฎก อุปกรณ์

สำคัญอีกอันหนึ่ง ก็คือผู้เรียนจะต้องมีความจำเก่งด้วย พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าสัตตัปปกรณ์นั้น ประกอบด้วยคัมภีร์ธัมมสังคณี, วิภังคะ, ธาตุกถา, ปุคคลบัญญัติ, กถาวัตถุ, ยมก และปัฏฐานะ คัมภีร์ทั้ง ๗ นี้ มีอยู่สักสองคัมภีร์ที่กล่าวได้ว่าง่ายหน่อย คือคัมภีร์ปุคคลบัญญัติกับวิภังคะ แต่ก็ได้เกิดมีผู้แต่งคัมภีร์ชื่อ " อภิธัมมัตถสังคหะ" ซึ่งแปลว่า " รวบรวมอรรถแห่งพระอภิธรรม" ขึ้นเล่มหนึ่ง ทำให้การศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมเกิดความสะดวกสบายขึ้นเป็นอันมาก ท่านผู้แต่งคัมภีร์นี้ชื่อ พระอนุรุทธาจารย์ เป็นพระเถระรูปหนึ่ง สมัยของท่านตกอยู่ในราวพุทธศกล่วงแล้ว ๙๐๐ ปีเศษ ภายหลังสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ พระอนุรุทธาจารย์เป็นชาวเมืองกาวิลนคร ในอินเดียใต้ (แถบมัทราส) เดินทางข้ามมาที่เกาะลังกา กล่าวกันว่าท่านเป็นศิษย์ร่วมสำนักกับพระพุทธทัตตะ ในสำนัก

ของพระมหาปิยทัตตะผู้เป็นพระอนาคามี บุคคลทั้งสองได้แต่งคัมภีร์ต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง เช่นพระพุทธทัตตะแต่งอภิธัมมาวตาร ซึ่งนำเอาอรรถที่สำคัญในอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์มาร้อยกรองเพื่อให้สำเนียกความได้ง่าย ส่วนพระอนุรุทธาจารย์แต่งอภิธัมมัตถสังคหะ กล่าวกันอีกว่า เมื่อท่านทั้งสองได้แต่งคัมภีร์ต่าง ๆ เสร็จแล้ว ได้นำไปถวายพระมหาปิยทัตตะตรวจดู พระมหาปิยทัตตะได้สรรเสริญความสามารถของท่านทั้งสอง และให้คำวิจารว่าคัมภีร์ของท่านพุทธทัตตะนั้นเปรียบด้วยเพ็ชรพลอยของมีค่าที่เก็บไว้ในหีบเป็นสมบัติส่วนตัว เพราะยากแลลึกซึ้ง ผู้อื่นไม่อาจนำไปใช้ได้ทั่วไป ส่วนคัมภีร์ของท่านอนุรุทธาจารย์นั้น ถึงละเอียดลึกซึ้งก็ยังเข้าใจง่ายกว่า และท่านมหาปิยทัตตะก็ให้เปิดการประชุมสงฆ์ขึ้น นำคัมภีร์ของท่านอนุรุทธาจารย์เข้าไปเสนอต่อสงฆ์ ที่ประชุมสงฆ์ได้ตรวจดูแล้วต่างก็อนุโมทนาสาธุการเห็นชอบด้วย ถวาย

พรให้คัมภีร์นั้นยืนยงคู่กับพระพุทธศาสนา อนึ่ง เมื่อเวลาแต่งคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะนั้น ท่านอนุรุทธาจารย์พำนักอยู่ที่วัดมูลโสมารามในเกาะลังกา.

วัดมูลโสมารามนี้ อุบาสกผู้หนึ่งชื่อนัมพะ เป็นผู้สร้าง และเพราะอาศัยนัมพะอุบาสกผู้นี้เอง คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะจึงสำเร็จรูปขึ้น นัมพะอุบาสกรู้สึกถึงความยากลำบากของผู้ศึกษาพระอภิธรรมจึงได้อาราธนาให้ท่านอนุรุทธาจารย์ รวบรวมอรรถสำคัญของพระอภิธรรมให้ได้ระเบียบ และให้ง่ายขึ้นเพื่อเป็นอุปกรณ์ช่วยให้เข้าใจในพระอภิธรรม ความข้อนี้ปรากฏมาในอวสานคาถาของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะว่า

จาริตฺตโสภิตวิสาลกุโลทเยน
สทฺธาภิวุฑฺฒปริสุทฺธคุโณทเยน
นมฺพวฺหเยน ปณิธาย ปรานุกมฺปํ
ยํ ปฏฺฐิตํ ปกรณํ ปรินิฏฺฐิตนฺตํ

แปลว่า " *ปกรณ์ซึ่งอุบาสกชื่อนัมพะ ผู้เกิดใน*

ตระกูลอันไพศาล งามด้วยมารยาท มีความบังเกิดขึ้นแห่งคุณอันเจริญยิ่ง และบริสุทธิ์แล้วศรัทธา หวังความเอ็นดูแก่ผู้อื่น อาราธนาให้แต่งแล้วนั้น จบบริบูรณ์แล้ว."

น่าสรรเสริญวิริยอุตสาหะของท่านอนุรุทธาจารย์ที่สามารถรวบรวมเอาอรรถสำคัญในพระอภิธรรมมารวมไว้ในหนังสือเล่มเล็ก ๆ เล่มเดียว ผู้ศึกษาพระอภิธรรมย่อมรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณท่านผู้แต่ง และนัมพะอุบาสกะสมอ.

คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ แบ่งเป็น ๙ ปริเฉท คือ:—

๑. *จิตตสังคหวิภาค* มีปณามคาถา แล้วอธิบายถึงลักษณะของจิตในภูมิต่าง ๆ จัดจิตแบ่งเป็น ๔ ภูมิ คือกามาวจรจิต จิตที่ท่องเที่ยวไปในกามภพ, รูปาวจรจิต จิตที่ท่องเที่ยวไปในรูปภพ,

อรูปาวจรจิต จิตที่ท่องเที่ยวไปในอรูปภพและ โลกุตตรจิต หรือจิตของอริยบุคคล รวมจิตมี ๘๙ ประเภท โดยพิสดาร ๑๒๑ ประเภท.

๒. *เจตสิกสังคหวิภาค* แสดงเจตสิกธรรมที่เกิดกับจิต ดับไปพร้อมกับจิต ซึ่งมีอยู่ ๕๒ อย่าง

๓. *ปกิณณกสังคหวิภาค* แสดงถึงสังคหะ ๖ ประการ คือ เวทนาสังคหะ, เหตุสังคหะ, กิจจ-สังคหะ, ทวารสังคหะ, อารัมมณสังคหะ, วัตถุ-สังคหะ.

๔. *วิถีสังคหวิภาค* แสดงถึงวิถีของจิตที่เกิดดับสืบเนื่องกันตามลำดับ แบ่งออกตามระยะกาลที่ยาวและสั้น เป็น ๖ อารมณ์.

๕. *ปวัตติสังคหะ* แสดงภูมิต่าง ๆ และสัตว์ในไตรภูมิ กรรมที่ยังสัตว์ให้เกิดเป็นประการต่าง ๆ, วิถีจิตในมรณสมัย การจุติ และปฏิสนธิเป็นต้น.

๖. *รูปสังคหะ* แสดงถึงรูปธรรม แบ่งรูปออกเป็นมหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูปหรือรูปอาศัยอีก ๒๔ รวม ๒๘ เรียกว่าสมุทเทสนัย แสดงการจัดระเบียบของรูป ๒๘ นั้นว่า รูปอย่างนี้กับอย่างนั้นรวมกันเรียกว่ากระไร เรียกว่าวิภาคนัย. แสดงถึงมูลเหตุให้เกิดรูปอันมีกรรม, จิต, อุตุและอาหาร เรียกว่าสมุฏฐานนัย. แล้วแสดงกลาปนัย, ปวัตติกมนัย ตอนจบของปริเฉทนี้แสดงนิพพานสรุป.

๗. *สมุจจัยสังคหะ* แสดงถึงข้อธรรมสำคัญ เช่นโพธิปักขิยธรรม ๓๗ อาสวะ, อุปาทาน, สัญโญชน์, ขันธ์ ๕, อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘ และอริยสัจ ๔ เป็นต้น มีความสำคัญอยู่ตอนหนึ่ง ที่เป็นหลักพิจารณาว่าธรรมารมณ์ได้แก่อะไร ท่านสรุปลงจำง่ายๆ ว่า " เอตฺถ ปน เจตสิกสุขุมรูปนิพฺพานวเสน เอกูนสตฺตติ ธมฺมา ธมฺมายตนํ ธมฺมธาตูติ จ สงฺขยํ คจฺฉนฺติ " แปลว่า " ก็ในธรรมเหล่านี้

ธรรม ๖๙ ประการ ด้วยสามารถแห่งเจตสิก, สุขุมรูปและพระนิพพาน ย่อมถึงซึ่งการนับว่าเป็นธรรมายตนะหรือธรรมธาตุได้."

๘. *ปัจจัยสังคหะ* แสดงถึงปฏิจจสมุปบาท ๑๒ โดยแบ่งเป็นอัทธา ๓, องค์ ๑๒, อาการ ๒๐, สันธิกา สังเขป ๔, วัฏฏะ ๓ และมูล ๒ ตัวอย่างเช่นอัทธา ๓ จัดอวิชชา, ตัณหาเป็นอดีตอัทธา, ชาติ ชรา มรณะเป็นอนาคตอัทธา สำหรับที่เหลือเป็นปัจจุบันอัทธา แล้วแสดงปัจจัย ๒๔ รวบรวมข้อธรรมในคัมภีร์มหาปัฏฐานมาไว้หมด เริ่มด้วยเหตุปัจจัย, อารัมมณปัจจัยจนถึงอวิคตปัจจัย เป็นธรรมที่ลึกซึ้งสุขุม ต้องใช้วิริยภาพในการศึกษามาก ตอนท้ายกล่าวถึงบัญญัติธรรม.

๙. *กัมมัฏฐานสังคหวิภาค* เป็นปริเฉทสุดท้าย แสดงถึงวิธีปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตลอดถึงการอธิบายลักษณะของกัมมัฏฐาน

ทั้ง ๒ นี้ด้วย ปริเฉทก่อน ๆ เหมือนการเรียนรู้ปริยัติ เมื่อเรียนรู้แล้ว ตอนสุดท้ายท่านก็สั่งสอนให้ทำปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดปฏิเวธผลขึ้น.

คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะจึงอาจกล่าวได้อีกว่า เป็นคัมภีร์ย่อความในวิสุทธิมรรค ของท่านพุทธโฆษะก็ได้ เพราะบริบูรณ์ด้วยอรรถแห่งศีล, สมาธิ และปัญญาเหมือนกัน ผิดกันแต่ว่าในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะท่านหนักไปทางปัญญาเสีย ๘ ปริเฉท ไม่มีพูดถึงศีลสมาธิเอาตอนปริเฉทท้าย เมื่อท่านแสดงวิทยานิพนธ์นี้แล้ว ปรากฏว่า มีภิกษุสามเณรพุทธบริษัทนิยมร่ำเรียนกันแพร่หลาย ตลอดไปในนานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงปรากฏมีผู้แต่งฎีกา, อนุฎีกา, และโยชนาอธิบายความในหนังสือของท่านให้พิสดารหรือสะดวกง่ายขึ้น ทั้งทางธรรมะและไวยากรณ์ เท่าที่ปรากฏมาในหนังสือชื่อศัพทสังเคราะห์มีอยู่หลายเล่มด้วยกัน แต่บางเล่มไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

ในหนังสือนั้น ดังยกมาให้ดูต่อไปนี้ :—

๑. *อภิธัมมัตถวิภาวินี ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ* พระสุมังคละแต่งที่ลังกาทวีป เป็นคัมภีร์ที่สำคัญมากคัมภีร์หนึ่ง พระสุมังคละสรรเสริญคัมภีร์อภิธัมมัตถ-สังคหะไว้ว่า " ท่านอาจารย์นี้ (พระอนุรุทธาจารย์) ผู้ปรารภปกรณ์นี้ (อภิธัมมัตถสังคหะ) ซึ่งประกอบด้วยนัยอันวิจิตรยิ่ง สามารถในอันสะสางซึ่งชัฏ คือลัทธิของตน และลัทธิอื่นอันยังความเป็นธรรมชาติสละสลวยแห่งปัญญา ซึ่งมีมลทินปราศไปด้วยดีแล้วทั้งไพบูลให้เกิด ". แต่มีอภิธรรมาจารย์บางท่านในประเทศพะม่า เช่นท่านเลดีสยาด่อ, ท่านอู. ญาณิกะถือว่าในคัมภีร์ฎีกานี้มีที่กล่าวผิด ๆ เหมือนกัน จะใช้เป็นหลักนักไม่ได้.

๒. *อเผคคุสารัตถทีปนี จูฬฎีกาอภิธัมมัตถ-สังคหะ* พระมหาสุวรรณประทีปแต่งที่เมืองหงสาวดีประเทศพะม่า.

๓. *นิสสยอภิธัมมัตถสังคหะ* แก้คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ เรียงประโยคให้แปลง่าย.

๔. *ปรมัตถมัญชุสา อนุฏีกาอภิธัมมัตถสังคหะ* เป็นฏีการุ่นหลัง แก้อภิธัมมัตถสังคหะ, และฏีกาอภิธัมมัตถสังคหะ.

๕. *มณีสารมัญชุสา นวฏีกาอภิธัมมัตถสังสังคหะ* เป็นฏีการุ่นใหม่แก้อภิธัมมัตถสังคหะ โดยพิสดารกว่าฏีกาเดิม.

๖. *โยชนาฏีกาอภิธัมมัตถสังคหะ* แก้อภิธัมมัตถสังคหะ พร้อมทั้งฏีกาโดยพิสดาร แสดงทางสัมพันธ์, ประโยค, และไวยากรณ์ เรียงประโยคให้แปลง่าย พระญาณกิตติเถระแต่งที่เมืองเชียงใหม่ ในประเทศไทย (มีพิมพ์จำหน่ายที่มหามกุฏราชวิทยาลัย)

๗. *โยชนาบาลีอภิธัมมัตถสังคหะ* แก้ทางสัมพันธ์ไวยากรณ์ เรียงประโยคให้แปลง่าย.

๘. *สีนัตถอภิธัมมัตถสังคหะ* แก้คัมภีร์อภิธัม-มัตถสังคหะ ขยายแต่อรรถอันลึกลับ.

๙. *สังเขปวัณนา* ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ แก้อภิธัมมัตถสังคหะโดยย่อ พระโชติปาลเถระเป็นผู้แต่ง.

นอกจากงานชิ้นสำคัญของท่านชิ้นนี้แล้ว พระอนุรุทธาจารย์ยังได้แต่งวิทยานิพนธ์อีกหลายเล่ม เท่าที่ทราบ คือ:—

๑. *นามรูปปริจเฉท* เป็นหนังสือไม่มากนัก กล่าวถึงนามรูป และสมถวิปัสสนา.

๒. *ปรมัตถวินิจฉัย* เก็บเอาอรรถอันลึกซึ้งในอภิธรรมออกมาวินิจฉัย.

๓. *สรูปอภิธัมมัตถสังคหะ* รวบรวมข้อความในอภิธัมมัตถสังคหะ.

นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์อธิบายพระอภิธัมมปิฎกที่โบราณบัณฑิต แต่งไว้อีกเป็นอันมาก ยกตัวอย่างเช่น อภิ-

ธัมมาวตาร, คุยหัตถปนี แก้คัมภีร์ธัมมสังคณี แสดงข้อลี้ลับต่าง ๆ พระสารทัสสีแต่งที่เมืองรัตนปุระ เขมปกรณ์ พระเขมาจารย์แต่ง, นามาจารทีปกะ พระโชติปาละแต่งที่เมืองอริมัททนะ, ปัจจัยทีปนีปัฏฐาน พระธรรมโพธิสิริแต่งที่เกาะสีหล, มธุสารัตถทีปนี ฎีกาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ พระพุทธจุฬาภาติกเถระแต่งที่เมืองหงสาวดี ประเทศพะม่า, โยชนาอัฏฐสาลินี, โยชนากถาวตถุ, โยชนาธาตุกถา, โยชนาปัฏฐาน, โยชนาปุคคลบัญญัติ, โยชนายมกปกรณ์, โยชนาสัมโมหวิโนทนี, ทั้งหมดนี้พระญาณกิตติเถระแต่งที่เมืองเชียงใหม่ นับว่าท่านญาณกิตติเป็นผู้แตกฉานเปรื่องปราดในพระอภิธรรม ยากที่ผู้ใดจะเทียมเท่าในประเทศไทย.

ธรรมาจารย์ไท้ฮือ

ท่านธรรมาจารย์ผู้นี้ เป็นผู้นำของพระพุทธศาสนาจีนในยุคปัจจุบัน. ชื่อเสียงของท่านย่อมเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่ประเทศที่ถือพระพุทธศาสนามหายาน มีญี่ปุ่น, เกาหลี และแม้ในต่างประเทศ เช่นในอังกฤษ, อเมริกา ก็ยังมีผู้รู้จักท่าน. หนังสือวารสารธรรมจักษุได้ลงข่าวการมรณภาพของท่านแล้ว. ในหนังสือนี้ข้าพเจ้าจึงได้เขียนประวัติย่อ ๆ ของท่าน เพื่อที่พุทธศาสนิกชาวไทยจักได้ทราบถึงประวัติการต่อสู้เพื่อพระพุทธศาสนาในประเทศจีนบ้างพอสมควร. ท่านธรรมาจารย์เป็นชาวมณฑลเจ้อเจียง เกิดปลายราชวงศ์เช็ง ได้ออกบรรพชาแต่ยังยาว์ เมื่ออายุ ๑๗ ได้ศึกษาพระวินัยและบำเพ็ญสมณธรรมในสำนักท่านปาจ้อมหาเถระและท่านซุ่ยเว และพร้อมกันนั้นก็ได้ศึกษา

หลักธรรมแห่งนิกายเทียนไถ หรือนิกายสัทธรรมปุณฑริก กับหลักธรรมของนิกายเสียนโซ่ว หรือนิกายอวตังสกะจนมีความรอบรู้แตกฉานในนิกายทั้งสอง. ท่านได้กล่าวเล่าถึงเหตุที่ทำให้ท่านออกบวชว่า ขณะแรกท่านมีความคิดว่าการบวชนี้จะเป็นเหตุให้ท่านได้บรรลุความเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ. แต่เมื่อได้ศึกษาเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้วความคิดเหล่านั้นก็ถูกทำลายไปสิ้น เมื่ออายุ ๑๙ ท่านได้เริ่มค้นคว้าหลักอภิปรัชญาของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก และเมื่อได้ศึกษามหาปรัชญาปารมิตาสูตรจบหมดแล้ว ท่านก็ทราบถึงข้อลึกซึ้งทั้งหลายในพุทธ-ปรัชญาอายุ ๒๐ ได้เป็นผู้ช่วยท่านปาจื่อเถระ จัดการศึกษาของคณะสงฆ์ อายุ ๒๑ ได้เป็นอาจารย์สอนพระพุทธศาสนา ณ อารามแห่งภูเขาผู่โถซันและได้ศึกษาหลักธรรมแห่งนิกายธรรมลักษณะ, นิกายมนตรยาน ฯลฯ และศึกษาปรัชญาสากลทั้งเก่าและใหม่ กับ

วิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ. ความรู้ในพระพุทธศาสนาของท่านนั้น ได้รับความนับถือมากในประเทศจีน. หนังสือต่าง ๆ ที่ท่านแต่งขึ้นมีจำนวนมากมาย หนังสือเหล่านี้มีทั้งในแง่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นฝ่ายธรรมะและในแง่อักษรศาสตร์ เช่น โคลง, กลอน และวิจารณ์หนังสือ, วรรณคดี, ปรัชญาของบุคคลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นชาวยุโรปและชาวจีน. สรูปความก็คือ ท่านธรรมาจารย์ไม่แต่แตกฉานในด้านศาสนาแต่ด้านเดียว แม้วิชาทางโลกท่านก็รอบรู้ด้วย.

ในส่วนแห่งการกอบกู้หรือฟื้นฟูพระศาสนานั้น เราจำเป็นต้องทราบถึงภาวะของพระพุทธศาสนาในเมืองจีนสักเล็กน้อย เมื่อต้นราชวงศ์เช็ง พระพุทธศาสนาถูกยกย่องเป็นศาสนาของทางราชการ พระอธิราชแมนจูหลายพระองค์ได้ให้ความอุปถัมภ์แก่คณะสงฆ์ และการศึกษาธรรม เมื่อถึงยุคปลายราชวงศ์เช็ง คือตั้งแต่

ปี พ. ศ. ๒๓๙๓ เป็นต้นมา พระพุทธศาสนาก็ผจญกับมหาภัยต่าง ๆ มีกบฏหงซิวชวนเป็นต้น วัดวาอารามได้ถูกพวกกบฏทำลายล้างเสียมากต่อมาก คณะสงฆ์ต้องอพยพหลบหลีกภัยกระจัดกระจายไปอยู่ที่ต่างๆ. เมื่อ ดร. ซุนยัดเซ็นได้ทำการล้มราชวงศ์แมนจูแล้ว ดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนาจะยิ่งบอบช้ำลงไปอีกหลายเท่า เกือบจะสูญหายจากเมืองจีนเสียเลยทีเดียว ประชาชนโดยเฉพาะพวกนักศึกษาสมัยใหม่ได้คัดค้านพระพุทธศาสนา และถือว่าเป็นหน้าที่ที่พวกเขาจะต้องช่วยกันทำลายล้างเสียให้สิ้น ฐานะของพระสงฆ์ตกต่ำ, ไปที่ใดก็มีแต่ผู้ดูหมิ่นเหยียดหยาม. วัดได้ถูกพวกเทศาภิบาลและพวกข้าราชการเช่นผู้ว่าราชการมณฑล, จังหวัด, และอำเภอ สั่งให้ทำลายล้าง บางอารามที่ใหญ่โตก็ได้ถูกใช้เป็นที่ทำการของรัฐบาล หรือเป็นโรงเรียนและบางที่ก็เป็นโรงทหาร. พระภิกษุสงฆ์ถูกขับไล่, พระพุทธปฏิมา

ถูกทำลาย. เหตุการณ์เช่นนี้ ใครเลยจะไม่นึกว่าพระพุทธศาสนาจะต้องแตกดับไป อย่างไม่มีวันกลับคืนตัวได้. แต่ด้วยความประเสริฐและแท้จริงของพระพุทธธรรมและจะเป็นด้วยพระพุทธศาสนายังไม่สิ้นคนดี. ฉะนั้นในท่ามกลางความคับขันเช่นนี้ วงการของพระพุทธศาสนาจีนก็ได้ให้กำเนิด แก่คนสำคัญขึ้นมากอบกู้พระพุทธธรรมขึ้นหลายท่านมีทั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต และที่มีชื่อเสียงที่สุดก็คือท่านธรรมาจารย์ไท้ฮือ.

ท่านเป็นผู้ป่าวประกาศพระพุทธธรรมด้วยวิธีใหม่ และด้วยวิธีนี้ ได้ชักจูงให้ประชาชนผู้กำลังมัวเมาในอารยธรรมตะวันตก รู้สึกเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา. ท่านได้จัดการเปิดการประชุม พุทธศาสนิกทั่วโลกบนภูเขาหลูซัน และที่ประชุมได้ให้ท่านเป็นประธาน ใน พ. ศ. ๒๔๖๗ ได้ร่วมมือกับภิกษุดามะไป่ผู่เหริน และพระภิกษุเซียนหมิงจัดการตั้งสมาคมสหพุทธศาสนิกจีน ในฤดูหนาวของปีนั้น ได้

เป็นผู้นำพุทธมามกะจีน ๒๐ คนเศษ เดินทางไปสู่ญี่ปุ่น ในการประชุมของพุทธศาสนิกตะวันออกครั้งใหญ่. พ. ศ. ๒๔๖๙ ได้จัดตั้งสมาคมการศึกษาฝ่ายพุทธ-ศาสนาขึ้นที่เซี่ยงไฮ้ พ. ศ. ๒๔๗๐ จัดตั้งอุทยานธรรมขึ้นในเซี่ยงไฮ้ และได้ถูกเชิญเป็นอาจารย์ใหญ่แห่งพุทธวิทยาลัยใต้. ใน พ. ศ. ๒๔๗๓ ได้เดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนตะวันตก มีอัง-กฤษ, ฝรั่งเศส, เยอรมัน ฯลฯ และอเมริกา มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในประเทศเหล่านั้น ได้อัญเชิญให้ท่านไปแสดงธรรม. ในการนี้ท่านประธานาธิบดีเจี๋ยงไคเช็กก็ได้ให้ความช่วยเหลือ ท่านเจี๋ยงเองก็เคยนิมนต์ท่านมาแสดงพุทธปรัชญาเป็นส่วนตัว นอกจากนี้แล้วท่านยังเป็นผู้ให้กำเนิดวิทยาลัยสงฆ์หลายแห่ง เช่น อุทยานสากลพุทธปรัชญาและจีน – ธิเบตวิทยาลัย วิทยาลัยนี้มีจุดประสงค์ในการสมานและแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างธิเบต– จีน และจัดการออกหนังสือ

พิมพ์พระพุทธศาสนา. ในบรรดาหนังสือพุทธศาสนาทั้งหลายที่ออกในประเทศจีน หนังสือของท่านมีผู้นิยมมากที่สุด เพราะเป็นหนังสือที่ทันสมัย และให้ความรู้ในแง่ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันก็ยังคงออกเป็นปรกติ ชื่อของหนังสือพิมพ์นี้มีว่า "ฮ่ายเฉาอิน" แปลว่า "เสียงแห่งคลื่นทะเล" ท่านได้จัดระเบียบแห่งการศึกษาของคณะสงฆ์ มีการวางระเบียบแห่งหนังสือ หลักสูตรที่จะต้องศึกษาตามชั้น ในปี พ. ศ. ๒๔๗๒ รัฐบาลจีนกลางได้นิมนต์ให้เป็นผู้แทนพุทธศาสนิกจีน เที่ยวเยี่ยมเยียนตามพุทธประเทศทั่วไป มี พะม่า, อินเดีย ฯลฯ. เฉพาะในอินเดีย ท่านได้รับการต้อนรับอย่างมโหฬาร. บัณฑิตเนห์รูเป็นผู้จัดการต้อนรับ. เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยนอกจากวงการพระพุทธศาสนาของเรา เคยดำริจะอัญเชิญท่านมาเยี่ยมเยียนแล้ว เมื่อสมัยก่อนสงครามท่านธรรมาจารย์ได้ส่งพระภิกษุผู้เป็นศิษย์ ๔ รูป มาศึกษาภาษาบาลี

ในประเทศไทยที่วัดมหาธาตุ. จุดประสงค์ของท่านก็คือต้องการให้พระภิกษุทั้ง ๔ รูปนี้ศึกษาพระวินัยอันถูกต้องตามที่พระภิกษุไทยประพฤติปฏิบัติอยู่ แล้วนำไปเผยแผ่ในเมืองจีน อีกอย่างหนึ่ง ก็คือต้องการทราบถึงหลักธรรมในนิกายเถรวาท ซึ่งท่านธรรมาจารย์ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นพระพุทธวจนะที่ตรงแท้ไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลง. แม้ในลังกา, พะม่า ท่านธรรมาจารย์ก็ได้ ส่งพระภิกษุจีนออกไปศึกษาภาษาบาลีเหมือนกัน. ในระยะใกล้ ๆ นี้ ได้มีการแลกเปลี่ยนพระภิกษุลังกา—จีน. พระภิกษุลังกาผู้ทรงคุณวุฒิในภาษาบาลี ๔ รูป ได้เดินทางไปสู่ประเทศจีนเพื่อทำการสอนภาษาบาลีในพุทธวิทยาลัยจีน.

การเผยแผ่ของท่านนับวันยิ่งนับว่าก้าวหน้า ตามมณฑลใหญ่ ๆ ในประเทศจีน ท่านได้เดินทางไปเผยแผ่จนทั่ว แม้เหล่าวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยทางโลกที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไปในจีน ก็ได้นิมนต์ท่านไปแสดงปาฐกถา

เรื่องพระพุทธศาสนา และด้วยมูลเหตุอันนี้เหล่าชายหนุ่มหญิงสาว จึงได้เข้าใจขึ้นว่า พระพุทธศาสนาหาใช่ศาสนาที่ควรช่วยกันทำลายไม่ แต่ควรช่วยกันส่งเสริม. การทำลายวัดวาอารามนั้น ท่านธรรมาจารย์และอุบาสกสำคัญอื่น ๆ ก็ได้พยายามคัดค้านการกระทำอันนั้น ข้อความในจดหมายตอนหนึ่งที่ท่านได้เขียนขึ้นและส่งไปยังที่ประชุมรัฐสภาของรัฐบาล มีความย่อดังนี้ "ปัจจุบันนี้กฎหมายก็ได้แสดงชัดแล้วว่าประชาราษฎร์มีสิทธิเสมอภาคเท่ากันหมด ไม่มีการแตกต่างกันระหว่างชั้นวรรณะ หรือเชื้อชาติ ศาสนา. ประชาราษฎร์ย่อมมีความเสรีในการเชื่อถือศาสนา. แต่เมื่อหันมามองดูฐานะของภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้แล้วก็เห็นได้ชัดว่า หาได้มีความเสมอภาคหรือเสรีภาพเลย พระภิกษุในพระพุทธศาสนากับนักบวชของศาสนาอื่นมีคริสต์และมะหะหมัดเป็นต้น ก็เป็นนักบวชเหมือนกัน ถึงแม้ไม่มีฐานะที่จะสูงกว่าราษฎรทั่วไป แต่ก็ควรมี

ฐานะเสมอกับราษฎรทั่วไปมิใช่หรือ ? วัดและที่ดินทรัพย์สินของคณะสงฆ์ก็สมควรที่จะเหมือนกับศาสนาสมบัติของคริสตศาสนาและมะหะหมัด การทำลายริบวัดและทรัพย์สินของฝ่ายคณะสงฆ์นั้น ก็เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย คำพูดที่ว่าประชาราษฎร์ ย่อมมีความเสมอภาค และเสรีภาพในการนับถือศาสนานั้น ยังจะเป็นคำพูดที่ถูกต้องละหรือ ?

ด้วยประการฉะนี้ รัฐบาลจีนจึงได้มีคำสั่งไปสู่ที่ทำการทุก ๆ มณฑล, จังหวัด, อำเภอ ให้ระงับการทำลายวัดแย่งชิงทรัพย์สินแห่งพระพุทธศาสนา และที่ได้ทำลายหักพังไปแล้วก็ให้ช่วยกันสถาปนาขึ้น และมีคำสั่งห้ามไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดกระทำกรรมอันหยาบช้านั้นอีก.

นี่เป็นเพียงประวัติย่อ ๆ ของท่านไท่ฮือ. ในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ท่านได้ถึงแก่มรณภาพแล้วด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองแตกที่เซี่ยงไฮ้ สิริชนมายุ ๕๙ ปี นับ

ว่าพระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายได้ขาดผู้เผยแผ่อันเข้มแข็งไปแล้วผู้หนึ่ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง วงการพระพุทธศาสนาของประเทศจีนได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก. พุทธสมาคมฝ่ายจีนในประเทศไทย ได้ทำพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายท่านเป็นการใหญ่ ในการนี้ผู้แทนพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ก็ได้รับเชิญให้ไปร่วมงานด้วย.

สมุปบาทปัจจัย ๖

ปรัชญาแห่งนิกายทั้งหลายของพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน นอกจากจะสรุปลงได้เป็น ๒ ฝ่าย คือศูนยตวาทินฝ่ายหนึ่ง และ อัสติวาทินอีกฝ่ายหนึ่งแล้ว เรายังสรุปลงได้ด้วยโลกทัศน์และชีวทัศน์ ของแต่ละนิกายลงในสมุปบาทปัจจัย ๖ ดังนี้

๑. กรรมสมุปบาทปัจจัย (เงียบก๋าอ้วงจี่หลุง) คือมีกรรมเป็นสมุฏฐาน อธิบายว่า ความเป็นไปในชีวิตที่ต้องมาหมุนเวียนในวัฏฏสงสารรับสุขและทุกข์นั้นหาได้เป็นเพราะการดลบันดาลของพระเจ้าถึกลับที่ไหนไม่ หากเกิดเพราะการประกอบกรรมทาง กาย, วาจา, ใจ ของเราบันดาลให้เป็นไปต่างหาก ถ้าใจของเรายังประกอบด้วยกิเลสตัณหา การกระทำก็ย่อมมีผลสนองเป็นวิบากหมุนเวียนกันไป เรียกว่า

กิเลสวัฏฏะ กัมมวัฏฏะ และ วิปากวัฏฏะ ต้องชำระตัดกิเลสภายในให้หมดสิ้น วัฏฏะจึงจักหยุดหมุนได้บรรลุนิพพาน หลักธรรมอันนี้เป็นหลักเดิมของพระพุทธศาสนาซึ่งรับรองกันทั่วไป ทั้งฝ่ายสาวกยานและมหายานทุก ๆ นิกาย

๒. อาลยวิญญาณสมุปบาทปัจจัย (อาในเอียงอ้วงขี่หลุง) ปรัชญาฝ่ายนี้ ถือว่า มีวิญญาณอยู่ ๘ ชนิด ชนิดที่ ๘ ชื่อว่า อาลยวิญญาณหรืออาลัยวิญญาณ ซึ่งที่แท้ก็คือจิตนี้เอง เป็นมูลการณะของโลก อาลยวิญญาณได้เก็บ "พีชะ" หรือพืชของกุศล อกุศลต่าง ๆ ของสัตวโลก และได้ปัจจัยพร้อมแล้วก็จักสำแดงพฤติการณ์ออกมา เพราะฉะนั้นปรากฏการณ์ทั้งหลายคือ พฤติการณ์ของอาลยวิญญาณนี้ บางขณะก็เรียกอาลยวิญญาณว่า "สรวพีชะวิญญาณ" การกระทำของเรามิได้สูญหายไปไหนหากได้ตกไปเก็บอยู่ในจิตนี้ และจักสำแดงผลใน

กาลอันสมควร แม้รูปธรรมก็เป็นเพียงเงาสะท้อนของอาลยวิญญาณซึ่งปรุงมันขึ้นเท่านั้น นี้คือปรัชญาฝ่ายมโนภาพนิยมในพระพุทธศาสนา นิกายโยคาจาร หรือ นิกายธรรมลักษณ์ได้ประกาศแนวคิดอันนี้.

๓. ภูตตถตาสมุปบาทปัจจัย (จิงยู้อ้วงขีหลุง) ปรัชญาของสำนักนี้คือ ปรัชญาของฮินดูในคัมภีร์อุปนิษัทแปลงรูปนั่นเอง มีหลักการว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนมีฐานะอันหนึ่งอันเดียวกัน ภาวะอันเป็นที่รวมนั้นคือ จิตหรือภูตตถตา (จิงยู้) ซึ่งแปลว่าภาวะความเป็นอยู่อย่างจริงแท้ หรือเรียกว่าพุทธ-ภาวะ (ฮุดแส่) บ้าง เรียกว่ามูลธาตุดั้งเดิม (กึงปุงแส่) บ้าง อมตจิต (เซียจู้จิงซิม) บ้าง หน้าตาดั้งเดิม (ปุงไล้มิ่งมัก) บ้าง ฯลฯ ซึ่งคำเรียกต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสมมติบัญญัติเป็นโลกีย-โวหารที่ใช้เรียกภาวะอันนี้เท่านั้น ภาวะนี้มีสภาพเป็นนิตยม (เซี้ย) คือเที่ยงอยู่เป็นนิตย์ สุขม (ลัก)

สุขอยู่เป็นนิตย์ อาตฺมนฺ (อัว) เป็นตัวตนอันแท้จริง ศานฺตมฺ (แจ๋) สงบสุขอยู่เป็นนิตย์ มีคุณลักษณะคือ วิมละ ความบริสุทธิ์ผุดผ่องปราศจากกิเลส อนาทิ ไม่มีเบื้องต้นเบื้องปลาย อนันตะ แผ่อยู่ทั่วไปไม่จำกัด มีอยู่แม้ในพฤกษชาติและก้อนหินวัตถุ และจากภูตตถตาหรืออมตจิต เป็นมูลการณ์นี้เอง โลกทั้งหลายหรือสังสารวัฏฏะจึงปรากฏมีขึ้น แต่สาเหตุที่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นั้น เป็นเพราะอวิชชามากำบังปัญญาจักษุของเรามิให้เรารู้ว่าแท้จริงสิ่งทั้งหลายมี กิเลส, อวิชชา, ตัณหาเป็นต้นล้วนเป็นมายามาเคลือบหุ้มภาวะบริสุทธิ์ของเราเหมือนกับก้อนเมฆที่มาบีดบังดวงจันทร์ทำให้เกิดความมัวขึ้น เมื่อเราขับไล่ก้อนเมฆเหล่านั้นไปแล้ว เรานี้เองก็คือพุทธะ การเปลี่ยนแปลงเกิดดับและปวงอวิชชากิเลสเล่า แท้ก็คือ ปรากฏการณ์ส่วนหนึ่งของอมตภาวะหรือสัตยาตมันนั่นเท่านั้น แต่มูลภาวะของอมต-

จิตนั้นหาได้เกิดดับไปด้วยไม่ หากคงอยู่บริสุทธิ์อยู่ ข้อนี้อุปมาเหมือนคลื่นทะเลกับน้ำทะเลทั้งสองสิ่งนี้จะแยกออกจากกันไม่ได้ คลื่นลูกหนึ่งเกิดแล้วก็ดับกลายเป็นคลื่นลูกอื่นต่อไปไม่สิ้นสุด นี้เปรียบได้สังสารวัฏฏะ แต่คลื่นนั้นก็หาพ้นน้ำทะเลที่เป็นสภาพรองรับคลื่นนั้นไม่ น้ำคงเป็นธาตุน้ำอยู่อย่างนั้นเอง ปรากฏการณ์ทั้งหลายของโลกก็มีอุปมาดังคลื่น น้ำทะเลอุปมาดังภูตตถตา ส่วนสาเหตุที่ทำให้เกิดคลื่นนั้นคือลมพายุซึ่งอุปมาได้กับอวิชชาความหลงผิดซึ่งเป็นมายา ถ้าจะอธิบายโดยนัยะขันธ์ ๕ แล้ว ขันธ์ ๕ เกิดดับแต่ผู้รู้ขันธ์หาได้เกิดดับไปตามขันธ์๕ไม่ซึ่งเป็นมติหนึ่งของพระอาจารย์บางท่านในเมืองไทยเรานี้เองผู้รู้ขันธ์นี้ คือภูตตถตาของมหายานฝ่ายอมตจิตตวาทหรือปรมาตมันของพราหมณ์นั่นเอง มิใช่อื่นเลย หลักปรัชญาสาขานี้ ได้รับการคัดค้านจากฝ่าย มาธยามิกะและโยคาจารมากทั้งสองฝ่าย ถือว่าฝ่ายอมตจิตตวาทเป็นพราหมณ์หา

ใช่พระพุทธธรรมไม่ คัมภีร์สำคัญที่ประกาศแนวคิดฝ่ายอุปนิษัทแปลงรูปนี้ คือ มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ (ไต้เส่งขี่นซิ่นหลุง) ซึ่งชาวจีนและญี่ปุ่นเชื่อกันว่าเป็นนิพนธ์ของอัศวโฆษ และศึกษากันทั่วไปในบรรดานิกายฝ่ายอมตจิตตวาท

๔. ธรรมธาตุสมุปบาทปัจจัย (ฮวยจ่ายอ้วงขี่หลุง) ปรัชญาสาขานี้ที่จริงก็คือ ปรัชญาภูตตถตานั่นเอง แต่ได้รับการอธิบายให้เป็นพราหมณ์มากขึ้น ปรัชญาสาขานี้กล่าวว่าปรากฏการณ์ทั้งปวงย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับภูตตถตา เรียกว่า เจกซิมฮวกจ่าย แปลว่า เอกจิตตธรรมธาตุ มนุษย์คนหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นคลื่นส่วนของธรรมธาตุทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ก็เป็นเพียงว่าจากคลื่นลูกหนึ่งไปสู่คลื่นอีกลูกหนึ่งเท่านั้น เราจะค้นหาภูตตถตาที่นอกเหนือไปจากสภาพปรากฏการณ์ไม่ได้ เพราะทั้ง ๒ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น คำสรุปของปรัชญาสาขานี้คือ

"อิกเจี๋ยกเจกเชี่ยก" แปลว่า ภาวะหนึ่งก็คือภาวะของสิ่งทั้งหลาย และ "เจกเชี่ยกเจี๋ยกอิก" แปลว่าภาวะของสิ่งทั้งหลายก็คือภาวะหนึ่ง ธรรมอันหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นปัจจัยสัมพันธ์แก่กันและกันไม่สิ้นสุด สำแดงพฤติการณ์ขึ้นซึ่งพฤติการณ์นี้ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับภูตตถตาหรือย่อมเป็นปรากฏการณ์ของเอกจิตตธรรมธาตุนั่นเอง ปรัชญาแบบนี้ได้แก่ลัทธินิกายฮั่วเงียมและเทียนไท้

๕. ฉมหาภูตสมุปบาทปัจจัย (ลักไต่อ้วงขี่-หลุง) ซึ่งก็เป็นพวกเดียวกับฝ่ายอมตจิตตวาทนั่นเอง แต่มีแนวการอธิบายต่างกันบ้าง ปรัชญาสาขานี้สอนว่ามูลการณ์ของโลก คือ พระไวโรจนพุทธเจ้า (ไต้-ยิดยู่ไล) พระองค์ประกอบด้วยมหาภูตรูป คือ ธาตุดิน, น้ำ, ไฟ, ลม, อากาศและวิญญาณธาตุ แม้สรรพสัตว์ทั้งสิ้นก็ประกอบด้วยมหาธาตุทั้ง ๖ นี้ปรุงแต่งขึ้น สากลโลกก็ย่อมประกอบด้วยธาตุ ๖ และ

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระไวโรจนพุทธะผู้เป็นมูลการณ์ของสรรพสิ่งนั้นเอง และเมื่อเป็นเช่นนี้ ร่างกายของเราแต่ละคนก็ คือ พระกายแห่งพระไวโรจนพุทธเจ้านั่นเอง แต่เนื่องด้วยอวิชชากำบังเราเสีย เราจึงมิรู้แจ้งว่าตัวเราที่แท้จริงนั้นไม่ผันแปร เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระไวโรจนพุทธเจ้า มหาธาตุทั้ง ๖ สรูปลงเป็นฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม ต่างก็มีความสำคัญอาศัยซึ่งกันและกัน รูปธรรมเป็นลักษณะ นามธรรมเป็นพลังงานของลักษณะต้องประกอบกันไป ปรากฏการณ์ก็คือ ลักษณะ พลังงานก็คือ จิตต์ ทั้ง ๒ อย่างขาดไปจากกัน อย่างใด อย่าง หนึ่ง ก็ดำรง อยู่มิ ได้ และดังนั้น การบรรลุถึงอมตธรรมจึงอาจบรรลุได้ในร่างกายนี้ การที่ไปค้นหาอมตภาวะนอกเหนือจากปรากฏการณ์ย่อมเป็นความหลงผิด ปรัชญาฝ่ายนี้จึงถือว่าโลกอันเต็มไปด้วยกิเลสสาสวะนี้เองแท้ก็คือสุขาวดีพุทธเกษตร และกิเลสอวิชชานี้แท้ก็คือ อมตมหานฤพาน

ปุถุชนกับพระอริยะไม่มีความแตกต่างกันเลย นอกเสียจากพลังอำนาจภายในอันมีอยู่ทั่วไปทุกคนจะอยู่ในระดับสมบูรณ์เพียงไหนเท่านั้น ลัทธิเช่นนี้ดูเป็นทวินิยมไป รับรองความมีอย่างสำคัญแห่งรูปธรรม, นามธรรม แต่ว่าที่จริงแล้วทั้งรูปนาม ๒ ประการนั้นก็มีมูลการณ์อันเดียวกันนั่นเอง จึงไม่เป็นทวินิยม คงเป็นเอกนิยม เช่นเดียวกับปรัชญาฝ่ายอมตจิตวาทอยู่ดี นิกายคุยหยานสั่งสอนลัทธินี้.

ความรักของเธอ

สมัยหนึ่งเมื่อพระอานนท์กลับจากการฉันภัตตาหารที่บ้านทายกผู้หนึ่ง ระหว่างทางเดินกลับไปสู่พระเชต-วันวิหาร ท่านรู้สึกกระหายน้ำเป็นกำลัง เนื่องด้วยต้องเดินมาเป็นหนทางไกล และแดดในยามเที่ยงแห่งฤดูสารทแผดจ้ามาก พระอานนท์แวะเข้าไปในหมู่บ้านข้างทางเดิน และตรงเข้าไปขอน้ำดื่มจากหญิงสาวผู้หนึ่ง ที่เดินทูนคณโฑน้ำมาจากบ่อใกล้ ๆ "ดูก่อนน้องหญิง! ถ้าไม่เป็นการลำบากอาตมาขอน้ำดื่มพอดับกระหายสักเล็กน้อยเถอะ" หญิงสาวผู้นั้นผงะด้วยความตกใจถอยหลังไป ๒-๓ ก้าว ตัวสั่นงันงกพูดว่า "ได้โปรดเถอะเจ้าข้า ดิฉันเป็นคนในวรรณะต่ำ ไม่สมควรจะถวายทานแด่พระคุณผู้เป็นพราหมณ์" พระอานนท์ส่ายหน้าอย่างเบื่อหน่าย กล่าวว่า "น้องหญิง! เราเป็นสมณศากยบุตรไม่ถือเรื่องวรรณะ

หรอก วงสกุลไม่ทำให้คนสูงหรือต่ำ ความประพฤติต่างหากที่แบ่งความแตกต่างของคนเรา ถ้าจักให้ก็จงให้เถิด" หญิงสาวผู้นั้นจึงได้เทน้ำในคณโฑลงในบาตรของพระอานนท์ด้วยมืออันสั่นเทา ช้อนสายตาดูความผึ่งผายสง่างามของพระอานนท์ ซึ่งแม้จะอยู่ในเพศบรรพชิตแล้ว ก็หาทิ้งลักษณะแห่งขัตติยราชไม่ แล้วเธอก็รัญจวนใจเกิดเสน่หา เฝ้ามองพระอานนท์อยู่จนท่านดื่มเสร็จกล่าวอวยพรนางแล้วเดินหลีกไป นางจึงรู้สึกตัว สาวเท้าเดินตามพระอานนท์ไปห่าง ๆ จนถึงเชตวนาราม พระอานนท์รู้ว่านางติดตามมาจึงกล่าวว่า "น้องหญิง! ที่นี่เป็นกุฏิสงฆ์ ไม่สมควรแก่เธอผู้เป็นมาตุคามจะติดตามเข้ามาถึงข้างใน จงกลับไปเถอะ" หญิงสาววรรณะมาตังคะตอบว่า "ดิฉันต้องการจะอยู่รับความเมตตาจากพระคุณ ได้โปรดเถอะเจ้าข้า โปรดให้ดิฉันได้อยู่ใกล้ชิดปฏิบัติพระคุณผู้มีกรุณา" พระอานนท์โบกมือห้ามแล้วพูด

ว่า "จงกลับไปเสียเถอะ เราเป็นสมณะไม่ถือวิสัยตามที่เธอต้องการได้" แต่นางก็หายอมกลับไม่ เสียงโต้กันระหว่างคนทั้งสองได้ยินไปถึงพระศาสดา พระองค์รับสั่งให้คนทั้งสองเข้าเฝ้า แล้วตรัสถามว่า "ภคินี! เธอต้องการอยู่ใกล้กับอานนท์ เพราะความเมตตาของอานนท์ที่มีต่อเธอเท่านั้นหรือ?"

"นอกจากเมตตาแล้ว ข้าพระองค์รักในรูปโฉมของท่านอานนท์" หล่อนทูลด้วยความขวยอาย

พระศาสดา "เธอรักอานนท์ที่ไหน?"

หญิงสาว "รักที่ดวงเนตรอันคมกล้าของท่านอานนท์พระเจ้าข้า"

พระศาสดา "ดวงตานั้นประกอบขึ้นด้วยเส้นประสาทและเนื้ออ่อน ต้องหมั่นเช็ดสิ่งสกปรกในดวงตาเป็นนิจทุกเวลาเช้า ครั้นแก่ลงก็จักฝ้าฟางขุ่นมัวไม่แจ่มใส อย่างนี้เธอยัง

รักหรือ ?"

หญิงสาว "ถ้าอย่างนั้นก็รักใบหูของท่านอานนท์พระเจ้าข้า"

พระศาสดา "ใบหูนั้นก็ประกอบด้วยเส้นเอ็นและเนื้อภายในช่องหูมีของโสโครกเป็นอันมากต้องแคะได้เสมอ ครั้นชราก็หนวกจะฟังเสียงอะไรหาได้ยินไม่ ดังนี้ เธอยังรักอยู่หรือ ?"

หญิงสาว "ถ้าอย่างนั้น ก็รักจมูกอันโด่งงามของท่านอานนท์ พระเจ้าข้า"

พระศาสดา "จมูกนั้นประกอบด้วยกระดูกที่มีโพรงภายใน มีน้ำมูกและเส้นขนกับของโสโครกเป็นก้อน ๆ ดังนี้ เธอยังรักอยู่หรือ ?"

หญิงสาว "ถ้าอย่างนั้น ก็รักตนของท่านอานนท์พระเจ้าข้า"

พระศาสดา "ลิ้นเป็นเนื้ออ่อนสีแดงน่าเกลียดอยู่ภายในปากซึ่งเต็มไปด้วยน้ำลาย ดังนี้เธอยังรักอยู่หรือ ?"

หญิงสาว "ถ้าอย่างนั้น ก็รักรูปกายอันสง่าของท่านอานนท์ พระเจ้าข้า"

พระศาสดา "ร่างกายนี้เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องล่างแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ที่อยู่ในกายนี้ คือ ผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง, เนื้อ, เอ็น, กระดูก, เยื่อในกระดูก, ม้ามหัวใจ, ตับ, พังผืด, ไต, ปอด, ไส้ใหญ่, ไส้น้อย, อาหารใหม่, อาหารเก่า, น้ำดี, เศลษม์, น้ำเหลือง, เลือด, เหงื่อ, มันข้น, น้ำตา, มันเหลว, น้ำลาย, น้ำมูก, ไขข้อ, มูตร, กายอันนี้แหละมีทุกข์มากมีโทษมาก เหล่า

อาพาธทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นในกายนี้ เป็นของตั้งอยู่ชั่วคราว ครั้นไร้ปราณแล้วย่อมเปื่อยพังสลายไปเป็นร่างกระดูก จะฝืนไม่ให้แปรปรวนไปหาได้ไม่ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นก็ย่อมดับไปเป็นธรรมดาเช่นนี้ ดูก่อนภคินี เธอยังพอใจในสิ่งที่เป็นของไม่เที่ยงกระนี้หรือ ?

หญิงสาวนิ่งอึ้งจำนนต่อคำตรัสของพระพุทธองค์ ใจของนางรู้สึกเห็นจริงต่อพระพุทธดำรัสว่า ความงามต่าง ๆ ที่นางพิศมัยนั้น ที่แท้ก็เป็นแผ่นหนังบาง ๆ ที่หุ้มห่อของปฏิกูลในกายไว้เท่านั้น แสงสว่างของปัญญาเริ่มฉายแสบเข้ามาในดวงใจนาง ๆ ทูลตอบพระศาสดาด้วยเสียงอันกะเส่าว่า " พระเจ้าข้า ! ข้าพระองค์ขอถ่ายถอนความพอใจนั้นเสีย บัดนี้ข้าพระองค์ถวายตนออกบวชเป็นสาวิกา พระองค์กับทั้งพระธรรม

และพระสงฆ์ข้าพระองค์ขอถึงเป็นสรณะจนตลอดชีวิต”

พระพุทธองค์ผู้ทรงอนาวรญาณทรงเล็งเห็นอัธยาศัยของนางว่าควรแก่อริยผลอยู่ แต่หากปัญญาเครื่องแทงทะลุกิเลสยังไม่กล้าพอ จักต้องรอคอยกาลอันสมควรอบรมปัญญา จึงทรงมีพระพุทธานุญาตให้นางบวชเป็นภิกษุณี ในเวลาต่อมาไม่ช้านัก ภิกษุณีใหม่รูปนี้ หลังจากบวชแล้วก็ตั้งหน้าท่องบ่นข้อสิกขาบทและข้อพระธรรม แต่ทุกเวลาบ่ายที่นางเห็นพระอานนท์ ในขณะแสดงธรรมแก่พวกภิกษุณีบริษัทกิเลสราคะที่สงบอยู่ก็กลับฟุ้งขึ้น จนไม่อาจระงับได้ เห็นว่าจะสะกดไว้ไม่อยู่แน่ นางจึงจาริกไปจำพรรษา ณ โฆสิตารามเมืองโกสัมพีเพื่อหวังว่าการอยู่ห่างไกลกันบางทีอาจทำให้ลืมได้ ครั้นออกพรรษาแล้วได้ข่าวว่าพระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุบริษัท จาริกมาถึงเมืองโกสัมพีเพื่อโปรดเวไนยสัตย์ ความปฏิพัทธ์ก็กลับฟุ้งขึ้นอีก คราวนี้ยิ่งรุนแรงกว่าก่อน เพราะนางมิได้เห็น

หน้าพระอานนท์ตลอด ๓ เดือน ทำให้กระวนกระวายใจยิ่งนัก นางจึงแสร้งทำทีอาพาธและใช้ให้คนไปตามพระอานนท์ ฝ่ายพระอานนท์นั้นท่านรู้ใจของนางดี แต่ปรารถนาที่จะตักเตือนให้สตินางจึงได้มาเยี่ยม เมื่อมาถึงเห็นนางภิกษุณีผู้นั้นนอนคลุมผ้าอยู่บนเตียง ท่านนั่งลงที่อาสนะข้างหนึ่งไม่ห่างไกลนัก แล้วกล่าวว่า

"ดูก่อนน้องหญิง ! ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยอาหาร บุคคลพึงอาศัยอาหารละอาหารได้ ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยตัณหา บุคคลพึงอาศัยตัณหาละตัณหาได้ ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยมานะ บุคคลพึงอาศัยมานะละมานะได้ ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยเมถุนแต่เมถุนนั้นจำต้องละ เมถุนนั้นอันพระภควันต์ตรัสสอนให้ชักสะพานเสีย.

แล้วท่านแสดงอรรถาธิบายให้ฟัง เมื่อสิ้นโอวาทนางภิกษุณีผู้ป่วยด้วยไข้รัก ก็รู้สึกละอายใจตนเองมาก ลุกขึ้นจากที่นอน ห่มผ้าเฉวียงบ่าหมอบลงแทบ

เท้าพระอานนท์ กล่าวขอขมาว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ! ความผิดของดิฉันที่ทำไปโดยความเขลาโดยความหลงเช่นนี้ ขอพระคุณเจ้าจงรับอัจจโยโทษเพื่อดิฉันจักสังวรต่อไปเถิด." ครั้นพระอานนท์รับขมากรรมนั้นและตักเตือนให้โอวาทอีกเล็กน้อยแล้วก็กลับไป ในราตรีนั้นขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาประทานแก่หมู่พุทธบริษัท ๔ ณ โฆสิตาราม ภิกษุณีใหม่ผู้นี้ก็ได้บรรลุพระอรหัตตผลเมื่อส่งกระแสร์จิตไปตามพระพุทธวจนะว่า "โลกอันอวิชชาปิดบังแล้วจึงไม่แจ่มแจ้งเพราะความอยากมีประการต่าง ๆ โลกย่อมติดเพราะความอยากย่อมหลุดเพราะกำจัดความอยากได้, ผู้ใดไม่กังวลว่านี้ของเรา นี้ของผู้อื่นผู้นั้น เมื่อไม่ถือว่าเป็นของเราจึงไม่เศร้าโศกว่าเราไม่มีนั่นไม่มีนี่ดังนี้"

(เรื่องนี้เก็บเค้าความจากอังคุตตรนิกายพากย์บาลีและมาตังคสูตรศูรางคมสูตรพากย์สํสกฤต ผู้เขียน)

คำแปลภาษาอังกฤษ

ของเจ้าหน้าที่กองบรรณาธิการวารสารพุทธธรรม

HER LOVE

By

S. Pothinanda

On his return to Jetavana Vihara the venerable Ananda met a young woman of low caste. He begged for some water from her as she was carrying a jug of the liguid. To his surprise, the woman showed fright on being begged from a learned man of Brahmin caste; but on hearing his view on the caste-less brotherhood of the mankind, she did offer him the water. His kindness made her stare at him bravely. Being satisfied with his good look she feel in love with Ananda and followed him to Jetavana Vihara. There, he asked her to go back to her place but the young woman argued that she wanted to be near him and served him.

On knowing this, the Buddha called her to Him and made explanations as to the changing nature of human form and how nasty flesh and bone underlied even the lovelilst outward appearence. The woman understood His word and asked for ordination into a Bhikkuni, to whose reguest the great Matter consented.

While watching the venerable Ananda giving sermons to a group of Bhikkunis on daily practice the woman, however, fell in love again. Therefore she had, to leave Jetavana Vihara and tried to forget Ananda, but that act only gave her much pain. She fell sick and had to send for Ananda. Knowing her thought Ananda came to her and enlightened her with an explanation of how life had been caused by desires and egoism, yet could be god rid of these things. The Bhikkuni, having On the same night while attending a lecture given by the Buddha at Ghositarama, she attained the Arhatship through contemplating the follawing words of the Bnddha :—

"Ther world covered with ignorance is dim. Through dlsires we have been attached to the world but we may be detached from it through discarding our desires. Whoever has no worry that this belong to me," "this belongs to other" through not grasping everything into his possession he shall thus have no grief whatever that he does not have this or that."

วิสุทธิมรรค – วิมุตติมรรค

เมื่อราว ๆ สิบปีเศษล่วงมา มีข่าวเกรียวกราวในวงการพระพุทธศาสนาลังกาว่า พระภิกษุนารทเถระผู้เดินทางดูการพระศาสนาในนานาประเทศ ได้ไปพบคัมภีร์ปกรณ์วิเศษ ชื่อ "วิมุตติมรรค" ในประเทศจีน ท่านนารทเถระและพุทธศาสนิกลังกามีความยินดีตื่นเต้นมากที่ได้ค้นพบคัมภีร์วิเศษเล่มนี้ เพราะคำภีร์วิมุตติมรรคเป็นคัมภีร์สำคัญของวงการศึกษาพระพุทธศานาฝ่ายใต้ แต่ปรากฏว่าต้นฉบับได้สูญหายไปจากคลังปริยัติภาษาบาลีมานานแล้ว ปรากฏแต่นามของคัมภีร์ที่ในปกรณ์อื่น ๆ กล่าวอ้างถึง ท่านนารทเถระพยายามสืบหามาหลายปีเพิ่งจะได้พบต้นฉบับที่แปลเป็นจีนในประเทศจีนนี้ ท่านจะร่วมมือกับอุบาสกจีนแปลถ่ายจากภาษาจีนกลับเป็นภาษาบาลีอันเป็นที่มาของเดิม ทั้งนี้เพื่อให้วงการภาษาบาลีได้

สมบูรณ์ในการศึกษาค้นคว้า นี่เป็นข่าวในหน้ากระดาษหนังสือพิมพ์พระพุทธศาสนารายเดือน ชื่อ "เสียงแห่งคลื่นทะเล" ออกในเมืองวู่ชาง ฉบับเก่า ๆ ที่ข้าพเจ้าอ่านพบทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นหน้าตาของคัมภีร์นี้ขึ้นในใจ ภายหลัง เมื่อค้นได้จากหลักฐานฝ่ายจีนแล้ว จึงลองเล่าสู่กันฟังพอได้ความ.

คัมภีร์นี้จีนเรียกว่า "เกยทุกเต้าหลุง" ในภาษาแต้จิ๋ว หรือ "เจี่ยโทเต้าหลุ้น" ในภาษากลางแปลตรงกับวิมุตติมรรคเลยทีเดียว คำสุดท้ายคือคำว่าหลุง แปลว่า ศาสตร์ รวมแปลว่าวิมุตติมรรคศาสตร์หรือเรื่องแห่งทางหลุดพ้น เป็นคำภีร์แก้ศีล, สมาธิ, ปัญญาอย่างเดียวกับวิสุทธิมรรค วิธีจัดระเบียบเรื่องราวก็ดูคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ตามความสันนิษฐานของข้าพเจ้า ผู้แต่งคัมภีร์ทั้งสองคงจะมีการเลียนแบบไม่ใครก็ใครคนหนึ่งมา แต่คัมภีร์วิมุตติมรรคเป็นหนังสือน้อยกว่าวิสุทธิมรรค ไม่พิส-

ดารอย่างวิสุทธิมรรค ชวนให้เข้าใจว่า บางทีจะเป็นหนังสือที่ย่อความวิสุทธิมรรค หรือมิเช่นนั้น วิสุทธิมรรค เอาวิมุตติมรรคมาเป็นแบบ แล้วกระจายความให้พิสดารออกไป ซึ่งฝ่ายใดเอาอย่างฝ่ายใดแน่ ข้าพเจ้าขอตัวไม่ตัดสิน ท่านผู้นิพนธ์วิมุตติมรรคปรากฏนามว่า อุปติสสะเป็นพระอรหันต์ ประวัติของท่านยังไม่ได้พบที่มา จะเป็นองค์เดียวกับพระอุปติสสะ (ซึ่งมีชีวิตอยู่ใน พ.ศ. ๙๑๑-๙๕๓ หรือไม่ ข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจนัก ถ้าเป็นองค์เดียวกันก็ไม่มีปัญหาควรสงสัยอันใดเลย) ที่ว่าวิมุตติมรรคมีกำเนิดก่อนวิสุทธิมรรค และวิสุทธิมรรคได้อาศัยวิมุตติมรรคเป็นแบบฉบับในการเขียน เพราะรัชสมัยพระเจ้ามหานามซึ่งเป็นเวลาที่พระพุทธโฆษาจารย์ ข้ามทะเลจากอินเดียมาแปลคัมภีร์ในลังกานั้น ตกอยู่ราว พ.ศ. ๙๕๓-๙๗๕.

ผู้แปลเป็นภาษาจีน คือท่านสังฆปาละ (เจงแค-

พอล้อ)　　เป็นภิกษุที่มีชื่อเสียงแห่งประเทศฟูนัน (เขมรและญวนใต้บางส่วนในปัจจุบัน) พระสังฆปาละมีชีวิตอยู่ในแผ่นดินพระเจ้าโกณฑัญญะชัยวรมัน (พ.ศ. ๑๐๓๓-๑๐๕๗) อาณาจักรฟูนัน ในยุคนั้นมีการติดต่อกับราชสำนักจีนมาก　　และยอมรับรองความยิ่งใหญ่อำนาจของจีนด้วย พระสังฆปาละ ตามประวัติเล่าว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญแตกฉานในพระไตรปิฎก　โดยเฉพาะอภิธรรม ได้เดินทางไปประเทศจีนสมัยราชวงศ์เหลียง พระเจ้าเหลียงวูเต้รับเป็นผู้อุปฐาก และโปรดรับสั่งให้เป็นกรรมการแปลพระไตรปิฎกในพระอารามหลวง ท่านได้แปลคำภีร์อยู่หลายปี　　รวมงานที่สำเร็จเป็นคัมภีร์ ๔๘ ผูก　มีวิมุตติมรรคและอโศกสุตตะ　เป็นต้น　ท่านมรณภาพในวัดเจียกวงยี่　สิริชนมายุ ๖๕ ปี มีพระเถระฟูนันที่มีชื่อเสียงองค์หนึ่ง　　ชื่อมันทรเสนได้ไปแปลหนังสือในเมืองจีน　ยุคเดียวกับท่าน.

วิมุตติมรรคเป็นหนังสือสิบสองผูก　แบ่งออกเป็น

สิบแปดวรรค คือจัดเป็นนิทานวรรคหนึ่งวรรค, ศีล-นิทเทสหนึ่งวรรค, ธุดงคนิเทสหนึ่งวรรค, สมาธินิท-เทสเก้าวรรค, อิทธิวิธนิทเทสหนึ่งวรรค, ปัญญานิท-เทสห้าวรรม ตัวอย่างคำแปลที่ข้าพเจ้าแปลตัดย่อออกมาจากฉบับจีนเพื่อให้ท่านเทียบเคียงกับวิสุทธิมรรคดังต่อไปนี้

๑. นิทานวรรค ประเดิมด้วยคาถานมัสการ ว่า นโม ตสฺส ภควโต ฯ แล้วตั้งปัญหาพยากรณ์ว่า "ศีล, สมาธิ, ปัญญา เป็นอนุตตรวิมุตติธรรม อันพระผู้ทรงพระนามว่าพระโคตมรู้แจ้งแล้ว ฯ ล ฯ (วิสุทธิมรรคตั้งเป็นปัญหาพยากรณ์ว่า คนมีปัญญาตั้งมั่นในศีลแล้วยังจิตและปัญญาให้เกิดขึ้นอยู่ เป็นภิกษุมีความเพียรรู้จักรักษา เธอจะพึงถางซึ่งรกชัฏอันนี้เสีย-)

"ข้าพเจ้า (พระอุปติสสะ) จักพรรณนาทางพ้นต่อไปนี้ พึงมนสิการสดับจงดี

ปุจฉา ว่าอะไรที่ชื่อว่าศีล ? ชื่อว่าศีลเพราะสมาจาร มารยาท ชื่อว่าสมาธิ เพราะ (จิต) ไม่กลับกลอกสับสน ชื่อว่าปัญญา เพราะรู้แจ้ง ชื่อว่าวิมุตติ เพราะพ้นจากเครื่องผูก ชื่อว่าอนุตตระ เพราะไม่มีอาสวะ ฯลฯ ก็ศีล, สมาธิ, ปัญญานั้น, แหละชื่อว่า วิมุตติมรรค อันข้าพเจ้าจักกล่าวแสดง ปุจฉาว่า เหตุดังฤๅ? จึงกล่าวซึ่งวิมุตติมรรค ตอบว่า มีสาธุชนผู้ใฝ่ในความหลุดพ้น เมื่อไม่ได้สดับธรรมที่กล่าวถึงความพ้น... ก็อุปมาดังบุรุษตาบอดผู้ไร้ซึ่งคนนำเที่ยวไปในประเทศไกล ย่อมได้เสวยแต่ความทุกข์ ไม่อาจหลุดพ้นไปได้...สมดังที่พระผู้มี-พระภาคตรัสแล้วว่าสัตว์ที่มีกิเลสแม้น้อย แต่หากไม่ได้สดับธรรมก็ย่อมเสื่อมถอยไปในที่สุด (ไม่เจริญก้าวหน้าในความหลุดพ้น) และตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหตุปัจจัยทั้งสองอย่างนี้เป็นธรรมเกื้อกูล ยังสัมมาทิฏฐิให้เกิด สองอย่างนั้นเป็นไฉน?

คือพหุสูตรและโยนิโสมนสิการ ฯลฯ"

ขันธ์ทั้งสามเป็นไฉน? ศีลขันธ์, สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์. ศีลขันธ์เป็นไฉน? สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ ธรรมที่สงเคราะห์ลงต่าง ๆ และศีลที่เป็นกุศลต่าง ๆ.

สมาธิขันธ์เป็นไฉน? สัมมาวายาโม, สัมมาสติ สัมมาสมาธิ...

ปัญญาขันธ์เป็นไฉน? สัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปโป... อนึ่ง พึงศึกษาในสิกขาสาม คือ อธิศีลสิกขา, อธิจิตตสิกขา, อธิปัญญาสิกขา. มีศีลสิกขา มีอธิศีลสิกขา มีจิตตสิกขา มีอธิจิตตสิกขา มีปัญญาสิกขา มีอธิปัญญาสิกขา.

อะไรชื่อว่าศีลสิกขา? ศีลที่มีลักษณะชื่อว่าศีลสิกขา ศีลที่ถึงที่สุดรอบ ชื่อว่า อธิศีลสิกขา อนึ่งศีลของปุถุชนชื่อว่าศีลสิกขา ศีลของพระอริยะชื่อว่าอธิศีลสิกขา.

อะไรชื่อว่าจิตตสิกขา? สมาธิเป็นไปในกามาว-

จร ชื่อว่าจิตตสิกขา อะไรชื่อว่าอธิจิตตสิกขา? สมาธิที่เป็นไปในรูปาวจร, อรูปาวจร ชื่อว่าอธิจิตตสิกขาอนึ่ง สมาธิที่มีลักษณะ, สมาธิที่ถึงที่สุดรอบ และมรรคสมาธิชื่อว่าอธิจิตตสิกขา.

อะไรชื่อว่าปัญญาสิกขา โลกิยปัญญาชื่อปัญญาสิกขา ปัญญาในอริยสัจจ์ ๔ และมรรคปัญญา ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา พระผู้มีพระภาคตรัสอธิศีลสิกขาแก่ผู้มีอินทรีย์อ่อน แสดงอธิจิตตสิกขาแก่ผู้มีอินทรีย์ปานกลาง และท่านผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ทรงแสดงอธิ-ปัญญาสิกขา... ฯ ล ฯ...

ศีลนั้นแหละ คือปรกติ (กาย, วาจา) บริสุทธิ์.

สมาธินั้นแหละ คือจิต (ที่ตั้งมั่น) บริสุทธิ์

ปัญญานั้นแหละ คือทิฏฐิ (กล่าวคือความเห็น) บริสุทธิ์ชื่อว่าศีล เพราะชำระล้างซึ่งสังกิเลสแห่งปรกติภาพ สมาธิชำระล้างซึ่งสังกิเลส กล่าวคือโยคะ (เครื่องผูก) ยังจิตให้บริสุทธิ์ ปัญญาชำระล้าง

ซึ่งสังกิเลส กล่าวคือโมหะ ยังทิฏฐิให้บริสุทธิ์ อนึ่ง ศีลย่อมกำจัดซึ่งสังกิเลส กล่าวคือกรรม (อันชั่ว) สมาธิย่อมกำจัดสังกิเลส กล่าวคือโยคะ ปัญญาย่อมกำจัดสังกิเลส กล่าวคืออนุสัย... ฯ ล ฯ...

...ความสุขสามอย่าง (คือ) ความสุขที่ (เกิดจากการ) ไม่มีโทษ ความสุขที่ (เกิดจากความ) สงบ ความสุขที่ (เกิดจากการ) เป็นผู้มีความรู้แจ้งอันตรง อาศัยศีลได้ความสุขที่ (เกิดจากการ) ไม่มีโทษ อาศัยสมาธิได้ความสุขที่สงบ อาศัยปัญญาได้ความสุข คือ ความรู้แจ้งอันตรง.

การเว้นส่วนสุดสองข้าง ได้บรรลุทางสายกลางอันสมบูรณ์ อาศัยศีลกำจัดกามสุขัลลิกานุโยค... อาศัยสมาธิกำจัดอัตตกิลมถานุโยค...อาศัยปัญญา... พ้นจากส่วนสุดทั้งสอง บรรลุซึ่งมัชฌิมาปฏิปทา.

อนึ่ง ศีลนั้นย่อมกำจัดซึ่งอบายภูมิ สมาธินั้นย่อมกำจัดซึ่งกามธาตุ ปัญญานั้นย่อมกำจัดซึ่งภพทั้งปวง.

ความอบรมมากในศีล อบรมน้อยในสมาธิและปัญญาย่อมบรรลุพระโสดาบัน, สกทาคามี ความอบรมมากในศีลและสมาธิ แต่อบรมน้อยในปัญญาย่อมบรรลุพระอนาคามี ความอบรมเต็มในสิกขาทั้งสามนั้น ย่อมบรรลุเป็นพระอรหันต์ อันเป็นการหลุดพ้นอย่างเยี่ยมยอด.

๒. ศีลวิภาควรรค เริ่มต้นด้วยคำถามว่า

ศีลคืออะไร. มีลักษณะ, รส, การปรากฏ, ปทัฏฐาน อย่างไร? มีอานิสงส์และอรรถว่ากระไร? การปฏิบัติในศีลนั้นอย่างไร? ความแตกต่าง (กันในศีล) อย่างไร? ชนิดของศีลเท่าไร? เกิดปรากฏขึ้นอย่างไร? ศีลที่เป็นส่วนเบื้องต้น, ท่ามกลางและที่สุดอย่างไร? อะไรเป็นเครื่องขัดข้องของศีล? เหตุแห่งศีลและชนิดของศีลเท่าไร? การรักษาศีลให้บริสุทธิ์นั้นอย่างไร? เหตุเท่าไรจึงทำให้ศีลนั้นดำรงอยู่?

(วิสุทธิมรรคว่า กึ ลกฺขณ รส ปจฺจุปฏฺฐาน ปทฏฺฐานานิ กิมานิสํสํ ลีลํ กติ วิธญฺเจตํ สีลํ โกจสฺส สงฺกิเลโส กึ โวทา-นนฺต.)

ตัวอย่างเท่าที่ยกแปลมาให้เห็นโดยย่อนี้ เมื่อนำไปเทียบเคียงกับวิสุทธิมรรคแล้ว จะเห็นว่ามีส่วนคล้ายคลึงกันมาก ทั้งในวิธีเรียงลำดับถ้อยคำ และการอรรถาธิบาย น่าเสียดายที่ต้นฉบับบาลีไม่มี มิฉะนั้นเราคงได้ความรู้เพิ่มเติมกว้างขวางขึ้น เคราะห์ดีที่สังฆ-ปาละท่านแปลรักษาไว้ให้ แม้จะเป็นภาษาจีนก็ยังพยศึกษาเทียบเคียงรู้เรื่องได้ดี กว่าสูญหายไม่มีเลย ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าท่านนารทเถระจะได้แปลถ่ายจากภาษาจีนเป็นภาษาบาลีสำเร็จแล้วหรือยัง แต่ข้าพเจ้าทราบว่าในต่างประเทศ มีผู้ทำคำแปลทั้งสองคัมภีร์เทียบเคียงไว้เป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งนับว่าเป็นบุญของวงการปริยัติบาลีมาก และหนังสือเล่มนั้นผู้ทำจะ

เป็นท่านนารถเถระหรือไม่ ข้าพเจ้าไม่รู้ เพราะยังไม่เคยเห็นหน้าตาของหนังสือเลย ผู้ใคร่ต่อการศึกษาคงจะได้ค้นคว้าต่อไป.

หนังสือของ ส. โพธินันทะ

๑. คำบรรยายประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.

๒. เนปาลชาติภูมิของพระพุทธองค์.

๓. พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง.

๔. ราชอาณาจักรมคธยุคพุทธกาล.

๕. สารัตถปรัชญามหายาน.

ประวัติภิกขุอังกฤษ รูปแรก

อานันทะ เมตเตยยะ

พระภิกษุ อานันทะ เมตเตยยะ ชื่อเดิม ชื่อ ชาลส์เฮนรี่ อัลลัน เบนเนตต์ Chales Henry Allan Bennet เกิดปี พ. ศ. ๒๔๑๕ (ค.ศ. ๑๘๗๒) ในนครลอนดอน.

ตัวท่านเองได้เรียนวิชาวิทยาศาสตร์ทางเคมี, ฟิสิกส์. เนื่องจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของท่าน ทำให้ท่านไม่ยอมมีความเชื่อชะนิดทิ่งมงายไร้เหตุผล เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ประกาศตนว่า ไม่ยอมเชื่อพระเจ้าและเป็นคนไม่มีศาสนา. ในปี พ.ศ.๒๔๓๓ (ค.ศ. ๑๘๙๐) อายุของท่านได้ ๑๘ ปี วันหนึ่งบังเอิญได้อ่านหนังสือ เรื่อง "ประทีปแห่งทวีปอาเซีย" (Light of Asia) ซึ่งกล่าวถึงพุทธประวัติ เป็นบท

กวีอังกฤษ เซอร์เอ็ดวินอาโนลด์ชาวอังกฤษเป็นผู้แต่ง ได้ก่อความตื่นเต้นให้แก่ท่านอย่างใหญ่หลวง ที่ได้พบหนทางแสงสว่างของชีวิตวิถีใหม่ และทำให้ท่านรู้สึกว่าศาสนาทั้งหลายนั้นมีพระพุทธศาสนาศาสนาเดียวที่เข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์. นับตั้งแต่นั้นมาท่านก็เริ่มการศึกษาอ่านตำหรับตำราแปลที่เกี่ยวกับพระพุทธ-ศาสนาทุกชนิดเท่าที่จะหาได้. และหลังจากการศึกษาจนเข้าใจแจ่มแจ้งแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๘๙๘) ท่านได้เดินทางมาสู่ประเทศลังกาในนามของพุทธมามกะคนหนึ่ง และได้เข้าศึกษาพระธรรมกับพระเถระชาวลังการูปหนึ่ง. ในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ ๑๙๐๙) ท่านได้เริ่มการปาฐกถาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาครั้งแรก ให้ชื่อว่า "อริยสัจจ์ ๔" ภายหลังได้พิมพ์ข้อปาฐกถานี้ขึ้นเป็นหนังสือเล่มเล็ก ๆ. ต่อมานางฮลาอ่องเศรษฐีนี มหาอุบาสิกาชาวพะม่า ได้ตั้งวิทยาลัยพุทธศาสนาขึ้นในพะม่า และได้เชิญท่านไปเป็น

อาจารย์สอนวิทยาศาสตร์. ท่านจึงได้เดินทางไปสู่พะม่า และที่นั่นท่านมีโอกาสใกล้ชิดพระเถรานุเถระของพะม่ามาก. ท่านรู้สึกว่าความสุขที่ท่านได้รับจากการปฏิบัติธรรม ในพระพุทธศาสนานั้น ไม่สมควรจะเป็นของท่านแต่ผู้เดียว ชาวตะวันตกอย่างน้อยก็เพื่อนร่วมชาติของท่านควรจะได้มีโอกาสรับความสุขนี้ด้วย, ดังนั้นปณิธานที่จะเผยแผ่พระธรรมไปสู่ตะวันตกจึงได้บังเกิดขึ้นในใจของท่าน. อย่างไรก็ดี การที่จะทำงานธรรมทูตชิ้นนี้ ให้ได้ผลสำเร็จนั้น ท่านเห็นว่าควรจะมีผู้ดำรงอยู่ในฐานะภิกษุเป็นผู้นำ ท่านหวังอย่างยิ่งที่จะให้มีการตั้งสังฆมณฑล และอุปสม-บทกรรมขึ้นไว้ในยุโรป ท่านกล่าวว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ตลอดชีวิตของข้าพเจ้าจักต้องกระทำ ซึ่งข้าพเจ้าได้มีความภักดีและเป็นความมุ่งมาดปรารถนาในอุดมคติแห่งชีวิตของข้าพเจ้า อุดม-คติของข้าพเจ้านั้น คืออย่างไร? อุดมคตินั้น

คือการนำคำสอนอันประกอบด้วยเหตุผล และเมตตากรุณาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราให้แพร่หลายไปทั่วดินแดนตะวันตก และสถาปนาสังฆมณฑลในบันดาประเทศตะวันตกทั้งหลาย.'-ความคิดของท่านเรื่องการตั้งคณะสงฆ์นี้ ต่อมาอีก ๒๓ ปีก็ได้พ้องกับความคิดของท่านอนาคาริกะธรรมปาละแห่งลังกา.

ในปี พ.ศ.๒๔๔๔ (ค.ศ. ๑๙๐๑) ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรและต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) คือปีรุ่งขึ้น ท่านก็ได้รับการอุปสมบทกรรมโดยถูกต้องจากคณะสงฆ์แห่งพะม่า มีฉายาว่า ภิกขุอานันทะ เมตเตยยะ ตลอดเวลาที่ท่านอยู่ในพะม่าท่านได้ติดต่อกับบันดาพุทธศาสนิกชาวอังกฤษอเมริกันและเยอรมันเสมอ. ท่านได้ร่วมมือกับพุทธศาสนิกเหล่านั้น ตั้งพุทธศาสนสมาคมขึ้น เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางของบันดาพุทธมามกะระหว่างชาติ. การประชุม

ครั้งแรกได้กระทำขึ้นในวันที่ ๑๕ เมษายน พศ ๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๙๐๓) เพื่อจัดระเบียบและงานของสมาคม ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นเลขาธิการ Dr. E. R. Rost เป็นเลขาธิการกิตติมศักดิ์ นอกจากนั้นมีผู้ร่วมงานที่สำคัญ เช่นศาสตราจารย์รีสเดวิดและภรรยา ตลอดจนพระเถรานุเถระสำคัญของลังกาและพะม่าเป็นต้น. อีกหลายเดือนต่อมา สมาคมได้เปิดการสนทนาระหว่างเพื่อนพุทธศาสนิกชนขึ้นที่ย่างกุ้ง ปรากฏว่ามีผู้เข้าร่วมประชุม ๓๐๐ คน. สมาคมได้ออกวารสารรายฤดูชื่อ พระพุทธศาสนา รายฤดู เล่มแรกออกในเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๙๐๓) หนาประมาณ ๒๐๐ หน้า จัดพิมพ์อย่างสวยงาม ราคาจำหน่ายเล่มละ ๓ ชิลลิง วารสารรายฤดูนี้ ได้ทำให้คนเป็นจำนวนมากโดยฉะเพาะเยาวชนและชาวต่างประเทศหันมาสนใจในพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลเหนือใจของคนที่ปรารถนาความจริง โดยฉะเพาะบท

ความของท่านอานันทะเอง. ดังคำกล่าวของนักศึกษาหนุ่มชาวพะม่า ชื่อ เอ็ม. เค. วิน. M. K. Win กล่าวในที่ประชุมระลึกถึงการมรณภาพของท่านอานัน-ทะ ครบวาระ ๑๐ ปี ที่นครลอนดอน นายเอ็ม. เค. วิน. กล่าวว่า "ชาวตะวันตกคนหนึ่งได้อุปสมบทเป็นภิกษุ. ได้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งอย่างยิ่ง และวารสารทางพระพุทธศาสนาอันทรงค่าสูงนี้ ก็ได้นำให้ข้าพเจ้าเกิดความสนใจในพระพุทธศาสนา... จำนวนเยาวชนชาวพะม่าที่มีความรู้สึกเช่นข้าพเจ้าอย่างนี้ มีไม่ต่ำกว่าหลายพันคน....." อนึ่ง ในวารสารพระพุทธศาสนานั้นมีบทความกล่าวถึงพระนิพพาน ซึ่งท่านอานันทะ เมตเตยยะ เขียน บทความชิ้นนี้ได้ก่อความเลื่อมใสแก่ชายหนุ่มอังกฤษผู้หนึ่ง ซึ่งมีนามในภายหลังการอุปสมบทของเขาว่า ภิกษุสีลาจาระ หรือ นายเมอเคชนี่ หรือแซนที่ อันเป็นชื่อดั้งเดิมของเขา. หนุ่มเมอเคชนี่ ได้กล่าวถึงบทความนั้นว่า

" ข้าพเจ้ารู้สึกว่าบทความชิ้นนี้มีลีลาภาษาอันไพเราะและประกอบด้วยเหตุผล สามารถที่จะให้ผู้อ่านเกิดความเลื่อมใส....." ต่อมานายเมอเคชนี้ ได้เป็นกำลังสำคัญของงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา (ดูประวัติของท่าน ซึ่งท่าน อคฺคมนฺญาโณ ภิกฺขุ แปลพิมพ์เป็นเล่มชื่อชีวิตและงานของพุทธศาสนิกในต่างประเทศ)

ต่อมาทางประเทศอังกฤษ พวกพุทธมามกะและผู้สนใจในพระศาสนา ได้ร่วมกันตั้งพุทธศาสนสมาคมแห่งบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์ขึ้น ส่วนทางพะม่า ท่านอานันทะ เมตเตยยะ ก็ได้ตระเตรียมการจาริก ไปทำงานธรรมทูตในอังกฤษ เมื่อได้รับการสนับสนุนทางการเงิน สำหรับการเดินทางและค่าใช้จ่ายจากมหาอุบาสิกาฮลาอ่องแล้ว คณะธรรมทูตภายใต้การนำของท่านพร้อมด้วยองค์อุปถัมภิกา นางอวงฮลาอ่องและบุตรชายก็ได้ออกเดินทางมุ่งตรงไปสู่อังกฤษประเทศ ซึ่งเป็นคณะธรรมทูตชุดแรกแห่งประวัติ

ศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในประเทศอังกฤษ ในวันที่ ๒๓ พฤษภาคม แห่งปี พ.ศ. ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘) คณะธรรมทูตก็ได้บรรลุถึงท่าเรือแห่งเกาะอังกฤษ ภายใต้การต้อนรับอันอบอุ่นของมวลพุทธมามกะ ถึงตอนนี้ โรคเก่าของท่านก็เริ่มเบียดเบียนท่าน ท่านมีสุขภาพไม่ใคร่แข็งแรง มีโรคาพาธประจำ คือ โรคหืด ซึ่งได้ทรมานท่าน ไม่ให้ทำงานเผยแผ่ได้เต็มสติกำลัง โรคซึ่งเป็นพญามารของการประกอบการงานทั้งหลายของมนุษย์ และได้เป็นเครื่องกีดขวางของผู้ที่มีใจต่องานธรรมทูต ศัตรูอันยิ่งใหญ่ของสัตวโลกมิใช่อื่นไกลเลย ที่แท้คือโรคภัยไข้เจ็บและความตายนี้เอง.

อย่างไรก็ตาม ด้วยอุดมคติอันมั่นคงของท่าน ท่านได้พยายามเที่ยวจาริกปาฐกถาพุทธธรรมแก่เพื่อนร่วมชาติของท่าน บางครั้งได้เปิดการแสดงที่ร้านอาหารและร้านค้า ทำหน้าที่วิสัชชนาปัญหาของผู้ถาม. พุทธมามกะชาวอังกฤษผู้หนึ่งกล่าวว่า น่าเสียดาย

อย่างยิ่งที่ท่านมิใช่นักพูด ในการปาฐกถา สายตา
ท่านมิอาจมองห่างไปจากกระดาษเขียนได้เลย ถ้าท่าน
มีความสามารถในการพูดเช่นเดียวกับความสามารถ
อันยิ่งยงในการเขียนของท่านแล้ว ผลของงานก็จัก
สำเร็จและไปได้ไกลกว่ามากทีเดียว ท่านอานันทะพัก
อยู่ในมาตุภูมิประมาณ ๖ เดือน ท่านได้ลงเรือจาก
ลิเวลร์ปูล เดินทางกลับประเทศพะม่า ผลของงาน
ธรรมทูตครั้งนั้น ถึงแม้จะไม่ได้รับความสำเร็จเท่าที่
ควรเป็น และตามความปรารถนาของท่านก็จริง แต่
ก็หาได้เป็นเหตุให้ท่านหมดความพยายามต่อไปอีกไม่
ในเดือนธันวาคม ท่านได้เขียนจดหมายถึงมวลพุทธ
มามกะในลอนดอน ขอร้องให้ช่วยกันพยุงฐานะของ
พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาอันเหมาะสมกับชาว
ตะวันตกและกล่าวว่า ถ้าหากมีโอกาสอีก ท่านจะจาริก-
เดินทางไปใหม่. นายเมอเคชนี้ได้กล่าวว่า "ท่าน
อานันทะมักจะไม่อาจขึ้นบันไดด้วยตนเอง แต่หากมี

คนช่วยเหลือท่าน ท่านก็จักพยายามทำไปจนถึงที่สุด”
ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นเพราะสุขภาพอันไม่ดีของท่าน และการขาดปัจจัยสำหรับเผยแผ่นั่นเองได้เป็นเหตุ.

สุขภาพของท่านนับวันทรุดโทรมลงโดยลำดับ แต่งานเขียนของท่านก็คงกระทำเรื่อยไป ท่านได้เขียนบทความลงในหน้าหนังสือพิมพ์ ทางพระพุทธศาสนาของอังกฤษเสมอ บทความของท่านได้รับการยกย่องว่ามีลีลาภาษาอันเพริดพริ้งที่สุด. และวารสารพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนสมาคมอังกฤษนั้น นับเป็นวารสารชั้นเยี่ยม อุดมด้วยบทความของนักปราชญ์ทางพระพุทธ ศาสนาทั้งตะวันออกและตะวันตกอาทิเช่นท่านอนาคาริกธรรมปาละ, ศาสตราจารย์สุซูกิ, ศาสตราจารย์ริสเดวิด, โฮเวลสมิธ, เซอร์, ดี. บี. ชยติลกมาดามอเล็กซานดราดาวิดนีล เป็นต้น. ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖. (ค.ศ.๑๙๑๓) ท่านอานันทะได้รับการผ่าตัดแต่ก็ไม่ได้ผล สุขภาพของท่านทรุดลงไปอีก ท่านจึง

ตั้งใจจะเดินทางกลับไปพักผ่อนที่สหรัฐอเมริกา ที่นั่น ท่านมีน้องสาวอยู่ผู้หนึ่ง พอดีน้องสาวของท่านเดินทางมาประเทศอังกฤษ ท่านจึงตั้งใจเดินทางไปพบน้องสาวที่นั่น แต่ก็เกิดมีปัญหาถึงเรื่องพระวินัย โดยเฉพาะปัญหาเรื่องจับต้องทองเงิน เพราะการไปครั้งนี้ท่านไม่มีไวยาวัจจกรติดตามไปด้วย และก็ไปโดยทุนของพุทธศาสนิกชนชาวพะม่า หลังจากการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดแล้ว ท่านจึงจำใจสละเพศบรรพชิตที่ท่านครองมาถึง ๑๒ ปี กลับเป็นมิสเตอร์อัลลันเบนเนตต์ใหม่ ในเดือนพฤษภาคม ท่านเดินทางมาถึงเมืองลิเวอร์ปูล สรีรรูปของท่านได้เปลี่ยนแปลงจากลักษณะอันผึ่งผายอยู่ภายใต้ผ้าสีเหลืองคร่ำกลับเป็นผู้มีใบหน้าอันหม่นหมอง รูปร่างอันทรุดโทรมผิดจากเมื่อมาเที่ยวก่อนในฐานะภิกขุ แต่ความคิดความอ่านและอุปนิสสัยของท่านคงเป็นอย่างเดิมทุกประการ เมื่อถึงเวลาจะเดินทางไปสู่สหรัฐอเมริกา แพทย์ประ

จำเรือได้ตรวจร่างกายท่าน และออกความเห็นว่า ท่านมีโรคเช่นนี้ เมื่อถึงนิวยอร์คคงถูกห้ามมิให้ขึ้นจากเรือเป็นแน่ ท่านจึงหมดโอกาสที่จะไปอเมริกา และการเงินของท่านเล่าก็ร่อยหรอขาดแคลนลง ชาวพุทธมามกะอังกฤษจึงช่วยกันเรี่ยไรเงินช่วยเหลือท่าน. และทั้งๆ ที่สุขภาพอันทรุดโทรมเช่นนั้น ท่านก็ยังไม่ยอมหยุดพักที่จะทำงานเผยแผ่พระพุทธธรรม ทั้งทางเขียนบทความและทางปาฐกถา.

ในปี พ. ศ. ๒๔๖๕ แห่งเดือนธันวาคม วงการพระพุทธศาสนาแห่งอังกฤษ ได้สูญเสียซึ่งบุคคลสำคัญที่เป็นกำลังทางหลักวิชาการไป คือ ศาสตราจารย์รีส-เดวิด ท่านถึงแก่กรรมในปัจฉิมวัย อายุ ได้ ๘๐ ปี ต่อมาอีกไม่นาน ท่านอุลลันเบนเนตต์ก็ได้ล้มเจ็บหนักลง ถึงแม้ท่านจะได้รับทุกขเวทนาจากความเจ็บป่วยและก่อนหน้าจะถึงแก่กรรม ท่านก็ยังมีความสนใจถึงเสียงขับร้องของขอทานคนหนึ่งที่ถนน ท่านสั่งให้

คนนำเงินไปให้ และแล้วจากนั้นประมาณ ๒ ชั่วโมง อดีตภิกษุผู้นำคณะธรรมทูตชุดแรกของประเทศอังกฤษ ก็ค่อย ๆ มีลมหายใจแผ่วเบาลง ๆ และหมดสิ้นไปในที่สุด ในปี พ. ศ. ๒๔๖๖ ศิริชนมายุได้ ๕๐ ปี.

ท่านอัลลันเบนเนตต์ เป็นชาวตะวันตกที่ได้รับการอบรมด้วยลัทธิศาสนาอื่นมาแต่เยาว์. แต่แล้วท่านกลับมีปัญญาจักษุหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตลอดชีวิตของท่านได้เสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่งชีวิตเป็นพลีแก่พระพุทธศาสนา หรือพูดให้ถูกก็คือเป็นพลีแก่ประโยชนสุขของมหาชน ท่านมีปณิธานที่จะเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างขวางทั่วตะวันตก แต่พยาธิมารได้พยายามขัดขวางท่าน มิหนำท่านยังไม่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินเพียงพอที่จะทำงานชิ้นใหญ่ ๆ นั้น.

ประวัติพระพุทธศาสนา

ลัทธิมหายานในต่างประเทศ

(ในอินเดีย)

มหายานถือว่า พระพุทธองค์เทศนาพระธรรมอยู่ ๔๙ พรรษา ใน ๑๒ พรรษาแรกพระองค์เทศนาหลักธรรมของฝ่ายสาวกยาน อีก ๓๗ พรรษาตรัสหลักธรรมของมหายาน เมื่อพระศาสดาปรินิพพานลงไม่นาน พระมัญชุศรีโพธิสัตว์และพระอารยเมตไตรโพธิสัตว์กับพระอานนท์ พร้อมด้วยหมู่พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ ได้ชุมนุมยกสังคายนาพระธรรมมหายานขึ้น ณ ภูเขาจักรวาฬ แต่ในระยะ ๕๐๐ ปีหลังพุทธปรินิพพานเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาสาวกยาน รุ่งเรือง พระพุทธศาสนาได้เริ่มแตกนิกายขึ้น เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ต่อมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๔ ปรากฏว่ามีนิกายในพระพุทธศาสนาสาวกยานที่ใหญ่ ๆ อยู่ ๑๘

นิกาย มีนิกายที่สำคัญที่ทรงอิทธิพลคือนิกายมหาสังฆิกะกับนิกายสถวีระหรือเถรวาทซึ่งเป็นฝ่าย สาวกยานเดิม มูลเหตุของการแตกเป็นเพราะความขัดแย้งทางทัศนะธรรม, ปรัชญาและการประพฤติวินัย สงฆ์ฝ่ายหนึ่งรับเอาความคิดทางปรัชญาตลอดจนพิธีการบางอย่างของพราหมณ์เข้ามาเจือปนและเห็นว่าควรมีการแก้ไขผ่อนผันในสิกขาบทบางข้อ พวกนี้ได้แก่ฝ่ายมหา-สังฆิกะ อีกพวกหนึ่งไม่ยอม เห็นว่าควรรักษาพระพุทธ-ธรรมให้บริสุทธิ์ทั้งทางหลักทฤษฎีกับการปฏิบัติพวกนี้ได้แก่สงฆ์ฝ่ายสถวีระหรือเถรวาท อย่างไรก็ดีทั้ง ๒ ฝ่ายก็ได้มีนิกายปลีกย่อยแตกแขนงออกไปอีก ตามทัศนะอันไม่เหมือนกันของบรรดาคณาจารย์ จำเนียรกาลต่อมาได้แตกกันออกไปถึง ๑๘ นิกาย คือ ฝ่ายเถรวาทแตกออก ๑๑ นิกายมี วาตสิปุรีย (วัชชีบุตร) มหิศาสก, ธรรมคุปต, เสาตรนติก, สรวาสติวาทิน, กาศยปีย, สมกรานติวาทิน, สามมิตย, ศนนาคาริก

ภัทรยานิย, ธรรมโมตตุริย ฝ่ายมหาสังฆิกะมีสาขาแตกออกไป ๕ นิกาย คือ เอกวยหาริก, โลกุตริก, พหุศรุติย, ไจติก, ปรัชญปรติวาทิน คติธรรมของแต่ละนิกาย (ผู้ต้องการทราบประวัติและรายละเอียดพึงอ่านในคำบรรยายประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา ของข้าพเจ้าเทอญ) นิกายมหาสังฆิกะ, นิกายสรวาทติวาทิน-และเสาตรันติกนิกายเป็นนิกายที่สำคัญมาก มหา-สังฆิกะทรงอิทธิพลทางภาคใต้ของอินเดีย และภาค ตะ-วันออก, นิกายนี้มีปรัชญาละม้ายไปข้างพราหมณ์ สร-วาสติวาทินไปรุ่งโรจน์อยู่ทางเหนือของอินเดีย มีแคว้นคันธาระ, กาศมีระเป็นจุดศูนย์กลาง มหายานสรวาสติวาทินเป็นนิกายที่บูชาอภิธรรม ปรัชญาฝ่ายโยคาจารได้รับอิทธิพลจากนิกายนี้และเสาตรันติกมาก ส่วนเถร-วาทนั้นได้รับรัศมีจากภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ของชมพูทวีปไปรุ่งเรืองที่เกาะลังกา และกลายเป็นนิกายประจำของประชาชนตลอดจนพระราชาแห่งประเทศนั้น จากนั้น

จึงได้แพร่หลายเข้าสู่อาณาจักรต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน

การก่อตัวของมหายานเริ่มปรากฏเป็นเค้า ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๓ แต่ยังไม่โจ่งแจ้ง บรรดาทัศนะของคณาจารย์แห่งบรรดานิกายต่าง ๆ ทั้ง ๑๘ นั้นล้วนเป็นบ่อเกิดของมหายาน โดยเฉพาะฝ่ายมหาสังฆิกะ มหายานได้ค่อย ๆ ฟักตัวเองจากการเลือกเฟ้นผสมผสาน บรรดาปรัชญาในนิกายต่าง ๆ แล้วจึงได้ปรากฏรูปร่างขึ้นชัดแจ้งราวพุทธศตวรรษที่ ๖ มีพระอัศวโฆษ ชาวเมืองสาเกต ได้ประกาศลัทธิมหายาน ด้วยการแต่งคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร ซึ่งเป็นปรัชญาฝ่ายจิตตอมตวาทิน แต่นักปราชญ์ยังสงสัยกันว่าคัมภีร์นี้เป็นฝีมือของชาวจีนมากกว่า และพระอัศวโฆษน่าจะเป็นคณาจารย์ของฝ่ายสาวกยานมากกว่า (รายละเอียดเชิญดูในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา) คณาจารย์ของมหายานนิยมการแต่ง

พระสูตรถวายเข้าพระพุทธโอษฐ์ แบบเดียวกับพวกมหาสังฆิกะ ตอนนี้พระสูตรมหายานได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่มีอิทธิพลเท่าไรนัก จนตราบเท่าถึงพุทธศตวรรษที่ ๗ (ศักราชนี้ก็ยังเถียงกัน)มหา-ยานเกิดคนสำคัญขึ้นคนหนึ่ง คือ อาจารย์นาคารชุนแห่งอินเดียใต้ ได้ประกาศปรัชญาศูนยตวาทินขึ้นและด้วยนิพนธ์ของท่านชื่อ "มาธยมิกศาสตร์" ซึ่งนำปรัชญาของนานานิกายในพระพุทธศาสนากับปรัชญาของพราหมณ์มาวิพากษ์ พร้อมทั้งอธิบายปรัชญาศูนยตาขึ้น ได้ทำให้มหายานมีฐานะเด่นโดดข่มรัศมีของนิกายอื่น ๆ สิ้น ประชาชนหันมาเลื่อมใสในลัทธิใหม่นี้มากขึ้นทุกที ศิษย์ของพระนาคารชุนชื่อเทวะได้รับช่วยงานของอาจารย์อย่างเข้มแข็ง อาจารย์เทวะเป็นนักโต้วาทีมีชื่อ โต้เอาชนะพวกพราหมณ์มามากต่อมาก และสามารถกลับใจพวกพราหมณ์เป็นจำนวนล้าน ๆ ให้หันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาใน

ที่สุดก็ถูกพวกพราหมณ์ที่ริษยาฆ่าตาย อมตนิพนธ์ของท่านผู้นี้ คือคัมภีร์ "ศตศาสตร์" ตกราวพุทธ-ศตวรรษที่ ๙ อาจารย์อสังคะชาวแคว้นคันธาระได้ประกาศปรัชญาฝ่ายโยคาจารขึ้นโต้แย้งปรัชญาฝ่ายศูนยตาวาทินและฝ่ายจิตตอมตวาทิน ต่อมาน้องชายชื่อวสุพันธุ ซึ่งเดิมเป็นผู้เลื่อมใสในฝ่ายสาวกยาน แต่กลับใจมานับถือมหายาน ก็ได้เป็นตัวตั้งตัวตีแผ่ปรัชญาโยคาจารให้กว้างขวาง ท่านได้แต่งคัมภีร์หลายเล่มทั้งฝ่ายสาวกยานกับโยคาจาร ปรัชญาโย-คาจารเจริญข้ามหน้าฝ่ายศูนยตาวาทิน [illegible] ผู้ [illegible] หลังจากนั้นก็มักมีการวิพากษ์วิจารณ์ [illegible] ของปรัชญาทั้ง ๒ ระหว่างคณาจารย์ [illegible] พร้อมกับที่แคว้นมคธก็มีมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาชื่อ " นาลันทา " ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมความรู้นานาลัทธิศาสนาในอินเดียทั้งหมด เป็นมหาวิทยาลัยที่อยู่ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ ของกษัตริย์มคธและแคว้น

อื่น ๆ ทั้งในและนอกประเทศที่เลื่อมใสในพระพุทธ-ศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ อาจารย์ภาววิเวกแห่งศูนยตวาทินได้เขียนคัมภีร์ กรตลรตน-ศาสตร์ขึ้นลบล้างมติฝ่ายโยคาจาร และอาจารย์ธรรมปาละแห่งโยคาจารก็ได้แต่งคัมภีร์โต้แย้งมติฝ่ายศูนยต-วาทินเหมือนกัน นอกจากท่านทั้ง ๒ นี้แล้ว ต่อมายังมีคณาจารย์สำคัญของแต่ละฝ่ายอื่นๆอีกเช่นทินนาคะผู้เขียนตำราตรรกวิทยามีชื่อของอินเดีย, สถิรมติ, นันทะ, คุณมติ, ชินปุตร, วิชัยมิตร, ศุทธจันทระ, พุทธปาละ, จันทรกีรติ ฯลฯ เป็นต้น คณาจารย์เหล่านี้ได้เรียบเรียงคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ที่เรียกกันว่า " ศาสตร์ "ประกาศแนวคิดของตน ทำให้มหายานเจริญแพร่หลายทั่วชมพูทวีป

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๗ เป็นสมัยของวงศ์ปาละ พระพุทธศาสนาคงมั่นคงอยู่ในอินเดีย และมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่มคธ ตอนนี้ปรัชญาจิตตอมตวาท

กลับรุ่งเรืองขึ้นอีก และปรากฏว่าคณาจารย์ฝ่ายมหายานได้ยอมรับพิธีการของลัทธิฮินดูตันตระ เข้ามาดัดแปลงเป็นของพระพุทธศาสนา ประกาศลัทธิใหม่ว่า " พุทธตันตรยาน " หรือ " คุยหยาน " " รหัสยาน " " มนตรยาน " ซึ่งมีความหมายว่ายานลึกลับ และแต่งพระสูตร, ศาสตร์กันเป็นการใหญ่ เพื่อให้รับรองลัทธิใหม่นี้ ลัทธินี้ความจริงก็เริ่มฟักตัวมานาน มีลักษณะเช่นเดียวกับการฟักตัวของมหายานเหมือนกัน เดิมก็คงยอมอยู่ภายใต้อาณัติของมหายาน แต่เมื่อปรากฏว่ามีกำลังเข้มแข็งแล้วก็ประกาศตนว่าเป็นลัทธิใหม่ซึ่งมีทางบรรลุถึงโพธิได้เร็วกว่าและสะดวกกว่านิกายปรัชญาต่าง ๆ ทั้งฝ่ายสาวกยานและมหายาน บอกว่าเป็นมหายานชนิดที่สูงเหนือมหายานอื่น ๆ

ลัทธิพุทธตันตระแท้จริงก็คือการยอมตัวมอบหมายให้อยู่ภายใต้รัศมีของพราหมณ์มากขึ้นนั่นเอง ฉะนั้น

ลัทธินี้จึงอุดมไปด้วยเวทมนตร์อาคมขลังต่าง ๆ ตลอดจนการบำเพ็ญตบะพิธีบูชายัญญ์บวงสรวง มีการบูชาเพลิงเป็นต้น หนักเข้าก็เกิดมีการนำเหล้ายาปลาปิ้งและผู้หญิงเข้าไปยุ่งปนกับการประกอบพิธี เพื่อโมกษะอีกด้วย เมื่อพระพุทธศาสนาพ่ายแพ้แก่ลัทธิฮินดูเพราะการประพฤติของสงฆ์ทรามลงเช่นนี้ แต่ถึงกระนั้น ฐานะของพระพุทธศาสนา ก็ยังมั่นคงอยู่ในตอนตะวันออกของอินเดีย พระราชาแห่งวงศ์ปาละของวังคะก็ยังอุปถัมภ์ดูแลอยู่ และยังมีมหาวิทยาลัยชื่อวิกรมศิลา ซึ่งสั่งสอนลัทธิพุทธตันตระคู่กันไปกับมหาวิทยาลัยนาลันทา จนตราบถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ กองทัพของพวกอิสลามจึงได้บุกเข้าทำลายพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ, วังคะ ฯลฯ และเผามหาวิทยาลัยทั้ง ๒ เสียจนหมดสิ้น จับพระภิกษุฆ่า บังคับให้พุทธศาสนิกชนเข้ารีตถืออิสลาม พระพุทธศาสนา ซึ่งเจิดจ้าอยู่ ในมาตุภูมิ ของตนตลอด

ระยะกาล ๑๗๐๐ ปีเศษ ก็ถึงแก่กาลวิปโยคสูญหายจากไป ประทีปดวงใหญ่ซึ่งส่องมรรควิธีแห่งการพ้นทุกข์แก่ชาวภารตวรรษก็อัษฎงค์ดับไป แต่กลับไปเปล่งรัศมีขึ้นที่ประเทศต่าง ๆ แห่งอาเซียบูรพา และอาเซียอาคเณย์ พระพุทธศาสนาสาวกยานไปเปล่งรัศมีที่ลังกา, ไทย, พม่า, เขมรและลาว จำนวนผู้นับถือมีกว่า ๕๐ ล้านคน พระพุทธศาสนามหายานไปบรรเจิดแสงที่จีน, ญี่ปุ่น, ธิเบต, มองโกเลีย, แมนจูเรีย, ญวน, เกาหลี, สิขิม, ภูตาน, เนปาล จำนวนผู้นับถือกว่า ๕๐๐ ล้าน จำนวนสาวกฝ่ายมหายานนี้ว่าไปตามสถิติพลเมืองของประเทศ ซึ่งความจริงแล้วมีไม่ถึง ๓๐๐ ล้านคน เรามักจะพูมใจว่าจำนวนพุทธศาสนิกชนมีมากที่สุดในโลก ทั้งนี้เพราะรวมเอาพลเมืองประเทศจีนเข้าไปด้วยจึงดูมาก อันที่จริงชาวจีนใช่ว่าจะเป็นพุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังไทยกับพะม่า, เขมร, ลาวก็หาไม่ มีแต่ธิเบต, มอง

โกเลียและญี่ปุ่นเท่านั้นที่เราจะเชื่อถือในสถิติของพุทธ-ศาสนิกชนโดยแท้จริงได้ ฉะนั้นตามความจริงแล้ว ปริมาณพุทธศาสนิกชนน้อยกว่าคริสตศาสนิกชน ซึ่งขอให้พวกเราจงตระหนักในข้อนี้ให้มาก อย่าได้หลงว่าศาสนาของเราเจริญแล้วเลย ประเทศมหา-ยานในปัจจุบันที่นับถือว่าการพระศาสนารุ่งเรืองดีอยู่ก็เห็นจะมีแต่ประเทศญี่ปุ่นแห่งเดียวเท่านั้น

ในประเทศจีน

พระพุทธศาสนาเริ่มแผ่เข้าสู่ประเทศจีนตอนปลายราชวงศ์จิ๋ว แต่เป็นเพียงกระเซ็นกระสายเล็กน้อยมากมาราวพุทธศตวรรษที่ ๖ พระเจ้าฮั่นเม่งเต้ แห่งวงศ์ตังฮั่น ได้ส่งราชทูตไปสืบพระศาสนาจากอินเดีย (ศาสตราจารย์เหลียงฉีเชาว่ามาแต่บากเตรียเท่านั้น ดูพระพุทธศาสนาในอาเซียกลางของผู้เขียน) และได้นิมนต์พระภิกษุชาวอินเดีย ๒ รูป ชื่อ กาศยปมาตังคะ (เกียเฮียะม่อเท่ง) กับธรรมรักษะ (เต็กฮวบลั้ง) มา

ยังนครลกเอี๋ยงด้วย พระเจ้าฮั่นเม่งเต้ ทรงสร้างวัดขึ้น ณ นครลกเอี๋ยง พระราชทานนามว่า วัดแป๊ะเบ้ย (วัดม้าขาว) นับเป็นปฐมสังฆารามของจีน ฝ่ายพระกาศยปมาตังคะ ได้ลงมือแปลถ่ายทอด พระพุทธวจนะออกเป็นภาษาจีนมี "พระสูตร ๔๒ บท" (สี่จับยี่เจียงเก็ง) พระธรรมรักษ์แปล "ทศภูมิสังโยชนภินทนสูตร" (จับตี้ต้วนกักเก็ง) พระพุทธศาสนายังไม่แพร่หลายเท่าไรนัก ตกกลางพุทธศตวรรษที่ ๗ มีภิกษุชาวปาร์เซีย ชื่อ อันสิกา (ดูพระพุทธศาสนาในอาเซียกลาง) จาริกมาแปลคัมภีร์ถึง ๙๐ กว่าฉบับ ส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ของฝ่ายสาวกยาน ครั้นตกยุคสามก๊กภิกษุอินเดียจาริก มาประดิษฐานสีมา วินัยกรรมเป็นปฐมที่นครลกเอี๋ยง หรือ ทั้งให้อุปสัมปทา [illegible] และแปลวินัยปาฏิโมกข์ขึ้น เป็นการเปิดศักราชแห่งนิกายวินัยขึ้น สงฆ์ชาวแคว้นคังก๊อ ชื่อ คังเจงหวยได้จาริกมาแพร่พระพุทธธรรมที่จีนใต้ ชนะใจซุ่นกวน

เจ้าผู้ครองแคว้นหวู สำเร็จ พระพุทธศาสนาเริ่มแพร่หลายทั่วจีนใต้ ตกถึงสมัยราชวงศ์ไซจิ้น พระพุทธศาสนาแพร่หลายทั่วไปในประชาสังคม ธรรมทูตจากเตอรกีสตานบ้างจากอินเดียบ้าง จาริกมาแพร่ธรรมไม่ขาดสาย พระพุทธวจนะต่าง ๆ ได้ถูกเร่งรัดให้แปลถ่ายออกสู่ภาษาจีนเรื่อย ๆ พระพุทธศาสนาแพร่หลายทั่วไปในหมู่ประชาชน ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๙ สมณะจีนชื่อฮุ่ยเอียง ได้ตั้งสำนักสุขาวดีขึ้นที่ภูเขาลู่ซัว มณฑลกังไส สมณะฮวบเฮียนเริ่มตระเตรียมการจาริกไปอินเดียต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นักแปลคัมภีร์ชั้นเยี่ยมชื่อกุมารชีพจาริกมาแปลปกรณ์ต่าง ๆ ของฝ่ายศูนยตวาทิน ปรัชญามาธยมิก เริ่มเจริญแพร่หลาย พร้อมกันนั้นกุมารชีพได้แปลคัมภีร์สัตยสิทธิศาสตร์ของฝ่ายสาวก ยังให้กำเนิดนิกายสัตยสิทธิขึ้น ทั้งม่อชั่ม แปลมหาปรินิรวาณสูตรให้กำเนิดแก่นิกายนิรวาณ ตกกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐

คุณภัทรแห่งอินเดียกลางจาริกมาแปลพระสูตรสำคัญ ๆ เช่น ธรรมทุนทุภิ, ศรีมาลาเทวีและลังกาวตาร ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ โพธิรุจิแห่งอินเดียเหนือจาริกมาแปลทศภูมิศาสตร์และศาสตร์อื่น ๆ อีกมาก กับทั้งเป็นผู้ก่อกำเนิดนิกายภูมิศาสตร์ ต่อมาไม่ช้าโพธิธรรมแห่งอินเดียใต้ก็ได้จาริกมาแพร่นิกายธฺยานหรือเซ็น ปรมัตถะแห่งอินเดียตะวันตก จาริกมาแปลคัมภีร์ฝ่ายปรัชญาโยคาจาร และปรัชญาจิตตอมตวาทิน ตั้งนิกายสัมปริครหศาสตร์ขึ้น ความคิดเรื่องจิตตอมตะแพร่หลายทั่วประเทศ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ คณาจารย์ตีเจียประกาศปรัชญานิกายเทียนไท้แพร่หลายครอบนิกายนิรวาณ ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ต่อเนื่องถึงต้นศตวรรษที่ ๑๒ ท่านตรีปิฎกธราจารย์เฮี่ยงจังผู้ซึ่งเดินทางไปศึกษาพระพุทธธรรมอยู่ ณ มหาวิทยาลัยนาลันทาจาริกกลับมา ได้แปลคัมภีร์นับจำนวน ๑๓๔๗ ผูก ๗๖ ฉบับออกสู่พากย์จีน มีทั้งคัมภีร์

ฝ่ายศูนยตวาทินและโยคาจาร อัครสาวกของท่านชื่อกุยกี ได้ตั้งนิกายโยคาจารหรือธรรมลักษณะขึ้นครอบนิกายสัมปริครหะปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ภิกษุงเจ่งจาริกกลับจากอินเดียเผยแผ่การประพฤติวินัยบัญญัติอย่างเคร่งครัด และแปลวินัยปกรณ์ของนิกายต่าง ๆ มาก ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ คณาจารย์เฮี่ยงซัวตั้งนิกายอวตังสกครอบนิกายภูมิศาสตร์ นิกายเซ็นแตกออกเป็น ๒ ฝ่ายเหนือกับใต้ ตกกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ศุภกรสิงหะแห่งอินเดียตะวันตก วัชรโพธิ, อโมฆะแห่งอินเดียใต้ได้จาริกมาแพร่ลัทธิรหัสยานมันตระ กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นิกายเซ็นแยกออกเป็น ๕ นิกาย ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นิกายเทียนไท้แตกออกเป็น ๒ สำนัก ครั้นเข้ายุคพวกมองโกลปกครองจีน คือยุคราชวงศ์หงวน ลัทธิพุทธตันตระมนตระยานแบบธิเบต ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ยกขึ้นเป็นศาสนาประจำราชสำนัก แต่หาได้แพร่หลายใน

สังคมประชาชนไม่ ครั้นเข้าสมัยราชวงศ์เหม็ง พระพุทธศาสนานานานิกายเสื่อมทรามลงโดยลำดับ มีแต่นิกายเซ็นกับนิกายสุขาวดีเท่านั้นยังคงแพร่หลายอยู่จนถึงสมัยวงศ์แมนจูปกครองจีน พระพุทธศาสนาเสื่อมลงเรื่อย ทั้งนี้เพราะสงฆ์บริษัทมีความประพฤติทรามลง ไม่คิดร่ำเรียนพระปริยัติธรรมหรือเทศนาสั่งสอนแพร่พระพุทธธรรมแก่ประชาชน ถือการสวดมนตร์ภาวนาแต่ในพระอารามเป็นสรณะ งานธรรมทูตไม่มีผู้สนใจ พากันนั่งกินในบุญเก่าที่บูรพาจารย์สร้างไว้ให้เท่านั้น หนักเข้าสงฆ์ก็หันหาอาชีพด้วยวิธีสวดกงเต๊กให้คนตาย พระพุทธศาสนาในความรู้สึกของประชาชนนั้นคือพิธีกงเต๊กเท่านั้น เป็นดังนี้มาจนกระทั่งเข้าสู่ยุคปัจจุบัน เมื่อจีนเปลี่ยนการปกครองเป็นสาธารณรัฐรีปับลิคแล้ว รัฐบาลหาได้อุปถัมภ์อันใดไม่ พระพุทธศาสนาซึ่งมีสภาพดุจคนไข้หนัก มีลมอัสสาสะปัสสาสะน้อยเต็มที เมื่อเกิดการเปลี่ยน

แปลงจากระบอบสาธารณรัฐรีปับลิคเป็นระบอบการปกครองอีกระบอบหนึ่งในปัจจุบันไม่นานนี้ สภาพพระพุทธศาสนาจะเป็นอย่างไร ท่านผู้อ่านคงจะพอคาดคะเณถูก

พระพุทธศาสนาในธิเบต

กล่าวกันว่าในพุทธศตวรรษที่ ๙ พระพุทธศาสนาเริ่มแพร่หลายในธิเบต แต่ประวัติศาสตร์บอกแก่เราว่า พระพุทธศาสนาเริ่มแผ่ไปสู่ธิเบตในราวพุทธ-ศตวรรษที่ ๑๑ สมัยพระเจ้าสรองตสันคัมโปปกครองธิเบต โดยพระมเหษีของพระองค์ ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นเจ้าหญิงจีนทรงพระนามว่าบุ้นเซ้งกงจู๋ และอีกองค์เป็นเจ้าหญิงเนปาลผู้ทรงพระนามว่าภฤกุฏิเทวี ราชเทวีทั้ง ๒ ได้เป็นผู้ชักนำให้สวามีเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระเจ้าสรองตสันคัมโปทรงส่งราชทูตมาอัญเชิญพระพุทธ, พระธรรม พระสงฆ์ไปจากอินเดีย และได้สถาปนามหาวิหารโปตละอันเป็นที่ประทับของทะไลลา-

มะเดี๋ยวนี้ กับวัดใหญ่ ๆ อีกในธิเบต คณาจารย์ชาว อินเดียได้ข้ามภูเขาหิมาลัยนำพระพุทธศาสนาแบบมันตรยานตันตระเข้าไป เพราะลัทธินี้เป็นลัทธิที่ถูกอุปนิสัยรสนิยมของชาวธิเบตอันเป็นชาติที่มีความเป็นอยู่ในดินแดนลี้ลับนี้เป็นอย่างยิ่ง ลัทธิเดิมของชาวหิมพานต์พวกนี้เป็นลัทธิบูชาเทวะลึกลับซึ่งเต็มไปด้วยเวทมนต์อาถรรพ์ เรียกว่าลัทธิบอนปะ เมื่อพระพุทธศาสนาแบบตันตระซึ่งอุดมด้วยอาคมและมนตร์แพร่ไปถึงจึงได้รับการต้อนรับอย่างดีจากราชสำนักและประชาชน แต่พวกที่ยังเคร่งในลัทธิเดิมก็ยังคงทำการขัดขวางอยู่เสมอ ต่อมามีคณาจารย์แห่งลัทธิพุทธตันตระองค์หนึ่งชื่อคุรุปัทมสมภพ เป็นชาวอินเดียภาคเหนือและเป็นผู้บรรลุฌานอย่างสูง ได้ถูกอาราธนาไปธิเบต ท่านผู้นี้ได้ใช้อิทธิปาฏิหาริย์ยังศรัทธาปสาทะให้เกิดแก่ประชาชนเป็นอันมาก และได้ทำให้รากฐานของพระพุทธศาสนามั่นคงในแดนหิมวันตะนี้แต่ก็ได้ทำความไม่พอใจแก่เหล่าสาวก

ของลัทธิบอนปะมาก จำเนียรกาลล่วงมาถึงปรากฏว่า มีพระราชาธิบดีองค์หนึ่งทรงนามว่า พระเจ้าลางเดอ-ธรรมได้ทำพระองค์เป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนา แต่ในที่สุดก็ถูกคนลอบปลงพระชนม์สวรรคต พระราชาองค์ต่อไปได้เป็นอัครศาสนูปถัมภกทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วธิเบต เรารู้จักนามของพระพุทธศาสนาในธิเบตอีกชื่อหนึ่งคือลัทธิลามะ คำว่าลามะ มีความหมายว่าสูงสุดยอด พระสงฆ์ธิเบตก็เรียกว่าลามะคล้ายกับคนไทยเรียกภิกษุว่าพระ ซึ่งมาจากคำว่าวระแปลว่าประเสริฐนั่นเอง.

หลังอาจารย์คุรุปัทมสมภพก็ปรากฏว่ามีอาจารย์ในลัทธิพุทธตันตระต่าง ๆ องค์ บ้างก็มาจากมหาวิทยา-ลัยนาลันทา, วิกรมศิลาเดินข้ามโขดเขาห้วยระหานลำธารไปทำงานแปลคัมภีร์ในธิเบต อักษรของธิเบตก็มีรากฐานเกิดจากภาษาสันสกฤต อาจารย์ที่สำคัญอาทิเช่น อติศ, ศานตรษิต, ฯลฯ เป็นต้น

ในสมัยที่พวกมองโกลแผ่จักรวรรดินั้น ปรากฏว่ากุบไล่ข่านซึ่งได้เป็นจักพรรดิมองโกลครองประเทศจีน ทรงเลื่อมใสลามะธิเบตรูปหนึ่งชื่อฟาซือปา ลามะองค์นี้ได้คิดสร้างอักษรมองโกลขึ้น และได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสกลสังฆปรินายก สาวกของท่านได้ท่องเที่ยวจาริกไปทำงานธรรมทูตทั่วไปทางอาเซียภาคเหนือจดไซบีเรีย ทางใต้ได้ลงมาถึงหมู่เกาะมะลายูและแหลมอินโดจีนด้วย พระพุทธศาสนาแพร่เข้าสู่ประเทศมองโกเลีย แมนจูเลียก็อยู่ในตอนนี้ ครั้นตกยุคราชวงศ์เหม็ง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีคณาจารย์ธิเบตองค์หนึ่งชื่อตสองขะปะเป็นผู้ร่ำเรียนแตกฉานในพระไตรปิฎก ได้เห็นสังฆมณฑลแต่ก่อนนั้นประพฤติเลอะเทอะมุ่งแต่ในทางกฤตยาคุณอาคมขลังต่าง ๆ ละทิ้งการศึกษาและพระวินัย จึงได้ตั้งนิกายของตนขึ้นใหม่ ให้สงฆ์นุ่งห่มกาสาวพัสตร์สีเหลืองและบังคับให้ประพฤติพรหมจรรย์ถือปาฏิโมกขสังวรศีลอย่างเคร่งครัด และ

ให้ศึกษาปริยัติธรรมด้วย เนื่องจากนิกายเดิมทรงกาสาวพัสตร์สีแดง จึงได้เกิดเป็น ๒ นิกาย คือนิกายแดง ๆ นี้นับถือคุรุปัทมสมภพ เป็นปฐมาจารย์ สงฆ์ในฝ่ายนี้มีวัตตปฏิบัติทางวินัยหย่อนยานมาก ส่วนนิกายเหลืองนั้นนับถือตสองขะปะเป็นปฐมาจารย์ สงฆ์ในฝ่ายนี้ประพฤติวินัยเคร่งครัดกว่าพวกแรกมาก และนิกายนี้ได้เจริญล้ำหน้านิกายอื่นหมด นอกจากนิกายเหลืองและแดงแล้วยังมีนิกายปลีกย่อยอีกมาก.

เมื่อตสองขะปะมรณภาพ ได้มีอัครสาวก ๒ รูปสืบแทนตำแหน่งเจ้าคณะนิกายเหลืองต่อไป ด้วยวิธีอวตารคือตายแล้วกลับมาเกิดใหม่ และได้เป็นผู้ปกครองประเทศธิเบตด้วยเรียกว่า ทะไลลามะ และบันเชนลามะ ทะไลลามะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นทั้งสกลสังฆปริณายกและราชาธิราช คือเป็นผู้ปกครองทั้งฝ่ายพุทธจักรกับอาณาจักรด้วยอำนาจเด็ดขาด ส่วนบันเชนลามะมีอำนาจทางพุทธจักรฝ่ายเดียว พระราชวัง

ที่ประทับของทะไลลามะ เรียกว่าวังโปตละสร้างอยู่บนภูเขา ณ กรุงลัสสาอันเป็นนครหลวง ส่วนวังของปั้นเชนลามะชื่อตะชิลุมโปอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ห่างไกลไปจากนครลัสสา จนถึงปัจจุบัน ทะไลลามะสืบมาถึงองค์ที่ ๑๔ ปั้นเชนลามะองค์ที่ ๑๐ ชาวธิเบตเชื่อกันว่าทะไลลามะเป็นอวตารภาคหนึ่งของอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ส่วนปั้นเชนลามะเป็นอวตารภาคหนึ่งของอมิตาภะพุทธะ ธิเบตจึงได้กลายเป็นพุทธอาณาจักรแห่งหิมวัตด้วยประการฉะนี้ แม้พระพุทธศาสนาของธิเบตจะเป็นลัทธิพุทธตันตระ แต่การศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นธิเบตคงศึกษาหลักพระพุทธวจนะที่เป็นของฝ่ายสาวกยานและมหายาน ทั้งนี้เพราะธรรมทูตที่จาริกไปธิเบตส่วนมากเป็นอาจารย์ของมหาวิทยาลัยนาลันทา, และวิกรมศิลา ซึ่งแน่นอนและบรรดาปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์อินเดียแต่งไว้จะไม่ถูกนำไปด้วยนั้นย่อมมิต้องสงสัย ดังนั้นจึงปรากฏว่า

ปรัชญามหายานศูนยตวาทิน, ปรัชญามหายานอัสติวาทิน, ปรัชญาฝ่ายสาวกยาน, ตรรกวิทยา, ฮินดูปรัชญาเหล่านี้ จึงเป็นเรื่องที่ลามะชาวธิเบตเข้าใจซาบซึ้งดีอย่างยิ่ง อาจจะกล่าวได้ว่าผู้ที่แตกฉานเจนจบในปรัชญาศูนยตวาทินของนาคารชุนและปรัชญาแห่งสาวกยาน นิกายสรวาสติวาทินนั้น ต้องได้แก่ธรรมาจารย์ธิเบตนับเป็นยอดทีเดียว.

พระพุทธศาสนาในเวียตนาม

ประเทศญวนหรือเวียตนามนั้นเป็นประเทศเดียวในแหลมสุวรรณภูมิที่ยังคงนับถือพระพุทศาสนามหายานสืบเนื่องกันมาพันกว่าปีโดยมิได้เปลี่ยนแปลง ผิดกับประเทศไทย, พะม่า เขมร ซึ่งเคยรับนับถือมหายานอยู่พักหนึ่งแล้วก็เปลี่ยนไปเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทตามแบบลังกาวงศ์ ทั้งนี้เพราะญวนเป็นประเทศเมืองออกทางวัฒนธรรมของจีนรับอารยธรรม, วัฒนธรรมจากจีนเสียทุกอย่างแม้จนกระ-

ทั้งตัวหนังสือ อิทธิพลของอารยธรรมอินเดียที่แผ่มาสู่สุวรรณภูมิดุจน้ำหลากนั้นไปได้แค่ประเทศจามปา (ดินแดนแถบญวนใต้) เท่านั้นก็ต้องหยุดชะงักลงด้วยถูกมังกรจีนขัดขวางกั้นไว้ ตลอดเวลานับพันปี ญวนพยายามเรียนแบบจีนทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นอักษรศาสตร์ ขนบธรรมเนียมและศาสนา, ศิลปวิทยานานาชนิด ตัวอักษรของญวนเพิ่งจะเปลี่ยนเป็นตัวโรมันอย่างที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเมื่อสมัยฝรั่งเศสมาปกครองเท่านั้น ก่อนหน้านั้นใช้อักษรจีนทุก ๆ คำไปสิ้น ยิ่งเสียกว่าญี่ปุ่นเพราะญี่ปุ่นยังได้บัญญัติอักษรของตนขึ้นใหม่ใช้คละปะปนไปกับตัวอักษรจีน ตามประวัติศาสตร์ญวนกล่าวว่าพระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปสู่อาณาจักรญวนตกในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ มีท่านโพธิธรรมเถระเป็นผู้นำเข้าไป ท่านโพธิธรรมนี้ ญวนเรียกว่าดาด-หม่าโต๋ซือ ในแผ่นดินพระเจ้าเลียงบูเต้ตรงกับแผ่นดินพระเจ้าเหลียงบูเต้ของจีน พระพุทธศาสนาจึงได้ฝัง

รากฐานในแผ่นดินเวียตนาม ยุครุ่งโรจน์ของพระพุทธศาสนาตกอยู่ในวงศ์นี้ (คนละวงศ์กับของพระเจ้าดินามเต๊) ซึ่งเป็นสมัยที่ญวนกำลังมีอำนาจแผ่ลงมาทางประเทศจามปากับเขมร กษัตริย์ในวงศ์นี้ได้สถาปนาวัดวาอารามและอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรด้วยประการต่าง ๆ มีกษัตริย์อยู่ ๒ พระองค์ซึ่งมีพระราชศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาแก่กล้าถึงกับสละราชสมบัติออกผนวช กษัตริย์ ๒ พระองค์นั้น คือพระเจ้าติญรินตงหว่างเต๊และพระเจ้าลเหว่ตงหว่างเต๊ พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่เรื่อยติดต่อมาถึงสมัยวงศ์เตริ่ง พระเจ้าเตริ่งท้ายตงหว่างเต๊ จัดการสอบไล่ความรู้พระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ บำรุงการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างกว้างขวาง โปรดแต่งตั้งสมณศักดิ์แก่ผู้ที่สอบไล่ได้. ในวงศ์เตริ่งมีกษัตริย์อีก ๒ พระองค์เหมือนกันที่ได้สละราชออกผนวชเป็นสงฆ์ คือพระเจ้าเตริ่งญรินตงหว่างเต๊กับพระเจ้าเตริ่งอันตงหว่างเต๊กษัตริย์

พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระเจ้าเซียนตงหว่างเต้ ทรงสถาปนาพุทธวิหารไว้มาก พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วประเทศ เป็นศาสนาของประชาชนจนตราบเท่ากาลปัจจุบัน จักรพรรดิญวนองค์ปัจ-จุบันคือพระเจ้าเบาได๋ก็ทรงอุปการะพระพุทธศาสนาเป็นอันดีอยู่.

พระพุทธศาสนาในเกาหลี

พระพุทธศาสนาได้แผ่จากจีนสู่ประเทศเกาหลีราว ๑๕๐๐ ปีมาแล้ว ในสมัยหนึ่งได้เป็นศาสนาประจำชาติเกาหลี อารยธรรมของพระพุทธศาสนาครอบงำทั่วไปในชีวิตประจำวันของชาวเกาหลี นับตั้งแต่กษัตริย์ลงมาจนถึงสามัญชน โบสถ์วิหารมีอยู่ทั่วไปในนครน้อยใหญ่ แต่ภายหลังถูกอิทธิพลของลัทธิขงจื๊อเบียดบังให้เสื่อมลง จำเนียรกาลต่อมาได้ถูกรัศมีของคริสตศาสนาเบ่งข่มหมด ในยุคที่เกาหลียังตกอยู่ในอำนาจของญี่ปุ่น พระพุทธศาสนาทำท่าที่จะรุ่งเรือง

ขึ้น เพราะการช่วยเหลือของพุทธศาสนิกญี่ปุ่นมีพุทธสมาคม, ยุวพุทธิกสมาคม และวิทยาลัยศึกษาพุทธศาสตร์ตั้งขึ้นที่นครหลวง ฮันเฉิง แต่เมื่อญี่ปุ่นหมดอำนาจ รากฐานของพระพุทธศาสนาก็พังทลายลงทันที ปัจจุบันพระพุทธศาสนาแทบจะไม่มีความหมายอะไร ในความรู้สึกของชาวเกาหลีส่วนใหญ่เลย พระพุทธศาสนาในเกาหลีกำลังอาพาธหนักใกล้ต่อกาลอวสาน อย่างน่าสลดสังเวชอะไรเช่นนี้ อนิจจา!

พระพุทธศาสนในญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นได้รับพระพุทธศาสนาจากประเทศเกาหลีในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๐ สมัยพระเจ้าจักรพรรดิกิมเม แต่พระพุทธศาสนายังไม่สู้จะแพร่หลายนัก ต่อมาอีกกึ่งศตวรรษ ในแผ่นดินพระเจ้าจักรพรรดิซูอิโกะ อัครมหามนตรีผู้ทรงอำนาจเจ้าชายโชโตกุไทชิ หรือผู้ได้รับสมญาว่าอโศกแห่งญี่ปุ่นได้บำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลาย ฝังรากของพระพุทธธรรมลงสู่

แผ่นดินอาทิตย์อุทัยอย่างมั่นคงแน่นหนา ชนิดที่ไม่อาจมีอำนาจสิ่งใดมาขยับเขยื้อนได้ ต่อมาพระญี่ปุ่นเริ่มต้นจาริกข้ามทะเลมาศึกษาพระพุทธธรรมในเกาหลี, จีน เมื่อขากลับได้อัญเชิญพระพุทธธรรมและพระสงฆ์จีนตลอดจนพาเอาอารยธรรมของจีนติดเนื่องกับพระพุทธ-ศาสนาเข้าไปอยู่ในญี่ปุ่ด้วย ทำให้ประเทศญี่ปุ่นซึ่งยังเป็นอนารยะได้กลายเป็นชาติที่มีอารยธรรม, วัฒน-ธรรมอย่างจีนภายใต้การนำของพระพุทธศาสนา นิกายพระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมากในญี่ปุ่น มีมากยิ่งเสียกว่าจีน นิกายที่สำคัญมีดังนี้

๑. ริตูซยู (นิกายวินัย) แพร่เข้ามาญี่ปุ่นโดยสมณะกันซินเป็นชาวจีน ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒

๒. ฮอสโสซยู (นิกายธรรมลักษณ์) โดสโยนำมาจากจีน ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑

๓. เคกอนซยู (นิกายอวตํสก) โฮเบนเป็นผู้ตั้ง

สำนักนี้ในญี่ปุ่น ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒

๔. เทนไดซยู (นิกายเทียนไท้) เด็งกโยไดฉิ เป็นผู้ตั้งในญี่ปุ่น หลังจากกลับจากจีนเมื่อต้นพุทธ-ศตวรรษที่ ๑๓ มีสาขาแตกออกไป ๓ สาขา

๕. ชินก็งอนซยู (นิกายมนตรยาน) โกโบไดฉิ เป็นผู้ตั้งในญี่ปุ่น หลังจากกลับจากจีนเมื่อต้นพุทธ-ศตวรรษที่ ๑๓ มีสาขาใหญ่อยู่ ๒ สาขา คือ โคกิกับชิงกิ ทั้ง ๒ สาขาแยกออกเป็น ๑๑ สาขา

๖. ยูซูเน็มบุตซุซยู เรียวนินผู้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นผู้ตั้ง

๗. จโยโดซยู โฮเนนโชนินเป็นบิดรแห่งนิกายนี้ ประกาศนิกายนี้ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖ มีสาขาแยกออกเป็นหลายสาขา

๘. ชินซยู ชินรานโชนินเป็นผู้ตั้งในราวต้นพุทธ-ศษวรรษที่ ๑๗ นิกายนี้มีสาขา ๑๐ สาขา

๙. เซ็นซยู (นิกายธยาน) มีขาใหญ่ ๒ สาขาๆ

คือรินซายและโซโตเดิมตั้งขึ้นในจีน โดเก็นนำนิกายโซโตมาญี่ปุ่นในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ไอซายนำนิกายรินซายมาญี่ปุ่นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ รินซายแยกสาขาออกอีก ๑๔ สาขา

๑๐. นิกายนิชิเร็นชยุ นิชิเร็นโชนินเป็นผู้ตั้งราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แยกออกหลายสาขา

นอกจากนี้ยังมีนิกายโอบากุ, ซายชยู ฯลฯ สถิติวัดทั้งหมดในญี่ปุ่นมี ๗๙,๙๙๒ วัด พุทธศาสนิกชนมี ๔๕ ล้าน ๗ แสน ๘ หมื่นเศษ ในจำนวนพลเมือง ๗๐ กว่าล้าน นิกายชินชยูมีผู้นับถือมากที่สุดคือมีถึง ๑๓ ล้าน ๒ แสน ๓ หมื่นเศษ มีวัดของนิกายถึง ๑ หมื่น ๙ พันเศษ รองลงมาได้แก่นิกายชินกงอน มีผู้นับถือ ๙ ล้าน ๑ แสนเศษ มีวัด ๑ หมื่นเศษ ถัดมาได้แก่นิกายจโยโค มีผู้นับถือ ๓ ล้าน ๖ แสน ๔ หมื่นเศษ มีวัด ๗ พันกว่าวัด นิกายเซ็นสาขาโซโตมีผู้นับถือ ๖ ล้าน ๘ แสนเศษ สาขารินซายมีผู้นับถือ ๒ ล้าน

๕ แสนเศษ นิกายฮอสโสมีผู้นับถือน้อยที่สุดมีเพียง ๑ หมื่นเศษเท่านั้น พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เจริญรุ่งเรืองมาก มีมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาอยู่ถึง ๖ มหาวิทยาลัย แต่ละมหาวิทยาลัยมีนักศึกษานับจำนวนพัน ๆ การศึกษาทางปริยัติก็กว้างขวางศึกษาทั้งภาษาสํสกฤต, บาลี, ธิเบต, เตอร์ก, จีน, อังกฤษ, ฝรั่งเศส, เยอรมัน พระไตรปิฎกบาลีก็แปลออกสู่ภาษาญี่ปุ่นจบบริบูรณ์ (เมืองไทยเราชื่อว่าเป็นเมืองบาลีแต่พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยเห็นแปลกันมาเกือบสิบปีแล้วยังไม่พิมพ์เสร็จสักที่ขายหน้าเขาเหลือเกิน) หนังสือเกี่ยวกับการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาทั้งมหายาน สาวกยานมีนักปราชญ์ช่วยกันเขียน ช่วยกันแต่ง พิมพ์ออกสู่บรรณโลกหลาย ๆ ประเภทเช่น ประเภทประวัติ, ประเภทหลักธรรม, ประเภทโบราณคดี นับจำนวนในปีหนึ่ง ๆ หลายสิบล้านเล่ม มีวางขายกันทั่วไปในร้านขาย

หนังสือทุก ๆ ราน บางร้านจัดเป็นแผนกจำหน่ายหนังสือทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะก็มาก แต่ละนิกายแข่งขันกันเผยแผ่พระพุทธธรรม ทำความดีให้แก่สังคม แทนที่จะมาคิดแก่งแย่งกันทางตำแหน่งอำนาจ เขาแข่งกันสร้างโรงพยาบาลสาธารณะ, สถานสงเคราะห์คนชราทุพพลภาพ, โรงเลี้ยงเด็กอนาถา, สถานสงเคราะห์คนว่างงาน, โรงเรียน, สถานประกาศธรรม, แข่งกันออกหนังสือนิตยสารแพร่พุทธธรรมทั้งในภาษาของชาติและภาษาต่างประเทศ เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วพระพุทธศาสนาจะไม่รุ่งเรืองได้อย่างไร ถึงแม้จะเป็นการแข่งขันกันก็เป็นการแข่งขันกันเพื่อทำความดีให้แก่ประชาชน. โดยต่างมีหลักธรรมประจำใจคือเมตตากรุณาเป็นหลัก พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นจึงกล่าวได้ว่ารุ่งโรจน์ที่สุดยิ่งกว่าประเทศพระพุทธศาสนาใด ๆ ในด้านมีการศึกษาก้าวหน้าและด้านเผยแผ่ทำประโยชน์ให้สังคม ถูกต้องตามพระบรมพุทโธวาททุกประการ.

พระเจ้ากรุงสยาม
ตอบ
การเชิญเข้ารีต

กาลโพ้นสมัยที่กรุงศรีอยุธยายังรุ่งเรืองดีอยู่ มีกษัตริย์หลายพระองค์เสวยราชย์สืบเนื่องกันมา จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ แห่งราชวงศ์ปราสาททอง ในหลวงพระองค์นี้ทรงรอบรู้รัฏฐาภิปาลโนบาย และทรงเป็นนักรบ ได้ขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวาง และเนื่องด้วยรัฏฐาภิปาลโนบายอันชาญฉลาด ในหลวงจึงทรงอุ้มชูอุปการะพวกฝรั่ง ซึ่งมาเที่ยวค้าขายแผ่จักรวรรดิกันทางตะวันออกหลายชาติหลายภาษาด้วยกัน พระองค์ทรงมีเสนาฝรั่ง พวกบาดหลวงสอนศาสนาก็ได้รับราชอุปการะหลายอย่างหลายประการ เช่นสร้างโรงสวดพระราชทาน และให้อิสรเสรีใน

การประกาศศาสนาเป็นต้น จนเกิดกิตติศัพท์ว่า พระเจ้ากรุงสยามพระองค์นี้สนพระทัยในคริสตศาสนามาก เลื่องลือไปทั่วยุโรป โดยเฉพาะที่ราชสำนักฝรั่งเศส พวกบาดหลวงฝรั่งเศสคิดกันว่า ถ้าสามารถทำให้ในหลวงกลับพระทัยมาเลื่อมใสในคริสตศาสนาได้ คนไทยทั้งประเทศก็ต้องพลอยเข้ารีตด้วยเป็นแน่ จึงมีบาดหลวงบางคน ที่เคยอยู่ในกรุงศรีอยุธยามาก่อนคิดอ่านเพ็ดทูลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เจ้าเหนือหัวของฝรั่งเศสในสมัยนั้น ให้ทูลเชิญสมเด็จพระนารายณ์เข้ารีตเป็นทางการ จะได้เป็นพระราชเกียรติยศว่าสามารถทำพระราชศรัทธาให้บังเกิดขึ้นในพระทัยของพระเจ้า-กรุงสยาม ผู้ทรงดำรงฐานะเป็นเจ้าเหนือหัวของประชาชนเป็นจำนวนมาก และมีเมืองประเทศราชขึ้นอยู่มากมาย พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กษัตริย์ผู้เคร่งครัดในคริสตศาสนาทรงชอบพระทัยมากในข้อทูล รัฐบาลฝรั่งเศสก็เห็นดีด้วย ฉะนั้นราชทูตคณะหนึ่งภายใต้

พระนามของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีนายเชอวาเลีย เดอโชมองต์ เป็นเอกอัครราชทูต มีบาดหลวงชัวซี เป็นตำแหน่งรอง และพระโปรดศึกแก่พระเจ้ากรุงสยามด้วย. จึงได้เดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลมาเป็นระยะทางหลายพันไมล์ มาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้า-พระยากรุงศรีอยุธยาในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๒๒๘

ครั้งนั้น เมืองไทยมีคนสำคัญในการติดต่อกับต่างประเทศอยู่คนหนึ่ง คือ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (ฟอล-คอน) ซึ่งเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ของไทยคนเดียวที่เป็นฝรั่งชาติกรีก แต่รู้ภาษาไทยดี เป็นที่โปรดปรานของในหลวงมาก เมื่อข่าวว่าเรือทูตฝรั่งเศสมาถึงสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา เจ้าพระยาวิชาเยนทร์คงจะทราบระแคะระคายว่า พวกทูตชุดนี้มีจุดประสงค์มาทูลเชิญในหลวงเข้ารีตด้วย จึงได้ถามพวกคนในคณะทูตที่มารายงานธุรกิจบางเรื่องว่า นอกจากการที่ราชทูตฝรั่ง-เศสจะมาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามโดยปกติแล้ว ราชทูต

ยังได้รับคำสั่งพิเศษอะไรหรือไม่ พวกนั้นก็ตอบให้ไม่เป็นที่แจ่มแจ้ง ครั้นวันรุ่งขึ้นสังฆราชคริสตจักรทางกรุงศรีอยุธยา ชื่อ เดอเมเตโลโปลิศ มาหาเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ที่บ้าน เจ้าคุณจึงถามถึงเรื่องการมาของราชทูต สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศ ซึ่งลงไปเยี่ยมเยียนเอกอัครราชทูตในเรือแล้วก็ตอบว่า มีจุดประสงค์ใหญ่ก็ให้มาทูลเชิญพระเจ้ากรุงสยามเข้ารีต เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ก็ตกใจมาก บอกว่าพระเจ้าหลุยส์ถูกคนหลอกเสียแล้ว เพราะอย่างไรเสีย สมเด็จพระนารายณ์ก็จักไม่เข้ารีตอย่างเด็ดขาด ไม่ใช่ว่าพอทรงพระราชทานสร้างโรงสวดหรืออุปการะคณะบาดหลวงแล้ว เป็นต้องแสดงว่าในหลวงทรงพระราชศรัทธาในคริสตศาสนา เหตุผลเรื่องนี้ยังไม่เพียงพอที่แสดงว่าในหลวงจักทรงเข้ารีตได้เลย สังฆราชบาดหลวงก็เห็นด้วยบอกว่า ตนก็ไม่เห็นวี่แววว่าจักทรงเข้ารีตได้อย่างไร ในเมื่อยังทรงเลื่อมใสในพระ

พุทธศาสนาอย่างแข็งแรง เจ้าพระยาวิชาเยนทร์จึงกำชับไม่ให้สังฆราชบาดหลวงแปลคำบังคมทูลเรื่องศาสนาของราชทูตเป็นอันขาด เกรงจะเป็นที่ขัดพระทัยของพระเจ้าอยู่หัว แล้วเมื่อมีโอกาสพบปะกับเชอ. วาเลีย เดอโชมองค์ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ก็พยายามชี้แจงว่าไม่ควรจะทูลเรื่องศาสนากับในหลวง แล้วยกเหตุผลแจงลี้เบียให้ราชทูตฟังต่าง ๆ แต่นายโชมองต์ไม่ยอมฟังเสียง บอกว่าตนจะต้องปฏิบัติตามราชโองการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส อย่างเคร่งครัด เมื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์คราวใด นายโชมองต์ก็ทูลเรื่องให้เข้ารีตคราวนั้น แต่นายโชมองต์พูดภาษาไทยไม่ได้ ต้องคอยให้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์แปลให้ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ก็ไม่ยอมแปล กลับพูดเรื่องอื่นเสีย จนภายหลังเมื่อนายโชมองต์รู้ความจริงเข้าก็โกรธเสนาบดีมาก นายโชมองต์จึงใช้วิธีถวายสาส์นแต่สมเด็จพระนารายณ์ คราวนี้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์

จำใจต้องแปลถวายแต่แปลในขณะที่ในหลวงประทับอยู่ในที่รโหฐาน เจ้าพระยาวิชาเยนทร์เสนาบดีไทยชาติฝรั่ง ทั้งหนักใจทั้งเกรงกลัวว่าจะทรงกริ้ว จึงทูลขอพระราชทานอภัยโทษเสียก่อน แล้วก็แปลข้อความในสาส์นนั้นอย่างยืดยาว สรุปแล้วได้ความว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขอทูลเชิญ พระเจ้ากรุงสยามมานับถือศาสนาอันเดียวกัน เพื่อจะได้กระชับสายสัมพันธ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งขึ้น ทูลว่า การที่สมเด็จพระนารายณ์แผ่พระราชอาณาเขตได้กว้างขวาง ก็เพราะการดลบันดาลของพระเจ้าผู้สร้างโลก ตอนท้ายผู้แปลก็ทูลเชิญด้วยตนเองด้วยว่า ถ้าในหลวงทรงเข้ารีตแล้ว ตนถึงจะมีชีวิตได้ตั้ง ๑,๐๐๐ ชีวิต ก็จะยินดีสละถวายและยังทูลขอว่า ถ้าจะรับสั่งในทางที่ผิดหวังต่อราชทูตแล้ว ก็ขออย่าให้ตนต้องเป็นผู้เชิญกระแสรับสั่งไปบอกราชทูตเลย

ตลอดเวลาที่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์กราบทูลอย่าง

ยืดยาวนั้น ในหลวงทรงสดับนิ่งอยู่ ครั้นสิ้นกระแสกราบทูลแล้ว จึงทรงถามว่า ผู้ใดที่ไปทูลพระเจ้าหลุยส์ว่าพระองค์ทรงเลื่อมใสในคริสตศาสนา เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ก็ทูลว่า ไม่ทราบ แต่คงจะเป็นเพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเห็นในหลวงอุปการะพวกบาดหลวง เป็นต้นเหตุแสดงอยู่ กับทั้งราชทูตยังทราบว่าพวกทูตอิหร่านได้ถวายคัมภีร์โกหร่านให้ทรง และทั้งทูลเชิญให้เข้ารีตถือลัทธิมหหมัด ดังนั้นจึงต้องรีบทูลเชิญให้ทรงเข้ารีตลัทธิคริสต์บ้าง ในหลวงจึงรับสั่งว่า

"เราอยากหนักหนาที่จะให้ราชทูตฝรั่งเศสอยู่ในที่นี้ เพื่อจะได้เห็นว่าเราจะตอบราชทูตเปอรเซีย (คืออิหร่าน) อย่างไร แต่ข้อนี้เป็นความจริงว่า ถ้าเราเป็นผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอย่างใดแล้ว ทำอย่างไร ๆ เราก็คงจะไม่เลือกเอาศาสนามหหมัดเป็นแน่ แต่ในข้อที่จะตอบราชทูตฝรั่งเศสนั้น เจ้าจงไปบอกราชทูตแทนเรา

ว่า เรามีความขอบพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส อย่างยิ่ง ที่ได้ทรงแสดงไมตรีต่อตัวเราดังนี้ และการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแสดงไมตรีต่อเรานั้น เป็นการที่ได้ทราบกันแพร่หลายในฝ่ายทิศตะวันออกแล้ว เพราะฉะนั้นเราจึงขอบพระคุณยิ่งนัก แต่การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเรา มาแนะนำการอันยากเช่นนี้ และเป็นเรื่องที่เราไม่มีความรู้เลยนั้น เป็นเรื่องที่กระทำให้เราเสียใจเป็นอันมาก แต่ขอให้พระ-เจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณอย่างล้ำเลิศ ได้ทรงตรึกตรองดูว่า การที่จะเปลี่ยนศาสนซึ่งได้เคยนับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒๒๒๙ ปีแล้ว จะเป็นการสำคัญและลำบากสักเพียงไร อีกประการหนึ่ง เราก็มีความประหลาดใจมากกว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเราได้ทรงมาเป็นธุระในการอันเป็นกิจของพระเป็นเจ้า เพราะเราก็เห็น

ว่าพระเป็นเจ้าเองก็หาได้ฝักใฝ่ในเรื่องนี้ไม่ เพราะการที่มนุษย์เรามีร่างกาย มีวิญญาณ มีธรรมชาติอย่างเดียวกัน ไม่ใช่พระเป็นเจ้าเป็นผู้ทำให้เป็นเช่นนั้นดอกหรือ ? ถ้าพระเป็นเจ้าจะโปรดให้มนุษย์ทั้งปวงมีความนับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเป็นเจ้ามิทำให้มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาร่วมศาสนาเดียวกันหรือ ? แต่นี่พระเป็นเจ้าก็ไม่ต้องการให้เป็นเช่นนั้น กลับปล่อยให้มีศาสนาต่าง ๆ กันทั่วโลกตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะไม่ควรเชื่อหรือว่า พระเป็นเจ้ามีความประสงค์จะให้มนุษย์เราได้นับถือและบูชาพระองค์ด้วยวิธีและลัทธิต่าง ๆ กัน ดังเราได้เห็นอยู่แล้วว่าต่างพวกก็ต่างนับถือและบูชาพระเป็นเจ้าตามลัทธิของตัว แต่อย่างไรก็ดี เราก็รู้กันอยู่แล้วว่าการทั้งปวงจะเป็นอย่างไรก็ต้อง-สุดแล้วแต่พระเป็นเจ้าจะสั่งให้เป็น เพราะฉะนั้น

เราจึงขอมอบกายของเราและแผ่นดินของเรา ให้อยู่ในความปกครองของพระเป็นเจ้า กาลต่อไปข้างหน้าจะดีร้ายประการใด ก็แล้วแต่พระเป็นเจ้าจะโปรดเถิด ฯลฯ ...." (จากจดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์)

ครั้นในหลวงทรงแสดงความฉลาดล้ำ ตอบอย่างบัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น ยกหลักคริสตศาสนานั้นเองขึ้นมาอ้างเช่นนี้แล้ว ก็ตรัสถามเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่า "แต่นั่นแหละ ข้อต่าง ๆ ที่เรายกขึ้นมาอ้างนี้ ราชทูตฝรั่งเศสจะว่ากระไรบ้าง ? เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ซึ่งคงมีความรู้สึกสมน้ำหน้าความดื้อดันของนายโชมองต์ และรู้สึกผิดหวังในฐานะที่ตนเป็นคริสตศาสนิกก็กราบทูลสนองพระราชดำรัสว่า "ราชทูตฝรั่งเศสก็คงจะไม่ทราบที่จะพูดว่ากระไรได้ เพราะตามที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้รับสั่งมาทั้งนี้ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นข้อสำคัญ ๆ ทั้งนั้น แต่ราชทูตฝรั่งเศสก็

คงจะอดนึกไม่ได้ว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระปรีชาสามารถเหลือล้น...”

แล้วเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ก็จำใจเขียนพระบรมราชโองการตอบเรื่องศาสนา ตามที่ในหลวงรับสั่งไปให้นายโชมองต์ และนายโชมองต์ก็ได้แต่ทำตาปริบ ๆ อับจนหนทางที่จะทูลเชิญต่อไปอีก ด้วยในหลวงทรงอ้างพระเป็นเจ้าของตนว่าเป็นผู้อาจดลบันดาลความเป็นไปในโลกได้ต่าง ๆ เช่นที่ตนเคยทูลไปว่าการที่ในหลวงทรงชนะอริราชศัตรูแผ่พระราชอาณาเขตกว้างขวางเป็นเพราะพระเจ้าบรรดาล ในหลวงท่านก็จักรอให้พระเจ้าบันดาลให้พระองค์ทรงเกิดพระราชศรัทธาขึ้นเองเหมือนกันเช่นนี้ เป็นอันว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และรัฐบาลฝรั่งเศสตลอดพวกคริสตศาสนิกชนต้องผิดหวัง แต่ก็จะโกรธพระเจ้ากรุงสยามไม่ได้เลย ทั้งนี้ก็ด้วยพระปรีชาสามารถในพระราชดำรัสตอบอันคมคายของอดีตพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์นั้น.

พุทธธรรมกับปรัชญาทุนิยม

ราว ๓ ศตวรรษเศษล่วงมา อาเธอร์ โชเป็น-เฮาเออร์ (Arthur Schopenhaner) ปรัชญาเมธีชาวเยอรมันได้กล่าวถ้อยคำว่า *โลกนี้ชั่วร้ายและชีวิตเป็นทุกข์* เขาถูกคนประณามว่าเขาเป็นปรมาจารย์แห่งลัทธิทุนิยม (Possimism) ที่มองทุกสิ่งด้วยใจอันแห้งแล้งและเบื่อหน่าย แต่โชเป็นเฮาเออร์ก็ได้กล่าวอีกว่า *เจตจำนง* (Will) *ของเราได้สร้างโลกและชีวิตขึ้น และความทุกข์จะดับได้ต้องดับที่เจตจำนง* นับถอยหลังขึ้นไปอีก ๒๔ ศตวรรษ เมื่อพระศากยมุนีพุทธะแห่งลุ่มแม่น้ำคงคาตรัสแก่บรรดาพระสาวกว่า *ความเกิดเป็นทุกข์, ความแก่, เจ็บและตายก็เป็นทุกข์* พวกนักศึกษาบางคนได้รับตะครุบพระพุทธโอวาทตอนนี้ไปวิจารณ์ว่า พระพุทธองค์ก็เป็นปรมาจารย์แห่งปรัชญา

ทุนิยมเหมือนกันมีฐานะเดียวกับโชเป็นเฮาเออร์ แต่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า *คำสอนเรื่องทุกข์ของพระพุทธองค์กับปรัชญาทุนิยมของโชเป็นเออร์จะอยู่ในแนวระดับเดียวกันหรือไม่ ? และเป็นความจริงหรือเปล่าที่ว่าพระองค์ก็เป็นนักทุนิยมไปด้วย ?*

ความคิดของโชเป็นเฮาเออร์ในเรื่องทุกข์และเจตจำนงอันเป็นเหตุเกิดของทุกข์นั้น เข้าใจว่าได้รับอิทธิพลจากปรัชญาฮินดูและพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยว่า *เรื่องเจตจำนงของเขานั้นตรงกันกับคำว่าตัณหาในพระพุทธศาสนา และศาสนาฮินดู* พระพุทธศาสนากล่าวว่า *ตัณหาหรือเจตจำนงของมนุษย์ที่มีต่อกาม, ภพ, ล้วนเป็นสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์* แต่เจตจำนงของโชเป็นเฮาเออร์หาได้หมายลึกซึ้งเท่าความหมายของคำ ว่า ตัณหา ในพระ พุทธ ศาสนาไม่ *ปรัชญาทุนิยมของเขาถึงแม้ได้บอกทางออกของทุกข์ด้วยการทำลายเจตจำนง แต่ทว่าวิธีที่จะทำลายเจต-*

จำนงอย่างถูกต้อง และเป็นผลสำเร็จอย่างแท้จริงนั้น พุทธิพลอย่างโชเปนเฮาเออร์ยังห่างไกลต่อความสามารถที่จะแสดงนั้นมากมาย และดังนั้นตลอดชีวิตของเขาจึงเต็มไปด้วยเรื่องของความกลุ้มอกกลุ้มใจเห็นคนอื่นเลวไปหมด อันเป็นธรรมดาของนักปรัชญาส่วนมากผู้มีความเขลาต่อการจะเอาชนะตนเอง.

พระพุทธศาสนาไม่ได้ติเตียนเจตจำนงอย่างหมดราคาเช่นโชเปนเฮาเออร์ เพราะเจตจำนงก็มีส่วนที่จะนำความสุขมาให้แก่ชีวิตเหมือนกัน คือแก่ชีวิตที่ยังวิวัฒน์ไปไม่ถึงขั้นอันสมควรต่อการเข้าถึงความจริง เจตจำนงที่เป็นบุญเป็นกุศล ก็เป็นเกาะกลางสมุทรสำหรับให้ชีวิตนั้นพักได้ จนกว่าจะข้ามวัฏฏสงสารไป.

ในอังคุตตรนิกายเราจึงพบภาษิตว่า " ร่างกายเกิดเป็นมาด้วยตัณหา บุคคลพึงอาศัยตัณหาละตัณหาได้" เหตุนั้นพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้ปฏิเสธถึงคุณค่าแห่งความสุขบนรากฐานของเจตจำนงที่ดี

มีเหตุผล พระพุทธองค์ได้ทรงสอนวิถีบรรลุถึงความสุข อย่างชาวโลกเช่น ความสุขในการครองคู่ของสามีภริยา และความสุขระหว่างบิดามารดากับบุตรนายกับผู้รับใช้ และความสุขระหว่างเพื่อนเป็นต้น แม้จนกระทั่งพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีซึ่งเป็นชั้นที่สุดกงอมแก่กล้าต่อการบรรลุเป็นพระอรหันต์ ท่านก็ยังมีเศษแห่งเจตจำนงเหลืออยู่อย่างบาง ๆ.

เจตจำนงในพระพุทธศาสนาจำแนกออกเป็น ๓ คือ

กามตัณหา เจตจำนงต่อความสุขที่เกิดจากรูป, รส, กลิ่น, เสียง, สัมผัส.

ภวตัณหา เจตจำนงต่อการเกิดอีกและความปรารถนาในความสุขในภพทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง ๆ ขึ้นไป เช่นความสุขของโยคีผู้บำเพ็ญฌานเป็นต้น

วิภวตัณหา เจตจำนงที่ปฏิเสธต่อคุณค่าของศีลธรรมกับผลของการกระทำที่ดีและชั่วเป็นต้น เพราะมีความเห็นว่าตายแล้วก็ขาดสูญจึงไม่ต้องกังวลในการ

ทำคุณงามความดีอะไรอีก

ในบรรดาเจตจำนงทั้ง ๓ ประการนี้ เจตจำนงที่พระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธอย่างเด็ดขาด และถือว่าเป็นข้อเสียหายอย่างรุนแรงมากก็คือ *เจตจำนงประการสุดท้าย ซึ่งเป็นเจตจำนงที่ทำลายเจตจำนงอันดีทั้งหลายของมนุษยชาติ เพราะเป็นการโค่นรากฐานแห่งจริยศาสตร์ศีลธรรมของสังคมโลก* พระพุทธศาสนาเรียกพวกที่มีเจตจำนงประการหลังนี้ว่า มิจฉาทิฏฐิ ส่วนเจตจำนงอีก ๒ ประการนั้น พระพุทธศาสนามิได้ประณามว่าเป็นคนชั่วร้ายอะไรเลย นอกจากกล่าวว่าเป็นการสนองความจำนงหวังชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้น แล้วก็จะสลายไปไม่อยู่กับเราได้ตลอดไป และในขณะที่มันเปลี่ยนแปลง เราผู้ไปยึดถือเกาะเกี่ยวเข้าก็เกิดความไม่สบายใจ นี่คือทุกข์ละ.

พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้เราหลบหนีชีวิตอย่างคนขี้ขลาดตาขาวที่ยอมจนแต้มแก่ปัญหาชีวิต แต่พระองค์

สอนว่า *เราต้องเผชิญกับความจริงในชีวิตด้วยการใช้ปัญญาอย่างกล้าหาญ และนั่นแหละคือความพ้นทุกข์* พระนิพพานซึ่งเป็นสภาพแห่งความดับสนิทของทุกข์ยากทั้งหลายไม่ได้ตั้งอยู่ที่นั่นที่นี่ ไม่ใช่โลกสวรรค์วิมานที่อยู่สูงขึ้นไป แต่พระนิพพานนั้นแผ่อยู่ทั่วไปในที่ทุกแห่ง แม้ในคุกในตรางยิ่งเสียกว่าอากาศเสียอีก *ถ้าหากเราเปลี่ยนเจตจำนงของเราให้กลายเป็นปัญญาที่แทงทะลุต่อปัญหาชีวิตได้ เราก็จะพบว่าพระนิพพานอยู่กับตัวเราในเดี๋ยวนี้และที่นี่นั่นเอง* การกล้าเผชิญต่อชีวิตไม่ใช่ลัทธิที่โชเปนเฮาเออร์สอนเลย *การกล้าเผชิญต่อชีวิตก็คือก้าวแรกแห่งการพยายามเพื่อชนะทุกข์* การรับรองความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของชีวิตด้วยใจอันไม่วอกแวกสะเทือน คือการพยายามชนะทุกข์ก้าวต่อไป และการสามารถหมุนเจตจำนงให้กลับเป็นตัวปัญญาคือเห็นทุกสิ่งเป็นมายา และแม้กระทั่งตนเองผู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้เห็นก็เป็นตัวมายา จึงเป็นมายาซ้อนมายา จนเป็น

ผู้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง นั่นคือการชนะทุกข์ขั้นเด็ดขาด เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงไม่เป็นทุนิยมและทั้งไม่เป็นสุนิยมด้วย ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า *พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่ไม่ติดทั้งในทุนิยมและสุนิยม* พระพุทธองค์ได้ตรัสค้านปรัชญา ๒ สายนี้ในธรรมจักรปวัตตนสูตรปฐมเทศนาของพระองค์ที่พาราณสี ในนามแห่งอัตตกิลมถานุโยค การประกอบตนให้ลำบาก และกามสุขัลลิกานุโยค การประกอบตนเพลิดเพลินในกาม แต่ทรงสอนให้มี *มัชฌิมปฏิปทา ทางสายกลางอันประกอบด้วยมรรคมีองค์ ๘ เท่านั้นซึ่งสามารถนำให้พ้นทุกข์ได้.*

ทุนิยมเป็นฝ่ายลบ เพราะมูลเหตุของทุนิยมเกิดจากการขาดในสิ่งที่เราต้องการสุนิยมเล่าก็มีนัยตรงกันข้าม เพราะปทัฏฐานเกิดจากการได้ในสิ่งที่ตนต้องการเสมอจึงเป็นฝ่ายบวก *ทุนิยม ที่ไร้จริยศาสตร์ศีลธรรมบังคับบัญชา เมื่อถึงขั้นรุนแรงหนักเข้า ก็อาจก่อให้*

เกิดการฆ่าฟันกัน หรือประพฤติเป็นโจรผู้ร้ายเป็นต้น สุนิยม ถ้าปราศจากจริยศาสตร์ศีลธรรมควบคุม ก็กลายเป็นการหลงเหลิงเห็นแก่ตนยิ่งขึ้น หลงในวัยในคุณวุฒิและในฐานะ สำคัญตนเป็นผู้เลิศเหนือคน ในที่สุดก็อาจนำพาไปสู่สงครามได้เช่นเดียวกัน ปรัชญาทั้ง ๒ สายนี้เมื่อค้นให้ถึงจุดสุดท้ายก็มี "อหังการ" เรื่องเดียวเป็นมูลการณ์ ต่างฝ่ายต่างใช้อหังการหรือเจตจำนงของตนในคนละทัศนะและคนละวิธี และผลก็คือได้รับความทุกข์ด้วยกัน หากทุกข์ของฝ่ายทุนิยมนั้นปรากฏเด่นชัดเหมือนหม้อน้ำเดือดที่ไม่มีฝาปิดควันพลุ่งขึ้นโขมง ทุกข์ของฝ่ายสุนิยมเหมือนหม้อน้ำเดือดที่มีฝาปิดควันพลุ่งขึ้นน้อย แต่น้ำภายในหม้อนั้น ยังคงเดือดเท่ากัน.

แต่เมื่อพิจารณากันอย่างยุติธรรมแล้วปรัชญาของโชเปนเฮาเออร์ก็ไม่เชิงจะเป็นทุนนิยมเสียทีเดียว เพราะโชเปนเฮาเออร์ก็ได้ชี้ทางบรรเทาทุกข์โดยวิธีระงับเจต.

จำนงไว้ให้ด้วย แต่นั่นแหละปรัชญาของเขาก็เป็นเพียงผลอันเกิดจาก*สุตามยปัญญา* (ปัญญาอันเกิดจากการฟัง *และจินตามยปัญญา* (ปัญญาอันเกิดจากการไตร่ตรองคิดนึก) เท่านั้น หาได้เป็น *ภาวนามยปัญญา* (ปัญญาซึ่งเกิดจากการอบรมตนเองจนได้ผลเห็นแจ้งประจักษ์แก่ใจตน) ไม่ เพราะฉะนั้นโชเปนเฮาเออร์จึงต้องเป็นคนหงุดหงิดกลุ้มใจไปตลอดชีวิตของเขา แม้ว่าเขาจะสามารถสาธยายปรัชญาแห่งการละเจตจำนงอันเป็นความจริงแต่เพียงครึ่งเดียวได้ก็ตาม สมดังพระพุทธ-ภาษิตที่ว่าเหมือนกับผู้รับจ้างรีดนมวัวให้ผู้อื่น ตนเองไม่เคยลิ้มรสเลยแม้แต่น้อย หรือนัยหนึ่งก็เหมือนนกแก้วร้องภาษาคนออกแจ้ว ๆ ไป ตนเองไม่เข้าใจในคำร้องเหล่านั้นเลย *ข้อสำคัญที่สุดก็คือโชเปนเฮาเออร์ไม่ได้แนะวิธีการเอาชนะเจตจำนงอย่างสมเหตุผลทนต่อการเพ่งพิสูจน์ว่าเราจะละเจตจำนงได้ด้วยวิธีปฏิบัติอย่างมีเหตุผลพร้อมมูล* แต่พระพุทธองค์ได้ตรัส

ตรัสเทศนาถึงวิธีการปฏิบัติละอหังการและความทุกข์ไว้ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นเบื้องต้นมีสัมมาสมาธิเป็นปริโยสานไว้อย่างมีเหตุผล ท้าทายการพิสูจน์ของผู้ปรารถนาได้ทุกโอกาส และพระองค์เองได้เป็นผู้ปฏิบัติก่อนผู้อื่น และได้บรรลุผลแล้วจึงได้ชี้แจ้งสั่งสอนผู้อื่นต่อไปด้วยพระมหากรุณา ฉะนั้นในระหว่างพระพุทธองค์ผู้ประเสริฐกับนักปรัชญาชาวเยอรมันผู้นี้ ก็ขอให้ท่านผู้อ่านพิจารณาเอาเองว่าใครเป็นอย่างไร.

ทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาของพระพุทธองค์นั้นจึงมิใช่ปรัชญาฝ่ายลบหรือฝ่ายบวก แต่เป็นสัจจธรรมที่กำจัดความรู้สึกในทางลบกับบวกออกเสียได้อย่างสิ้นเชิง และเมื่อความรู้สึกว่าตนเป็นฝ่ายขาดแคลนหรือว่าตนเป็นฝ่ายได้หมดสิ้นไปแล้ว สันติความสงบสุขซึ่งไม่แอบอิงเจตจำนงกิเลสใด ๆ จึงมักเกิดขึ้นและเป็นสันติที่ถาวรไม่แปรเปลี่ยน เพราะมูลเหตุคือ

อหังการได้ถูกตัดรอนเสียสิ้นแล้วนั่นเอง ผู้บรรลุถึงสภาพเช่นนั้นจึงเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ทั้งกาย, วาจา, ใจ และสมควรแก่การเคารพบูชาอย่างสูงสุด.

ตัวอย่างในพุทธจริยาตอนหนึ่งอันควรจะอัญเชิญมากล่าว ณ ที่นี้ เพื่อยืนยันต่อข้อความที่กล่าวแล้วในกกุธสูตร แห่งสังยุตตนิกาย ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ในป่าอัญชนวันใกล้เมืองสาเกต เมื่อปฐมยามสิ้นไปแล้ว กกุธเทวบุตรได้เข้าเฝ้าพระศาสดาและได้ทูลถามพระองค์ว่า

"ข้าแต่พระสมณะ พระองค์ทรงยินดีอยู่หรือ?"

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนผู้มีอายุ เราได้อะไรจึงจะยินดี"

ถาม "ข้าแต่พระสมณะ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ทรงเศร้าโศกอยู่หรือ?"

ตอบ "ดูก่อนผู้มีอายุเราเสื่อมอะไรไปจึงจะเศร้าโศก"

ถาม "ข้าแต่พระสมณะ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ไม่ทรง

ยินดีเลย ไม่ทรงเศร้าโศกเลยหรือ?"

ตอบ "เป็นเช่นนั้นผู้มีอายุ"

ถาม "ข้าแต่พระสมณะ พระองค์ไม่มีทุกข์บ้างหรือ ความเพลิดเพลินไม่ครอบงำพระองค์ผู้ประทับนั่งแต่พระองค์เดียวบ้างหรือ?"

ตอบ "ดูก่อนเทวบุตร เราไม่มีทุกข์เลยและความเพลิดเพลินก็ไม่มีแก่เรา อนึ่งความเบื่อหน่ายก็ไม่ครอบงำเราผู้นั่งแต่คนเดียว"

ถาม "ข้าแต่สมณะ ทำไมพระองค์จึงไม่มีทุกข์? ทำไมความเพลิดเพลินจึงไม่มีแก่พระองค์? ทำไมความเบื่อหน่ายจึงไม่ครอบงำพระองค์ผู้นั่งแต่ผู้เดียว?"

ตอบ "*ผู้มีทุกข์นั้นแลจึงมีความเพลิดเพลิน ผู้มีความเพลิดเพลินนั้นแลจึงมีทุกข์ ภิกษุ*

ย่อมเป็นผู้ไม่มีความเพลิดเพลินไม่มีทุกข์
ท่านจงรู้อย่างนี้เถิดท่านผู้มีอายุ"

เทวบุตรแสดงความอัศจรรย์ใจและเลื่อมใส.

ธรรมปาลาจารย์

ในบรรดาคันถรจนาจารย์ที่ทรงเกียรติคุณกระฉ่อนแห่งพระพุทธศาสนาฝ่ายบาลีนั้น เห็นจะมีอยู่ ๔ ท่านด้วยกัน คือ อาจารย์พุทธโฆษะ, อาจารย์พุทธทตตะ, อาจารย์ธรรมปาละและอาจารย์อนุรุทธะ ท่านทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๓ องค์ข้างต้น ได้เป็นผู้รจนาอรรถกถาและปกรณ์วิเศษไว้ในพระพุทธศาสนามาก ยังผลให้วงการศึกษาพระปริยัติธรรมกว้างขวางรุ่งโรจน์จวบจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ที่นี้จักกล่าวแต่ท่านธรรมปาลาจารย์องค์เดียว อาจารย์องค์นี้มีชีวิตอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นชาวอินเดียใต้ เมืองกาญ-จิปุระ ณ แคว้นทราวิฑ ปรากฏว่าได้ศึกษาพระพุทธศาสนาเจนจบ ทรงพระไตรปิฎก เป็นผู้แต่งคัมภีร์ "ปรมัตถทีปนี" อรรถกถาขุททกนิกาย มีอิติ-

วุตตก, จริยาปิฎก, อุทาน, เถรคาถา, เปตวัตถุ, วิมานวัตถุ. และแต่ง "ปรมัตถมัญชุสา" ฎีกาแก้คัมภีร์วิสุทธิมรรคของอาจารย์พุทธโฆษะ ชีวประวัติของท่านเท่าที่อ่านพบในคัมภีร์บาลี ยังไม่ได้ที่มาละเอียด ปรากฏแต่ในคำอธิษฐานท้ายปกรณ์ที่ท่านแต่งโดยย่อว่า "*ข้าพเจ้ามีนามว่าธรรมปาละ มีปรกติอยู่ในพทริติตถวิหาร...*" เท่านั้นเอง พทริติตถ-วิหารนี้มีผู้กล่าวว่า ได้แก่วิหารใกล้น้ำแห่งหนึ่งในลังกา บัณฑิตทางพระพุทธศาสนาชาวเยอรมันผู้หนึ่งสันนิษฐานว่า ธรรมปาลาจารย์ผู้แต่งปรมัตถทีปนีเป็นองค์เดียวกับธรรมปาลาจารย์ผู้แต่งปกรณ์วิเศษต่าง ๆ ของฝ่ายมหายานนิกายโยคาจาร ประวัติของธรรมปาลาจารย์ฝ่ายโยคาจารมีว่า ท่านเป็นบุตรขุนนางผู้ใหญ่ในนครกาญจิปุระ มีความรอบรู้เฉลียวฉลาด มีอุปนิสัยโน้มไปในเนกขัมมะแต่เยาว์วัย เมื่อเป็นหนุ่ม พระราชาโปรดประทานเจ้าหญิงให้เป็นภริยา

แต่ท่านกลับไม่ต้องการ หลบหนีออกจากเมืองไป อุปสมบทเสีย และได้เล่าเรียนพระไตรปิฎกแตกฉานทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน เคยปะทะคารมกับคณาจารย์สาวกยาน (ยังไม่รู้ว่านิกายไหน เพราะสาวกยานมีถึง ๑๘ นิกาย ดูประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา) ๑๐๐ รูป ได้ชัยชนะ ท่านได้รจนาปกรณ์สำคัญทางมหายาน เช่น ศัพทวิทยาสังยุกตศาสตร์ ๒๕,๐๐๐ โศลกและอรรถกถาคัมภีร์ศตศาสตร์ ของพระอารยเทวะแห่งมหายานนิกายมาธยมิกะ กับแต่งอรรถกถาคัมภีร์วิชญาณมาตราตรีทศศาสตร์ของพระวสุพันธุแห่งมหายานนิกายโยคาจาร (ดูหนังสือสารัตถปรัชญามหายาน).

อาจารย์ธรรมปาละ ได้เป็นอธิการบดีแห่งมหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาในอินเดียอยู่สมัยหนึ่ง เมื่ออายุได้ ๒๙ ปี ได้ออกไปหลีกเร้นบำเพ็ญภาวนาอยู่ ณ บริเวณใกล้โพธิพุทธคยา

ถึงมรณภาพเมื่ออายุ ๓๒ ปี ณ วัดศรีมหาโพธิ นับว่าน่าเสียดายอย่างยิ่ง ที่ท่านมีอายุสั้นเช่นนี้ มิฉะนั้นคงจะได้รจนาปกรณ์วิเศษอีกเป็นอันมากสำหรับการศึกษาค้นคว้าของอนุชนต่อมาเป็นแน่ มหายานโยคาจารนับถือท่านธรรมปาละมาก ปรากฏตามประวัติศาสตร์ว่า ในยุคของอาจารย์ธรรมปาละ ๆ ได้แต่งคัมภีร์ประกาศทฤษฎีของโยคาจาร ลบล้างมติของมหายานฝ่ายมาธยมิกะ (ปรัชญาทั้ง ๒ ฝ่าย หาอ่านได้ในหนังสือสารัตถปรัชญามหายาน) ทำให้ปรัชญาโยคาจารรุ่งเรืองขึ้นมา สาวกของท่านชื่อศีลภัทรต่อมาได้เป็นอาจารย์ใหญ่ในมหาวิทยาลัยนาลันทาและเมื่อภิกษุเฮี่ยงจังจาริกมาศึกษาพระธรรมวินัยถึงประเทศอินเดีย ก็ได้อาศัยเล่าเรียนกับพระศีลภัทรองค์นี้ เมื่อกลับประเทศจีน ภิกษุเฮี่ยงจังก็นำเอาความคิด และงานของท่านธรรมปาละไปแปลเผยแผ่จนภายหลังตั้งขึ้นเป็นนิกายหนึ่งต่างหาก ชื่อ "นิกายธรรมลักษณะ"

(จีนว่า *ฮวบเสี่ยงจง* ญี่ปุ่นว่า *ฮอสโสซยู.*)

อนึ่ง พทริติตถวิหารนั้น บางทีอาจอยู่ในแถวท่าน้ำเมืองกาญจิปุระกระมัง เพราะเมืองกาญจิปุระตั้งอยู่ปากอ่าวแห่งทะเลทางใต้ของอินเดีย ห่างจากลังการะยะทางไปโดยเรือในยุคนั้น ๓ วัน ข้าพเจ้ายังแคลงใจอยู่ อนึ่ง หากธรรมปาลาจารย์ทั้ง ๒ เป็นองค์เดียวแล้วก็เป็นการน่าเลื่อมใสอย่างยิ่ง ในความแตกฉานทางพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายสาวกยานและฝ่ายมหายานของท่าน.

ปรัชญาแห่งความมีอยู่

เมื่อข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือ "สารัตถปรัชญาพระพุทธศาสนามหายาน" เพื่อผู้สนใจในวิทยาการจะได้ใช้ศึกษาปรัชญามหายาน หนังสือเล่มนั้นข้าพเจ้าได้บรรยายถึงความเป็นมาของมหายาน และปรัชญามหายาน ๘ นิกายใหญ่อย่างพอควรแก่ความต้องการ ในตอนท้ายก็ได้นำนิกายทางฝ่ายสาวกยาน ๒ นิกาย ซึ่งเคยเจริญในประเทศจีนมาผนวกเข้าด้วย ๒ นิกายนั้น คือ นิกายสรวาสติวาทิน และนิกายสัตยสิทธิ ข้าพเจ้าได้เขียนปรัชญาของนิกายทั้ง ๒ รวบรัด แต่คิดจะทำอย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่งในหนังสือเล่มใหญ่ชื่อ "ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา" และอีกเล่มหนึ่งชื่อ "ปริทัศน์แห่งพุทธปรัชญา" ซึ่งกำลังเขียนอยู่ ได้มีผู้อ่านได้ถาม

ถึงความละเอียดในปรัชญาสรวาสติวาทินบ่อยครั้ง ข้าพเจ้าจึงขอแถลงถึงหลักธรรมข้อสำคัญของนิกายนี้ ด้วยบทความชั้นนี้แต่พอได้ความ.

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ สังฆมณฑลแห่งอินเดีย ได้เกิดการแตกแยกนิกายออกถึง ๑๘ นิกาย ในจำนวน ๑๘ นิกายนั้น มีอยู่ ๔ นิกายหรือ ๕ นิกาย ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในหน้าประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา นิกายเหล่านั้น คือ นิกายมหาสังฆิกะ นิกายเถรวาทิน นิกายสรวาสติวาทิน นิกายเสาตรันติก และนิกายวัชชีบุตร. นิกายสรวาสติวาทินมีคุณลักษณะพิเศษประจำของนิกาย คือการบูชาอภิธรรมปิฎกเป็นชีวิตจิตใจ ปรากฏว่า นิกายนี้มีอภิธรรมปิฎกอันสมบูรณ์ของตนเอง แตกต่างจากอภิธรรมปิฎกฉบับบาลีของฝ่ายเถรวาทิน ภาษาที่ใช้เขียนพระธรรมวินัยของนิกายนี้ ได้เลือกใช้ภาษาสันสกฤตระคน อภิธรรมปิฎกของสรวาสติวาทิน เรียกว่า "ษัฏปา

-ทาภิธรรม" มีอยู่ ๖ ปกรณ์ คือ

๑. อภิธรรมสังคีติบรรยายของพระสารีบุตร.

๒. อภิธรรมสกันธปาทศาสตร์ของพระโมคคัลลานะ

๓. อภิธรรมบัญญัติปาทศาสตร์ของพระกัจจายนะ

๔. อภิธรรมวิญญาณกายปาทศาสตร์ของพระเทวศรมัน.

๕. อภิธรรมปกรณปาทศาสตร์พระวสุมิตร.

๖. อภิธรรมธาตุกายปาทศาสตร์ของพระวสุมิตร.

ไม่ปรากฏว่าท่านผู้ใดเป็นกำเนิดของสรวาสติวาทิน แต่เป็นการแน่นอนที่ว่า นิกายนี้เป็นกิ่งแยกออกมาจากนิกายเถรวาทิน ซึ่งเป็นนิกายบูชาภาษาบาลี อายุกาลของนิกายนี้ยังเป็นที่ไม่ตกลงกันแน่นอน. ในปกรณ์ฝ่ายธิเบตกล่าวว่า เมื่อพุทธปรินิพพาน ๑๑๖ ปี เหล่าภิกษุสงฆ์ได้ใช้ภาษา ๔ ภาษา ในการบอกธรรมวินัย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาแตกเป็น ๔

นิกาย คือสงฆ์พวกหนึ่งใช้ภาษาสํสกฤต พวกนี้เป็นสงฆ์ที่สืบเนื่องมาแต่พระราหุล เรียกว่าพวกสรวาส-ติวาทิน แต่ในปกรณ์สํสกฤตชื่อ "เภทธรรมติจักรศาสตร์" แต่งโดยพระวสุมิตร ในราวพุทธศตวรรษที่ ๔ กล่าวว่า นิกายนี้แตกจากเถรวาทินราวต้นพุทธ-ศตวรรษที่ ๓ และบูชาพระกัจจายนะในฐานะเป็นอภิ-ธรรมาจารย์ อย่างไรก็ดีมูลเหตุสำคัญที่ทำให้สงฆ์หมู่หนึ่งแยกไปจากเถรวาทิน ก็คือ สงฆ์หมู่นี้มีความเห็นในหลักธรรมบางประการ ขัดกับฝ่ายเถรวาทิน และสงฆ์หมู่นี้ต้องการจะยกย่องอภิธรรมปิฎกขึ้นให้เป็นพิเศษ จึงแยกออกไปตั้งเป็นนิกายใหม่มีชื่อว่า "สร-วาสติวาทิน" แปลว่า "วาทะที่กล่าวว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่" ในคัมภีร์กถาวัตถุเรียกนิกายนี้ว่า "สัพพัตถิกวาท" ซึ่งแปลอย่างเดียวกัน ในที่มาบางแห่งเรียกนิกายนี้ว่า "เหตุวาท."

ในหนังสือของศาสตราจารย์นลินักษทัตต์ ชาว

อินเดียกล่าวสันนิษฐานว่า นิกายสรวาสติวาทิน น่าจะแยกออกมาจากนิกายมหิศาสกะ และว่านิกายมูลสรวาสติวาทินต่างกับนิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งเกิดในตอนหลัง.

ความเจริญของนิกายนี้เป็นไปอย่างกว้างขว้าง ทำให้นิกายอื่นหมดรัศมีลงไป นิกายเถรวาทินเองก็ถูกอิทธิพลของนิกายนี้ข่มจนอับแสง สรวาสติวาทินได้แพร่หลายตลอดไปทั่วอินเดียภาคเหนือ มีแคว้นคันธาระ กาศมีระ อุทยาน มถุรา ฯลฯ และจากดินแดนเหล่านี้ นิกายนี้ได้ขยายตัวแพร่เข้าสู่อาเซียกลาง จากอาเซียกลาง ก็ได้ข้ามไปประเทศจีนในพุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นยุคที่นิกายนี้รุ่งโรจน์ที่สุด ได้มีการร้อยกรองอรรถกถาแห่งพระไตรปิฎก กับการแต่งปกรณ์วิเศษต่าง ๆ เกี่ยวกับหลักปรัชญาของนิกายนี้ โดยคณาจารย์ผู้มีชื่อเสียง ภายใต้ความอุปถัมภ์ของพระเจ้ากนิษกะมหาราชกษัตริย์ชาติงวนตี ซึ่งกำลัง

ดำรงอำนาจปกครองอินเดียภาคเหนือ อภิธรรมปิฎก ของนิกายนี้ ตลอดจนคัมภีร์ปกรณ์วิเศษที่สำคัญหลายสิบปกรณ์ ได้มีแปลเป็นภาษาจีนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ส่วนวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก ก็มีผู้แปลถ่ายออกเป็นภาษาจีนเป็นส่วนมากแล้วเช่นเดียวกัน การที่จะศึกษาหลักธรรมของนิกายนี้ให้ละเอียด จึงจำเป็นต้องศึกษาจากคัมภีร์ภาษาจีน ทั้งนี้เพราะฉบับสันสกฤตได้สาปสูญไปแล้วเป็นส่วนมาก.

ปรัชญา

นิกายนี้มีหลักปรัชญาว่าด้วย ความมีอยู่แห่งสิ่งทั้งหลาย" คือ "สรฺวมฺ อสฺติ" เป็นหัวใจสำคัญ นิกายนี้ถือว่า สิ่งทั้งหลายไม่ว่าสังขตะก็ดีอสังขตะก็ดี ย่อมมีสภาวะที่มีอยู่ด้วยตัวของมันเองตลอดกาลทั้ง ๓ คือ มีอยู่ ดำรงอยู่ตลอดอดีตกาล ปัจจุบันกาล อนาคตกาล ตัวอย่างนามกับรูปซึ่งเป็นสังขตธรรม ก็มี-

สภาพเที่ยงคงที่ตลอดกาลทั้ง ๓ ความเกิดดับเป็นเพียงอาการของธรรมนั้น ๆ เท่านั้น กิริยาคุณของธรรมหนึ่ง หากยังมิได้ปรากฏอาการออกมา เรียกว่ายังเป็นสิ่งที่มิได้มาถึงคือเป็นอนาคตกาล ในขณะที่กิริยาคุณของธรรมนั้น ๆ ปรากฏอาการออกมา เรียกว่าเป็นปัจจุบัน แล้วเมื่อกิริยาคุณอันปรากฏอาการออกมาแล้วนั้นดับไป เรียกว่าอดีตกาล ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ตัวสภาวธรรมมีนามกับรูปเป็นต้นนั้นเที่ยง มีอยู่ตลอด แต่อาการกิริยาคุณของมันต่างหากที่เกิดดับยักย้ายไป ตัวสภาวธรรมของนามรูปจักได้พลอยเกิดดับไปก็หาไม่ เหตุผลของนิกายนี้คือ.

๑. ทำกรมใดไว้ย่อมมีวิบากของกรรมนั้น แต่กรรมซึ่งจักให้ผลเป็นวิบากนั้น เหตุกับผลจะมีขึ้นในขณะเดียวกันไม่ได้ ฉะนั้นจึงต้องมีกรรมสภาวะ ที่เป็นเหตุอยู่ในอดีต จึงสามารถให้ผลวิบากในปัจจุบันได้ แสดงว่าอดีตต้องมีอยู่ ถ้าอดีตกรรมไม่ดำรงอยู่

ไซร้ ปัจจุบันนี้เป็นวิบากก็ไม่ได้.

๒. วิญญาณความรู้ทางอายตนะภายในทั้ง ๖ จัก ปรากฏมีขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยวิสัยภายนอก ๖ มาเป็นอารมณ์ เช่น จักขุวิญญาณ จะเกิดขึ้นก็ต้องอาศัยรูปารมณ์ภายนอกมาเป็นปัจจัย มโนวิญญาณจะมีขึ้นก็ต้องอาศัยธรรมารมณ์เป็นปัจจัย ก็ธรรมารมณ์นั้น มีทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต ถ้าไม่มีสภาว-ธรรมที่ดำรงอยู่ตลอดกาลทั้ง ๓ ไซร้ มโนวิญญาณก็จักมีขึ้นหาไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมโนวิญญาณจักเสพอารมณ์ที่เป็นอดีต ก็จะต้องมีสภาวธรรมที่เป็นอดีตอยู่ให้เสพ จึงบังเกิดเป็นอดีตธรรมารมณ์ได้.

อาศัยเหตุผลดังนี้ จึงถงมติว่า มีสภาวธรรมทั้ง ๓ โดยตลอดสภาวธรรมตัวปรมัตถ์ของนามรูป ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ นั้นคงมีอยู่ตลอดไป ทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต ส่วนความเกิดดับสืบสันตตินั้นเป็นแต่อาการกิริยาภายนอกของสภาวธรรมเท่านั้นเอง

ตัวสภาวธรรมปรมัตถ์แห่งนามรูป จักพลอยเกิดดับไปด้วยก็หามิได้ สรวาสติวาทินไม่ยอมเห็นด้วยกับคติที่ว่า สิ่งที่เป็นอดีตย่อมดับไปแล้ว ปัจจุบันเท่านั้นชื่อว่ามีอยู่ แต่ก็กำลังจะดับไปเป็นอดีตเหมือนกัน ส่วนอนาคตนั้นยังชื่อว่าไม่เกิดมีขึ้น อันเป็นคติธรรมของฝ่ายเถรวาทินเลย สรวาสติวาทินถือว่าทุกสิ่งมีสภาวะในตัวของมันเอง ซึ่งคงที่อยู่ตลอดไปไม่ยักย้ายแปรเปลี่ยน เช่นรูปธาตุเมื่อทอนลงไปก็มีปรมาณูเป็นวัตถุสุดท้าย ซึ่งดำรงอยู่อย่างแท้จริง คณาจารย์แห่งสรวาสติวาทินได้มีมติเกี่ยวกับความมีอยู่แบ่งออกเป็น ๔ มติใหญ่ คือ:

๑. มติของอาจารย์ธรรมตาระกล่าวว่า สภาวธรรมทั้งหลายมีความต่างกันโดยลักษณะประเภทเช่นเดียวกับทองรูปพรรณ ที่ทำเป็นสายสร้อย ตุ้มหู กำไล แหวน เข็มขัด อันมีลักษณะต่าง ๆ กัน ลักษณะนี้บางทีก็ดับหายไปเป็นอดีต และเกิดขึ้นใหม่

ในปัจจุบันในร่างใหม่ เปรียบการยุบสร้อยทองลง ทำเป็นกำไลมือ แต่ทั้งนี้ธาตุเนื้อทองนั้นคงเป็นอันเดียวกัน ไม่ว่าเราจะยุบมันแล้ว ทำใหม่อีกสักกี่ร้อยครั้ง แสดงว่าสภาวธรรมจะต้องมีอยู่ตลอดกาลทั้ง ๓.

๒. มติของอาจารย์ศรีโฆษะกล่าวว่า สภาวธรรมทั้งหลายมีอยู่ตลอด ๓ กาล เหมือนดังบุรุษผู้หนึ่งมีบุตรหลายคน ในขณะที่เขาได้เห็นบุตรคนใดคนหนึ่ง ความรักในบุตรคนนั้นย่อมปรากฏชัดขึ้น แต่มิได้หมายความว่าความรักในบุตรคนอื่น ๆ ของเขาในขณะนั้นไม่มี ความรักในบุตรคนอื่น ๆ ของเขาคงมีอยู่ในจิตต์ใต้สำนึก แต่มิได้ปรากฏออกชัดเท่านั้น อดีต ปัจจุบัน อนาคต ก็มีอุปมัยเช่นกัน ย่อมมีอยู่ร่วมกัน แต่ธรรมใดปรากฏชัดมาก ธรรมอื่นสงบอยู่ แต่กล่าวไม่ได้ว่าไม่มี ฉะนั้นการณะแห่งธรรมจึงต้องมีอยู่ตลอดทั่วไปใน ๓ กาลจะต่างกันที่ปรากฏการณ์.

๓. มติของอาจารย์วสุมิตรว่า อาศัยสถานะที่แตกต่างกัน จึงทำให้มีอดีต ปัจจุบัน อนาคต แต่แก่นของธรรมทั้งหลายนั้นหาได้เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต ไม่ เช่นเดียวกับเราเทน้ำใส่ลงในแก้ว น้ำก็มีลักษณะไปตามสถานะของแก้ว เราเทน้ำใส่ลงในหม้อ น้ำก็มีลักษณะไปตามลักษณะของหม้อ แต่ความเป็นน้ำหรือความเป็นธรรมนั้น ๆ คงไม่บุบสลายไปตามสถานะนั้น ๆ เลย.

๔. มติของอาจารย์พุทธเทวะว่า อาศัยการเปรียบเทียบจึงทำให้เห็นว่ามีอดีต ปัจจุบัน อนาคต เช่นอาศัยอดีตจึงมีปัจจุบัน อาศัยปัจจุบันจึงมีอนาคต แต่แท้จริงแก่นแห่งธรรมทั้งหลาย หาได้เกิดดับเปลี่ยนแปลงตามความเปรียบเทียบนั้นเลย อุปมาดั่งสตรีผู้หนึ่งย่อมดำรงภาวะความเป็นภริยาของสามี และดำรงภาวะความเป็นมารดาของบุตรธิดา ดำรงภาวะเป็นคุณยายของหลาน ฯลฯ แต่ก็เป็นสตรีคนเดียวกัน

นั้นเอง.

ในคัมภีร์บาลีกถาวัตถุ ได้มีข้อโต้แย้งของอาจารย์ฝ่ายเถรวาทิน ที่มีต่อฝ่ายสรวาสติวาทิน อันเป็นปรวาทีท่านอ้างว่า ฝ่ายปรวาทิน ถือว่าขันธ์ทั้งหลายในกาลทั้ง ๓ ย่อมไม่ละสภาวะแห่งขันธ์ โดยยกบาลีพุทธวจนะขึ้นยืนยันว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอดีต, ปัจจุบัน อนาคต, เป็นภายใน, ภายนอก, หยาบ, ละเอียด, เลว, ประณีต, อยู่ไกล, อยู่ใกล้, ทั้งสิ้น ฯลฯ ชื่อว่ารูปขันธ์ ฯลฯ" พุทธภาษิตนี้ แสดงให้เห็นอยู่ชัด ๆ ว่า มีรูปขันธ์ที่ดำรงสภาวะ ความเป็นรูปขันธ์ของมันตลอดกาลทั้ง ๓ พระพุทธองค์จึงตรัสว่ารูปสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นอดีต, ปัจจุบัน, อนาคต ฯลฯ ดังนี้ ฝ่ายเถรวาทินแย้งขึ้นว่า ฝ่ายปรวาทีตีความพระพุทธภาษิตผิดไป อดีตดับไปแล้ว แปรไปแล้ว อนาคตยังไม่เกิดขึ้น ยังไม่ปรากฏ ขอถามท่านปรวาทีหน่อย

เถอะว่า ปัจจุบันคืออะไร ? ฝ่ายปรวาทีตอบว่า ปัจจุบันคือสิ่งยังไม่ดับ ยังไม่ไปปราศ ยังไม่แปร ยังตั้งอยู่ ฝ่ายเถรวาทีนสอดขึ้นว่า ถ้าเช่นนั้นอดีตก็ดี อนาคตก็ดี ที่ท่านถือว่ามีอยู่ ก็มิกลายเป็นปัจจุบันไปด้วยหรือ ? อนึ่ง ถ้าท่านปรวาทีถือว่ารูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ, มีอยู่ตลอดกาลทั้ง ๓ ไซร้ รูป ฯลฯ อดีตก็ไม่อาจละความเป็นรูปที่เป็นอดีตซึ่งกำลังเป็นอดีต แม้รูป ฯลฯ อนาคตก็เช่นกัน ทั้งนี้เพราะท่านถือว่ามันมีอยู่ตลอดทั้ง ๓ กาลที่ฝ่ายปรวาทียกอุปมาว่า เหมือนผ้าขาวผืนหนึ่งถูกนำไปย้อมสีดำ ผ้านั้นจะละความเป็นของขาวสู่ความเป็นของดำ แต่ก็ยังไม่ละความเป็นผ้าฉันใด ขันธ์ทั้งหลายย่อมเป็นทั้งอดีต, ปัจจุบัน อนาคตได้ แต่ก็ไม่ละความเป็นขันธ์ในกาลทั้งปวง แม้ฉันนั้น อนึ่ง ท่านสกวาทีจะแยกความขาวกับผ้าไม่ออกฉันใด อดีตกับรูป, ปัจจุบันกับรูป, อนาคตกับรูป, ก็ไม่สามารถ

จะแยกออกจากกันได้ ฝ่ายเถรวาทีแย้งว่า ถ้าเช่นนั้นผ้าขาวก็ไม่ควรไม่อาจละความขาวได้ด้วยซิ เหตุไฉนจึงละความขาวได้ด้วยเล่า? อนึ่ง การที่ท่านปรวาทีกล่าวว่า ขันธ์ไม่ละความเป็นขันธ์ใน ๓ กาล ท่านก็ชื่อว่ากำลังรับว่าขันธ์นั้นเป็นของเที่ยงคงทนค้านพระพุทธพจน์ที่ว่า รูปํ อนิจฺจํ เป็นต้น อนึ่ง พระนิพพานย่อมไม่ละความเป็นนิพพานตลอดกาลทั้ง ๓ พระนิพพานจึงเป็นของเที่ยง ถ้าขันธ์ทั้งหลายไม่ละความเป็นขันธ์ตลอดกาลทั้ง ๓ ขันธ์ก็เป็นเหมือนพระนิพพาน อนึ่ง ที่ท่านถือว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่ตลอดกาลทั้ง ๓ ไซร้ กิเลสของพระอรหันต์ในอดีตมีอยู่ แต่มาในปัจจุบันท่านบรรลุอรหัตตผลแล้ว พระอรหันต์นั้นก็ยังว่าประกอบกิเลสที่เป็นอดีตอยู่อีกซิ? อนึ่ง ขันธ์ ๕ ก็ต้องเพิ่มจำนวนขึ้นเป็นขันธ์ ๑๕ (กาละ ๕ ขันธ์) อายตนะก็ต้องเพิ่มขึ้นเป็น ๓๖ (กาละ ๑๒) ธาตุก็ต้องเพิ่มขึ้นเป็นธาตุ ๕๔ (กาละ ๑๘) พระสัมมา-

พุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิในโลกทั้ง ๓ ก็จักชื่อว่ามีอยู่พร้อมกัน มิกลายเป็นว่าในโลกนี้มีพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์, พระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ พร้อมกันหรือ ? (มีพระพุทธภาษิตว่า พระพุทธเจ้า, พระเจ้าจักรพรรดิจะเกิดขึ้นในโลกพร้อมกันคราวละ ๒ องค์ไม่ได้) แล้วฝ่ายเถรวาทีก็ยกพระพุทธพจน์ขึ้นอ้างว่า พระผัคคุนะทูลถามพระศาสดาว่า ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ, ซึ่งเป็นอดีตที่ทำให้เห็นรูป ฯ ล ฯ ธรรมารมณ์ นั้นมีอยู่หรือ ? พระศาสดาก็ตรัสตอบว่า ไม่มี พระพุทธพจน์ข้อนี้ ท่านปรวาทียอมรับไหมเล่า ? และพระพุทธพจน์อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ที่ตรัสว่า รูป ฯ ล ฯ วิญญาณที่เป็นอดีตล่วงไปแล้ว, ดับไปแล้ว มิได้ตั้งอยู่ ฯ ล ฯ ดังนี้ท่านรับไหมเล่า ? ถ้าท่านรับ ก็ควรเชื่อว่าอดีตไม่มีเพราะล่วงไปแล้ว ปัจจุบันกำลังจะแปรไป ส่วนอนาคตนั้น ก็ยังไม่

ปรากฏเกิดขึ้นตามคติของเรา.

อย่างไรก็ดีเรื่องนี้เป็นปัญหาธรรมชั้นสูง ควรที่จักได้รับการไตร่ตรองโดยละเอียด.

ดร. ภาณุ

ดร. ภาณุเป็นนายแพทย์ ที่มีชื่อเสียงในทางมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เดิมมีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองหลวงแคว้นไมเซอร์ บิดามารดาเป็นคนในวรรณะพราหมณ์ มีทอง ร่ำรวยมาก บิดาดำรงตำแหน่ง อัครอำมาตย์แห่งแคว้นนั้น ตัวท่านจึงเป็นพราหมณ์ อุภโตสุชาต ชอบศึกษาวิชาแพทย์ตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อโตขึ้น บิดาจะให้เรียนรัฐศาสตร์ แต่ปฏิเสธเสียกลับเข้าศึกษาวิชาแพทย์ศาสตร์เมื่อสำเร็จแพทย์แล้วก็อพยพครอบครัวมาตั้งอยู่ที่ชนบทแทบถิ่น ภูเขาโรหิตคีรี อันเป็นชนบทที่กันดารยิ่งนัก และปรากฏว่ามีชาวบ้านล้วนเป็นคนในวรรณะศูทร วรรณะจัณฑาล ซึ่งเป็นวรรณะที่พวกพราหมณ์จะเข้าไปใกล้ชิดไม่ได้ ความเป็นอยู่ของชาวชนบท แถบเทือกเขานี้เป็นไปตามธรรมชาติ

ซึ่งถ้าหากเป็นทัศนะของนาครชน แล้วก็ป่าเถื่อนไร้อารยธรรม ดร. ภาณุ บำเพ็ญตนเป็นแพทย์ที่ดียิ่งของประชาชนด้วยการเสียสละ ไม่เคยคิดค่าตรวจโรคหรือค่าแรงฉีดยา แม้ค่ายาก็คิดพอสมควร และมีบ่อย ๆ ครั้งที่ท่านผู้นี้ให้ยาแก่คนไข้ โดยมิได้เรียกร้องสิ่งตอบแทน ถ้าหากว่าเป็นคนไข้ยากจน ดร. ภาณุ ก็ปฏิบัติต่อคนไข้นั้นด้วยอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่มีการฉุนโกรธ เมื่อถูกคนไข้บางคนเซ้าซี้ถาม พยายามเข้าใจและเห็นอกเห็นใจคนไข้ทุกราย ที่ต้องการทราบสมุฏฐานโรคของตนอย่างละเอียด และวิธีการรักษาฉะนั้นไม่นานนักเกียรติคุณของท่านผู้นี้ก็แพร่หลายจากตำบลหนึ่งสู่อีกตำบลหนึ่ง

เมื่อเพื่อนแพทย์จากโรงพยาบาลในเมืองออกมาเยี่ยมเยียน ก็พากันบ่นว่า ทำไมเขาจึงทนฝังตัวเองในชนบทอันป่าเถื่อนเช่นนี้ ซึ่งจะหวังร่ำรวยอะไรไม่ได้เลย ทำไมจึงไม่ไปรักษาคนร่ำรวยคนใหญ่คนโต

ซึ่งถ้ารักษาหายสักรายสองรายแล้ว ลาภยศเงินทอง ก็จะไหลมาเทมาและชื่อหรือก็จะเหมือนพลุที่ดังโด่งฟ้า ฝีมือผ่าตัดอันชำนาญของท่านจะทำให้เป็นศัลยแพทย์ชื่อดังของประเทศได้อย่างแน่นอน ถ้าหากไปทำงานในเมือง บิดามารดาญาติพี่น้อง ก็มาบ่นกับท่านว่าทำไมจึงยอมแตะต้องตัวพวกศูทรและพวกจัณฑาล บิดาได้เตือนให้สำนึกว่า เกิดในวรรณะพราหมณ์ควรรักษาเกียรติของวรรณะให้มาก มิใยที่บิดามารดาหรือมิตรสหายจะค่อนว่าอย่างไร ดร. ภาณุก็ได้แต่ยิ้มและบางครั้งก็พูดอย่างรำคาญว่า "ฉันเป็นแพทย์ซึ่งมีหน้าที่ขจัดโรค ฉันไม่ได้เป็นพ่อค้า เพราะถ้าฉันคิดจะเป็นพ่อค้า ฉันจะไม่เรียนวิชาแพทย์ให้เสียเวลา"

แพทย์ในเมืองนี้มากมาย มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ปีหนึ่ง ๆ ผลิตแพทย์ออกมาเป็นจำนวนมาก แต่แพทย์เหล่านั้น ส่วนใหญ่พากันดำรงอาชีพกันแต่ในถิ่นเจริญ จนคับคั่งล้นไปเสียด้วยซ้ำ ส่วนประชาชน

ในแถบถิ่นทุรกันดาร มีชีวิตถูกปล่อยไปตามยถากรรม ไม่มีผู้ใดสนใจ ดร. ภาณุ กล่าวย้ำว่า "เกียรติยศ ชื่อเสียงที่แท้จริงของแพทย์ คือความเมตตาอารีและทำตนให้เป็นที่พึ่งของคนไข้ได้จริง ไม่ควรคำนึงแต่ในเรื่องเงินทอง หรือความร่ำรวย และควรจะเป็นแพทย์ที่สามารถรักษาไข้ ทั้งทางกายและใจได้ด้วย" เพื่อนแพทย์ด้วยกันเมื่อฟังแล้วก็พากันหัวเราะเยาะพูดว่า "ถ้านายแพทย์ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอุดมคติของแก ในโลกก็เห็นจะไม่มีผู้ใดอยากจะเป็นแพทย์เป็นแน่" ดร. ภาณุ ก็ตอบว่า "อาจจะเป็นได้ และเพราะดังนั้น จรรยาแพทย์ซึ่งท่องบ่นกันขึ้นใจในมหาวิทยาลัย จึงมีค่าเท่ากับบทอาขยานเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติให้เต็มทุกข้อนั้น จึงหาผู้ทำได้น้อยนักหนา" พร้อมกับย้ำว่า "การปฏิบัติตามจรรยาแพทย์ได้ทุกข้อไปนั้น จะต้องเกิดจากความรู้สึกอันลึกซึ้งในดวงใจก่อน" ความรู้สึกยินดีต่อการ

เสียสละความเห็นแก่ตน และแล้วมุ่งต่อประโยชน์สุขของมหาชนแทน เช่นนี้เรียกกันว่า "อาตมยาคะ" แปลว่า "การบริจาคตน" ซึ่งตัวท่านยอมรับว่ามันเกิดขึ้นในใจของท่านด้วยอำนาจดลบันดาลใจ จากการศึกษาพระพุทธจริยา ในปางเมื่อพระพุทธองค์ยังเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีต่าง ๆ มีทานบารมีเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นวิธีการบริจาคตนทั้งสิ้น แม้ ดร. ภาณุ จะเกิดเป็นพราหมณ์อุภโตสุชาต แต่ก็เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้านักหนา ฉะนั้นจึงไม่เกิดทิฏฐิมานะเรื่องชั้นวรรณะสูงต่ำเลย

กลางดึกคืนหนึ่งในฤดูเหมันต์ ดร. ภาณุถูกปลุกขึ้นจากเตียงนอนไปรักษาไข้หนักรายหนึ่ง ณ ตำบลอันห่างไกลขนาดเดินบุกป่าเป็นชั่วโมง ๆ คนไข้เป็นชายชราในวรรณะจัณฑาล ยากจนมาก ป่วยเป็นโรคมาเลเรียขึ้นสมอง เขามีลูกชายคนหนึ่งเป็นกรรมกรขนหินของบริษัทฝรั่งในตำบลนั้น ดร. ภาณุ จัด-

การฉีดยาและมอบยาให้ และได้จุดสำหรับกบ้าข้าม ตำบลมาฉีดยาให้คนไข้อีก ๔-๕ ครั้ง จนคนไข้หายเป็นปกติ ค่ายาค่ารักษาใดๆ ท่านไม่ยอมรับเลย อีกหนึ่งเดือนต่อมา เช้าวันหนึ่งขณะที่ ดร. ภาณุตื่นนอนประกอบกิจวัตรส่วนตัวเสร็จแล้ว เตรียมตัวลงมือตรวจรักษาคนไข้ซึ่งมานั่งรอกันเป็นทิวแถวในห้องตรวจโรค ก็พอดีเหลือบไปเห็นชายชราคนนั้นเดินเข้ามาหาและกราบไหว้อยู่หลายครั้งหลายหน ดร. ภาณุนึกว่าเขามาขอบคุณ จึงพูดชี้แจงว่าไม่ควรถือว่าเป็นบุญคุณอะไร ตนทำไปด้วยความพึงใจ และโดยหน้าที่ของแพทย์ ผู้รักษาชีวิตคนป่วยโดยตรง ชายชราอ้าอ้องอยู่เป็นครู่แล้ว ก็พูดด้วยเสียงกระเส่าว่านอกจากที่ตนมากราบไหว้ เพราะสำนึกในพระคุณที่ช่วยชีวิตไว้แล้ว ยังกราบไหว้เพื่อขอขมาโทษของตัวอีกด้วย โดยครั้งนี้ตนทำผิดอย่างใหญ่หลวงนักที่จะต้องทำการประหนึ่งเนรคุณ ว่าแล้วก็ร้องไห้ ดร. ภาณุ

จูงมือชายชราให้ขึ้นนั่งบนเก้าอี้ แล้วถามว่า มีเรื่องอันใดจงเล่าไปเถิด อย่าได้คิดว่าจะโกรธหรือไม่พอใจเลย

ชายชราผู้นั้นก็กล่าวว่า เมื่อเวลาข้าพเจ้านอนป่วยอยู่นั้น เบื้องหัวนอนได้วางห่อเล็ก ๆ ห่อหนึ่งใส่เงิน ๓๐ รูปี ซึ่งเป็นค่าแรงงานของข้าพเจ้ากับลูกชาย รวมกันเก็บเล็กเก็บน้อยมาเป็นเวลานานปี และเมื่อข้าพเจ้าหายป่วยแล้ว ปรากฏว่าห่อผ้านั้นอันตรธานไป ข้าพเจ้ากับลูกได้ค้นหาทุกซอกทุกมุมกระท่อมก็หาไม่พบ ครั้งนี้เป็นที่สุดปัญญาแล้วจึงจำต้องทำประหนึ่งเนรคุณ มากราบเรียนถามคุณหมอว่า คุณหมอยังจะได้เห็นห่อผ้านั้นบ้างหรือไม่? คนไข้คนอื่น ๆ ที่อยู่ในที่นั้น ได้ฟังดังนั้นก็พากันไม่พอใจ มีคนหนึ่งพูดขึ้นว่า เงินของแกอาจถูกขะโมยมันลักไปก็ได้เวลาแกป่วยหลับไป แต่ตาเฒ่านั้นเถียงว่า เวลาแกป่วยลูกชายของแกอยู่กับแกเสมอมิได้ออกไปภายนอก

กระท่อม แม้วันที่ไปตามคุณหมอมารักษาก็ได้วานให้เพื่อนบ้านเขาไปตามให้ ไม่เห็นร่องรอยที่จะมีคนนอกเข้ามาถึงเตียงนอนของแก ว่าพลางก็ร้องไห้สะอึกสะอื้นด้วยความเสียดายเงิน คนใช้อีกคนหนึ่ง ก็พูดขึ้นบ้างว่า คุณหมอน่ะหรือจะเห็นเงิน ๓๐ รูปี ก็ถ้าคุณหมอจะเห็นแก่เงินแล้วทำไมคุณหมอจึงไม่คิดค่ารักษาค่ายาจากแก แกนี่บาปหนามาว่าผู้ใจบุญ ดร. ภาณุก็พูดตัดบทว่า เงิน ๓๐ รูปีนั้น ข้าพเจ้าเอาไปจริงอย่ามัวทุ่มเถียงกันเลย เป็นความผิดของข้าพเจ้า ๆ จะใช้คืนให้ ว่าแล้ว ดร. ภาณุ ก็หยิบเงินจำนวน ๓๐ รูปี ส่งให้ชายชรานั้นไป ตาเฒ่าก็ดีใจจนเนื้อตัวสั่นรีบรับเงินพลางบ่นว่าผู้ที่เข้าไปที่เตียงของข้าพเจ้าก็มีอยู่ ๒ คนเท่านั้น คือคุณหมอกับลูกชายคนอื่นไม่เห็นมี พวกชาวบ้านที่อยู่ ณ ที่นั่นเห็นเหตุการณ์ดังนั้น ก็พากันมองตากันด้วยความรู้สึกบางอย่าง

นับตั้งแต่วันนั้นมาก็มีเสียงซุบซิบนินทา ดร. ภาณุ

ว่า เป็นคนหน้าเนื้อใจเสือ ชาวบ้านพากันเสื่อมความนิยมนับถือ เห็นว่า ดร. ภาณุ แกล้งทำเป็นนักบุญไปอย่างนั้นเอง แท้จริงก็หลอกลวงสิ้น ไม่มีใครไว้วางใจอีกต่อไป บางคนถึงกับแสดงกิริยารังเกียจออกนอกหน้า ฝ่าย ดร. ภาณุ กลับรู้สึกชุ่มชื่นใจที่มีโอกาสบำเพ็ญทานบารมี เมตตาบารมี และขันติบารมี ยังแผ่เมตตาให้แก่คนเหยียดหยามท่านทุกคน

จำเนียรกาลล่วงมาตกในบ่ายวันหนึ่ง ขณะที่ ดร. ภาณุ ออกมาเดินซื้อเข้าของเครื่องใช้ที่ตลาดในตำบลที่อยู่ ตาเฒ่าคนนั้นพร้อมด้วยลูกชายพากันมากราบไหว้ แลร้องไห้ทั้งสองคนพ่อลูก ดร. ภาณุคิดว่าสองคนพ่อลูกคงมีอะไรหายไปอีกจึงถามว่า "อะไรของท่านสูญหายไปอีกหรือ?" ชายชราจึงพูดว่า ถุงเงิน ๓๐ รูปี ของข้าพเจ้านั้น ความจริงหาได้หายไปไหนไม่ เป็นด้วยข้าพเจ้าป่วยนอนปัดตกลงไปที่ช่องกระดานพื้นห้องโดยมิรู้ตัว มาเมื่อเช้าวันนี้บุตรข้าพเจ้า

ตัดไม้มาเปลี่ยนกระดานพื้นที่ผุพังใหม่ จึงได้พบเข้า ฉะนั้นจึงนำเงินของคุณหมอมาคืน และมาขอขมาโทษที่ข้าพเจ้าพ่อลูกเข้าใจคุณหมอผิดไป ดร. ภาณุก็พูดปลอบใจ และมอบเงินที่เขานำมาคืนให้อีก แต่ต้องยัดเยียดพร่ำชี้แจงเหตุผลอยู่นาน คนทั้งสองจึงยอมรับแล้วได้ลาจากไป ขณะที่พ่อลูกเดินกลับก็ร้องตะโกนติตนเองและสรรเสริญ ดร. ภาณุ ให้คนทั้งหลายในตลาดได้ยิน ชาวบ้านเมื่อทราบความจริงเข้าก็พากันซาบซึ้งในคุณธรรมของ ดร. ภาณุ ยิ่งนักที่เคยแสดงกิริยาเหยียดหยามก็พากันมาขอขมาโทษ และมีผู้ถาม ดร. ภาณุว่า "เมื่อมิใช่เป็นผู้เอาเหตุไฉนจึงยอมรับและใช้เงินนั้นไปเล่า ?" ดร. ภาณุก็ชี้แจงว่า "เงิน ๓๐ รูปีเป็นเสมือนหนึ่งชีวิตของคนยากจน เพียงเงินหายเท่านั้นก็ทำความโทมนัสอย่างสาหัสให้เกิดแก่เขาอยู่แล้ว ชายชราผู้นั้นเป็นผู้รอไข้ใหม่ ๆ ประกอบทั้งเป็นผู้มีอายุเหมือนไม้ใกล้ฝั่ง หากมิได้เงิน

คืนก็เห็นจะเสียใจตายเป็นแน่ ครั้นจะให้เงินไปโดยมิรับว่าเป็นผู้ขะโมยเฒ่าแกก็จักมิยอมรับ ด้วยรู้อุปนิสัยว่าแกเป็นผู้ที่ไม่ยอมพึ่งพาคนอื่น เมื่อรู้ว่ามิใช่เงินของแกที่หามาเองก็จักไม่ยอมเอาเลย แล้วแกก็จะครุ่นคิดเสียใจแต่เรื่องเงินของแกหาย ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงจำต้องยอมรับว่าเป็นขะโมยด้วยเช่นนี้ แม้จะเป็นการปดก็เป็นการปดโดยที่มิได้เบียดเบียนผู้ใด เป็นการช่วยให้ผู้มีทุกข์พ้นทุกข์" พวกชาวบ้านได้ฟังแล้วก็ร้องสาธุการแซ่ซ้องสรรเสริญว่า ดร. ภาณุเป็นนักบุญที่แท้จริง ดร. ภาณุตอบว่า "*ข้าพเจ้าเป็นเพียงสาวกของพระพุทธองค์ และกำลังพยายามทำตามหลักอาตมยาคะเท่านั้น*"

ต่อมาอีก ๓๕ ปี เมื่อ ดร. ภาณุ ถึงมรณกรรม ชาวชนบทในแถบเทือกเขาโรหิตครีได้เรี่ยรายเงินกันสร้างอนุสาวรีย์ ดร. ภาณุ เป็นรูปศิลาสูงเท่าคนจริงไว้ ณ สนามหน้าโรงพยาบาลภาณุยาคะสุขาลัย

ซึ่งก็สำเร็จขึ้นด้วยการอุทิศเงินมรดกทั้งก้อน ของดร. ภาณุ เป็นโรงพยาบาลขนาดใหญ่และทันสมัย ที่หน้าประตูของโรงพยาบาลมีป้ายใหญ่จารึกไว้ว่า "*ที่นี่ต้อนรับคนทุกชั้นทุกวรรณะ*" ในห้องพักคนไข้ ณ ผนังห้องมีจารึกพระพุทธวจนะที่ถอดคัดมาจากคัมภีร์พระธรรมบท ส่วนที่ฐานอนุสาวรีย์ รูป ดร. ภาณุนั้นมีข้อความจารึกว่า

"อนุสาวรีย์ของ ดร. ภาณุ นักบุญผู้พลีตนแก่พหุชนทั่วไป"

มโนคำนึง

สิ่งที่มนุษยชาติปรารถนาอย่างยิ่งก็คือความสุข พระพุทธศาสนาของเราได้สอนถึงวิธีการบรรลุความสุขอย่างมีเหตุผลประกอบด้วยธรรม เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์มิได้สอนแต่เฉพาะพวกนักปรัชญาหรือสมณะเท่านั้น แต่แม้บุคคลธรรมดา เช่นชาวไร่ชาวนาตลอดจนเด็ก ๆ ที่รู้เดียงสาแล้ว คำสอนของพระองค์ก็ยังเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของเขาเหล่านั้นอย่างมากที่สุด ถ้าแหละเขาทั้งหลายได้ปฏิบัติประพฤติตามทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็นสิ่งที่ลึกลับจนเกินปัญญาของมนุษย์ที่จะพิจารณาไปถึงเลย พระพุทธ-ศาสนาจะเป็นของยากเย็นก็เฉพาะบุคคลที่ไม่เคยคิดสนใจและไม่ยอมที่จะสนใจเท่านั้น พระพุทธองค์ไม่ได้สอนให้เราหลบหนีชีวิตอย่างขี้ขลาด แต่พระองค์ตรัสว่าเราจะต้องเข้มแข็งกล้าผจญต่อชีวิตด้วยความรู้เท่า

ทัน และการรู้เท่าทันต่อชีวิตเท่านั้นที่สามารถนำความพ้นทุกข์ ให้แก่เราได้

ความทุกข์ที่มนุษยชาติต้องทรมานอยู่นั้น เป็นผลที่มนุษย์ก่อขึ้น, การทำลายความทุกข์ไม่ใช่ทำลายที่ผลของมัน เราจะต้องแก้ไขเหตุของมันต่างหาก และการแก้ไขเหตุนั้นก็มิใช่ เป็นการแก้ไขชนิดไปอ้อนวอนสิ่งลึกลับที่ไหน หรือการแก้ไขที่สิ่งภายนอก เช่นเศรษฐกิจและสังคมด้านเดียว เพราะการแก้ไขแต่สิ่งภายนอกด้านเดียว ย่อมนำมาซึ่งการนองเลือด, การเบียดเบียนประโยชน์ของกันและกัน และผลสำเร็จที่เกิดจากการแก้ไขนั้นเล่าก็เป็นผลสำเร็จที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งการใช้อำนาจบังคับและระบายสิ่งดงามแต่เพียงภายนอก ส่วนภายในส่วนลึกของหัวใจก็ยังคงไม่ต่างอะไรกับความรู้สึกของมนุษย์ในยุคหิน คือความเห็นแก่ตนเห็นแก่คณะพรรคของตน และการมุ่งมาตรความร้ายกาจเข้าหากัน ซึ่งแม้การปฏิบัติเพื่อสนอง

กิเลสเหล่านี้ จะมีวิธีการอันชาญฉลาดแนบเนียนกว่าการปฏิบัติของมนุษย์ยุคหินก็ตาม ความจริงมิได้พิสูจน์แก่เราหลอกหรือว่า สัญชาตญาณแห่งการเอารัดเอาเปรียบของสัตว์โลกนั้น มิอาจแก้ไขได้แม้ด้วยการศึกษาหรือลัทธิเศรษฐกิจใด ๆ เรามีหลักประกันอะไรเล่าที่ยืนยันได้ว่า ถ้ามนุษยชาติมีการกินอยู่หลับนอนสบายแล้ว สงครามจะไม่เกิดขึ้นอีก? แม้พระมหาจักรพรรดิราชในประวัติศาสตร์อาทิเช่น อเล็กซานเดอร์, เจ็งกิสข่าน, นะโปเลียน ฯ ล ฯ ก็ยังมีความรู้สึกพระองค์ว่ายากจน มีอาณาเขตไม่พอครอบครอง ในคัมภีร์ชาดก กล่าวถึงพระเจ้ามันธาตุราชผู้บรมจักรพรรดิราช มีอาณาเขตแผ่ไปในทวีปทั้ง ๔ ยังทรงไม่รู้สึกพอพระทัยในความสุขที่ได้รับ จนในที่สุดเสด็จขึ้นไปเสวยความสุขในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ร่วมกับพระอินทร์ จนพระอินทร์ล่วงลับไปแล้วถึง ๓๖ องค์ ท้าวเธอก็ยังรู้สึกว่าความสุขที่ได้รับนั้นน้อยนิดเดียว

เท่านั้น คิดใคร่จะแย่งสมบัติของพระอินทร์มาครอบครองเสียเองฉะนี้, เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เลย ตราบใดใจของมนุษย์ยังเกลือกกลั้วอยู่กับอกุศลบาปธรรม มีจุดดำแห่งอหังการติดตรึงอยู่ ตราบนั้น การประกอบกรรมใด ๆ ของมนุษย์จะบริสุทธิ์พอที่จะอำนวยความสวัสดีให้แก่ตนเองและโลกหาได้ไม่ และดังนั้นเราจึงต้องปฏิวัติใจของตนเอง ก่อนที่จะคิดไปปฏิวัติผู้อื่น หรือก่อนที่จะคิดไปปฏิบัติต่อสิ่งภายนอก เมื่อทุก ๆ คนต้องลงมือปฏิวัติเกลาจุดดำแห่งอหังการของตนเองแล้วโลกก็หมุนไปสู่สภาพแห่งความร่มเย็น เป็นการปฏิวัติสังคมไปในตัวเองเสร็จ การแก้ไขจากภายในออกไปหาภายนอกจึงเป็นผลสำเร็จอย่างบริสุทธิ์ ปลดความทุกข์ทรมานของปวงมนุษย์ทั้งทางใจและทางกายให้หมดสิ้นไปได้ โดยมิต้องใช้อาวุธหรืออำนาจอาญาใด ๆ เลย.

พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธว่าเหตุภายนอกหรือ

ผลทางวัตถุไม่มีค่า เช่นโรคภัยของมนุษย์เป็นต้น พระพุทธองค์ตรัสว่า โรคบางอย่างเกิดเพราะกรรมในอดีตเป็นสมุฏฐานก็มี เกิดจากลมฟ้าอากาศอาหารและความวิปริตของธาตุในร่างกายเป็นสมุฏฐานก็มี พระองค์หาได้ตรัสว่า พฤติการของมนุษย์ล้วนเป็นกรรมเก่าบันดาลเสมอไปไม่ แต่พระพุทธองค์ตรัสว่าผู้ที่สามารถชนะใจของตนเองได้ ก็สามารถจะชนะความวิปริตและทุกข์ทางร่างกายเหมือนกัน โดยวิธีไม่ไปยึดถือเกาะเกี่ยวกับมันจนเกินไป สิ่งแวดล้อมอาจจะสำคัญเฉพาะผู้ที่ยังมีใจอ่อนแอ แต่สำหรับพระอริยบุคคลแล้ว สิ่งแวดล้อมจะไปทำความหวั่นไหวหรือเปลี่ยนแปลงอะไร ในท่านไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นใจจึงเป็นผู้นำโลกและมีความสำคัญกว่าวัตถุ ความมุ่งหมายในการแก้ไขปรับปรุงภาวะของใจ มิใช่มุ่ง ให้ทุกคนต้องหลุดพ้นอย่างพระอรหันต์ แต่หมายความว่าอย่างน้อยที่สุดเราจะต้องบันเทากิเลสในจิตของตนให้ลดน้อย

ลงมากว่าระดับเดิม อย่างน้อยก็ด้วยการปฏิบัติตนตามศีล ๕ และประพฤติตนตามธรรมมีเมตตา กรุณา เพียงเท่านี้ก็พอแล้ว ที่จะนำสันติสุขมาให้แก่ตนเองและแก่สังคม.

และเพราะฉะนี้กระมัง พระราชาธิราชเทวนัมปิยะศรีอโศกะผู้ยิ่งใหญ่แห่งปาฏลีบุตร หลังจากการแผ่อำนาจด้วยแสนยานุภาพทั่วแผ่นดินชมพูทวีปแล้ว กลับได้รับแต่ความสลดใจและทรงตระหนักในความจริงว่า "ชัยชนะที่แท้จริงและมั่นคง คือชัยชนะด้วยธรรมานุภาพ."

ร. พ. มหามกุฏฯ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๘/๗/๒๕๐๒

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 817780
นายพินิจ อุ่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๑